

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Διπλωματική Εργασία

**«Αναλύστε τις ομοιότητες και διαφορές μεταξύ της
παγκοσμιοποίησης του μακρού 19^{ου} αιώνα και της σύγχρονης
παγκοσμιοποίησης»**

ΤΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΛΤΣΗ

Δεκέμβριος 2019

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ημερομηνία: 10/12/2019

Ο Δηλών

Αλέξανδρος Κάλτσης

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

Αφιερώνεται στην οικογένειά μου.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, θα ήθελα καταρχάς να ευχαριστήσω την Υπηρεσία μου (ΓΕΕΘΑ-ΑΔΙΣΠΟ) και το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, η συνεργασία των οποίων δημιούργησε και λειτουργεί το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, μαθήματα του οποίου είχα την τύχη να παρακολουθήσω και να εμπλουτίσω τις γνώσεις, δίπλα σε καταξιωμένους επιστήμονες και εξαιρετους καθηγητές. Ειδικότερα, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου, στον Κοσμήτορα της Σχολής Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών, Καθηγητή κ. Ηλία Κουσκουβέλη για την άοκνη προσπάθειά του για την συνεχή και ποιοτική επιμόρφωση των Αξκών των ΕΔ. Επίσης, ιδιαίτερες ευχαριστίες να εκφράσω στον Καθηγητή κ. Δημήτριο Κυρκιλή, για τα όσα σημαντικά και ενδιαφέροντα μας μετέφερε κατά τη διάρκεια των διαλέξεων, για τις επικοινωνιακές συζητήσεις κατά τη διάρκεια των διαλλειμάτων και την ευκαιρία να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον, διαχρονικό και συνάμα επίκαιρο θέμα, όπως η παγκοσμιοποίηση. Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, που με στήριξε ψυχολογικά και με ανέχτηκε τις πολυάριθμες ώρες και μέρες που ασχολήθηκα με την αναζήτηση στοιχείων και τη συγγραφή του παρόντος πονήματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια ανάλυση και ανάπτυξη της έννοιας της παγκοσμιοποίησης και πως αυτή συμβάλλει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο πιλοτικής και οικονομίας τόσο σε διεθνές περιβάλλον, όσο περιφερειακό και τοπικό. Επίσης, θα γίνει μία σύντομη ιστορική αναδρομή για την εξέλιξη της διεθνούς κοινότητας, τα διάφορα στάδια της παγκοσμιοποίησης, με την εξάπλωση μια τοπικής κοινωνίας πέραν των συνόρων της, έως τη δημιουργία του σύγχρονου έθνους κράτους (Συνθήκη Βεσφαλίας 1648) και πως αναλύεται η παγκοσμιοποίηση μέσα από το πρίσμα των διαφόρων ρευμάτων σκέψης. Στη συνέχεια γίνεται μία προσπάθεια να εξετάσει τη σχέση της παγκοσμιοποίησης με την εξέλιξη της τεχνολογίας με έμφαση τους δύο τελευταίους αιώνες, κυρίως από το 1870 έως σήμερα. Θα εξεταστεί πως αναπτύσσεται και επηρεάζεται η οικονομία, όταν μεταβαίνουμε από την τοπική κοινωνία σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο. με την τεχνολογίας και πως η μία επηρεάζει την άλλη, καθώς και πως επηρεάζονται και διάφοροι άλλοι τομείς της κοινωνίας, όπως ο πολιτισμός, η εκπαίδευση, η ασφάλεια, κ.λπ., με την μετακίνηση πληθυσμιακών μαζών, την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, την άμεση επικοινωνία σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης, αλλά και την ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων από μία κοινωνία σε άλλη, πως αυτά υιοθετούνται από τις νέες κοινωνίες και πως τις διαμορφώνουν. Τέλος θα γίνει μια συγκριτική εξέταση των ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ των δύο τελευταίων τύπων της παγκοσμιοποίησης και θα εξαχθούν συμπεράσματα τα οποία θα αφορούν συγκεκριμένα την ανάπτυξη της οικονομία και την ευημερία του ανθρώπου σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον.

Λέξεις Κλειδιά: Παγκοσμιοποίηση, Βιομηχανική Επανάσταση, Εποχή της Πληροφορικής, Αποικιοκρατία, Μακρύς 19^{ος} Αιώνας, 20^{ος} Αιώνας, Διεθνές Εμπόριο, Βρετανική Αυτοκρατορία, ΗΠΑ.

ABSTRACT

In the hereunder asset it will follow a thoroughly and detailed analysis and development of the concept "globalization" and the way it contributes to the decision making processes at the politic and economy issues at the, internationally, regionally and locally. Also a brief historical overview of the evolution of the international community, the various stages of globalization with the spread of the local community above it's borders, until the beginning and creation of the modern nation state (1648) and the way globalization is analyzed through the perspective of various streams of thoughts. Then an attempt is made in order to have the relationship between the globalization and the evolution of the technology examined emphasizing on the last two centuries mainly from 1870 to the present. It will be examined the way the economy grows and is affected when we move from the local society to a wider geographical context with technology and how it affects one another, and also the way other parts of the society are affected such as culture, education, security etc., with the movement of population , free transfer of funds , the direct communication across the length and breadth of the earth, but also the exchange of cultural elements from one society to another , the way they are assimilated and formed by new societies. Finally a comparative examination of the similarities and the differences between the last two types of globalization will be made and conclusions will be drawn specifically concerning the grown of the economy and the prosperity in a global stage.

Keywords: Globalization, Industrial Revolution, Computer Age, Colonialism, Long 19th Century, 20th Century, International Trade, British Empire, USA.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	ix
ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	xii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	- 1 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	-7-
1.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.....	-7-
1.2 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	-10-
1.3 Ο ΤΡΙΑΝΤΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ 1648	-20-
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	-25-
2.1 ΟΙ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	-25-
2.1.1 Ο ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ.....	-26-
2.1.2 Ο ΔΟΜΙΚΟΣ Ή ΝΕΟ-ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	-26-
2.1.3 Ο ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ	-27-
2.1.4 Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ	-28-
2.2 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ	-30-
2.3 Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ.....	-32-
2.4 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ	-35-
2.5 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ.....	-37-
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΚΡΟΥ 19 ^{ου} ΑΙΩΝΑ.....	-42-
3.1 ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	-42-
3.1.1 ΤΟ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟ ΑΣΤΑΘΕΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ 1760-1880	-44-
3.1.2 ΤΟ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ 1880-1914	-51-
3.2 Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ	-55-
3.3 Η ΕΝΑΡΞΗ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	-62-
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΗΜΕΡΑ	-67-
4.1 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ	-67-

4.2 Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	-73-
4.3 ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΥΠΑΡΚΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ	-79-
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ - ΔΙΑΦΟΡΕΣ)	-83-
5.1 ΓΕΝΙΚΑ	-83-
5.2 ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΑΚΡΟΥ 19 ^ο Υ ΑΙΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΧΓΡΟΝΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ	-84-
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	-92-
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	-94-

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η Υδρογόειος Σφαίρα-Ο Κόσμος μας	-9-
Εικόνα 2: Οι Ευρωπαϊκές Αποικίες στην Αφρική στις Αρχές του 20 ^{ου} Αιώνα.....	-64-
Εικόνα 3: Η Ευρώπη κατά τον Μεγάλο Πόλεμο (Α΄ ΠΠ).....	-66-
Εικόνα 4: Οι Αποικίες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας το 1920	-68-
Εικόνα 5: Η Ευρώπη Χωρισμένη σε Δύο Ιδεολογικά Στρατόπεδα	-75-

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*«Η παγκοσμιοποίηση συνιστά απλά μία
προέκταση και εξέλιξη του καπιταλισμού»*

Ιμάνουελ Βαλερστάιν (1930-2019)

Αμερικανός Κοινωνιολόγος

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι στη σημερινή εποχή και σχεδόν σε όλο το φάσμα των κοινωνικών συζητήσεων, όλο και πιο πολύ γίνεται λόγος για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Ενώ ως ιστορικό φαινόμενο, η παγκοσμιοποίηση, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, υπό κάποια έννοια και μορφή συνέβαινε ή έτεινε να συμβεί, σε κάθε εποχή και κάθε φάση της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Ωστόσο ως όρος (globalization), όπως εννοείται σήμερα στη δημόσια σφαίρα, αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια, κυρίως μετά το 1990 και την ουσιαστική κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Ένα γεγονός ή φαινόμενο, θεωρούμε ότι λαμβάνει παγκόσμιες διαστάσεις όταν συμβαίνει σε ένα κράτος, επεκτείνεται και επηρεάζει θετικά ή αρνητικά και άλλα κράτη της Υφηλίου.

Ο κόσμος μας, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα στο σύνολο του, άρχισε να γίνεται αντιληπτός από τον 15^ο αιώνα και μετά, με την ανακάλυψη της Αμερικής (1492) και στη συνέχεια την ανάπτυξη του μεγάλου δικτύου των αποικιών σε άλλες ηπείρους, Βόρεια και Νότια Αμερική, Αφρική και Ασία. Οι μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις της εποχής, για την ισχυροποίηση της θέσεως τους, επιδόθηκαν σε έναν ανελέητο ανταγωνισμό στην ανακάλυψη νέων περιοχών και στην επέκταση της κυριαρχίας τους. Οι αποικίες αποτέλεσαν, πολλές φορές πεδίο συγκρούσεων των μητροπολιτικών ευρωπαϊκών χωρών και η επικράτηση σηματοδοτούσε μία νέα ευκαιρία για επέκταση του εμπορίου, εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και γενικά για την ανάπτυξη της οικονομίας της επικρατούσας χώρας. Τους τελευταίους αιώνες, με την εξάπλωση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, σε σημείο να ελέγχουν σχεδόν όλον τον πλανήτη, ο μεταξύ τους ανταγωνισμός οδήγησε πολλές φορές σε πολεμικές συγκρούσεις. Για την περίοδο αυτή, τα κυριότερα γεγονότα που προκάλεσαν τεράστιες πολιτικές εξελίξεις και άλλαξαν τον ρου της ιστορίας είναι η αμερικανική επανάσταση (1775-1783), η έναρξη της γαλλικής επανάστασης (1789), οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι (1803-1815), ο αμερικανικός εμφύλιος (1861-1865), το ξέσπασμα του Α΄ ΠΠ (1914) με την Οκτωβριανή Επανάσταση έως και τη

λήξη του Β΄ ΠΠ (1945)¹ και την αρχή της διάλυσης των κομμουνιστικών καθεστώτων (1989) με την πτώση του τείχους του Βερολίνου. Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, υπό την έννοια της μετακίνησης ανθρώπων και ανταλλαγής αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων εμφανίζεται συνέχεια σε κάθε διακρατική δραστηριότητα.

Στο σημείο αυτό, ασφαλώς δεν πρέπει να παραλείψουμε τον οικονομολόγο και καθηγητή του Χάρβαρντ, Theodore Levitt, ο οποίος, ήδη από το 1944, χρησιμοποίησε τον όρο παγκοσμιοποίηση (Globalization) υπό την έννοια της οικονομικής δραστηριότητας. Ενώ, τα τελευταία 30 χρόνια ο όρος παγκοσμιοποίηση αποκτά σχεδόν καθημερινή χρήση, με την έννοια της λήψεως πολιτικών αποφάσεων και επηρεασμού από αυτές, την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος, την αλληλεπίδραση του πολιτισμού, τη διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος και την αντιμετώπιση της οργανωμένης τρομοκρατίας, πέραν των οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών.

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης θα επιχειρήσουμε να δώσουμε διάφορους ορισμούς, οι οποίοι σε αρκετά σημεία αλληλεπικαλύπτονται. Έτσι, ξεκινώντας ετυμολογικά, ο Γ. Μπαμπινιώτης, καθηγητής φιλολογίας και γλωσσολογίας, δίνει τον ορισμό της παγκοσμιοποίησης ως η δημιουργία μια παγκόσμιας οικονομικής ζώνης, δηλαδή που έχει σχέση με ολόκληρο τον κόσμο, με κάθε έθνος και με κάθε κράτος της Γης ή μιας παγκόσμιας αγοράς όπου οι άνθρωποι, τα προϊόντα, τα αγαθά και τα κεφάλαια θα κινούνται ελεύθερα, με την μετατροπή της οικουμένης σε μία ενιαία οικονομική, πολιτική και πολιτιστική επικράτεια.

Πέραν από τον παραπάνω ετυμολογικό ορισμό, η επιστημονική κοινότητα προσπάθησε να περιγράψει καλύτερα την παγκοσμιοποίηση, να την καταστήσει πιο κατανοητή στο ευρύ κοινό αλλά και χρήσιμη από τις διάφορες επαγγελματικές ομάδες, καθώς υπήρχε η σύγχυση μεταξύ της παγκοσμιοποίησης, του διεθνισμού ή και των διακρατικών/ διεθνών σχέσεων και συνεργασιών. Ενώ, με τον όρο διεθνείς σχέσεις εννοούμε την αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή περισσότερων εθνών/

¹ Αρκετοί ιστορικοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι ο Β΄ΠΠ ήταν συνέχεια του Α΄ΠΠ.

κρατών², δηλαδή ακόμα και η συνεργασία μεταξύ δύο εθνών ή ενός έθνους με συνασπισμό κρατών εντάσσεται στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, όπως επίσης, και με τον όρο διεθνισμός αναφερόμαστε στη θεωρία σύμφωνα με την οποία επιδιώκεται η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των λαών και η κατάργηση των επιμέρους εθνικών συμφερόντων (ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 2005), έννοια η οποία προωθείται έντονα και από τη μαρξιστική θεωρία, με το όρο παγκοσμιοποίηση γίνεται προσπάθεια να εννοηθεί ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα, στην οποία αναφερόμαστε κάθε φορά, αφορά το σύνολο των κρατών της Υψηλής. Σε αυτό το σημείο, υπάρχει πολλές φορές ο αντίλογος και τίθεται ευλόγως το ερώτημα, αν για το χαρακτηρισμό ενός γεγονότος ως παγκόσμιο πρέπει να αφορά και να συμμετέχουν όλα τα κράτη, σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη της γης ή το μεγαλύτερο ποσοστό τους. Προφανώς και λαμβάνοντας υπόψη ότι το σύνολο των ανεξάρτητων καρτών σήμερα είναι 193, ότι τα κράτη είναι ανεξάρτητα στον καθορισμό της πολιτικής τους και των συμφερόντων τους, είναι δύσκολο, ακόμα και από στατιστικής προσέγγισης, να επιτευχθεί η απόλυτη συμμετοχή όλων των δρώντων του διεθνούς συστήματος (είτε κατά την έννοια των ρεαλιστών είτε των πλουραλιστών³), σε κάθε γεγονός ή εκδήλωση που λαμβάνει χώρα στο διεθνές στερέωμα. Γι' αυτό, όταν αναφερόμαστε και χαρακτηρίζουμε ένα γεγονός, ως παγκόσμιο, εννοούμε ότι αφορά το μεγαλύτερο μέρος των κρατών της Υψηλής.

Επιμένοντας στον ορισμό του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, ως ικανοποιητική προσέγγιση, εκτιμάται ότι είναι αυτή που δίνει στον όρο παγκόσμιος δύο ερμηνείες και η κάθε μία προσφέρει τη δικιά της διάσταση. Κατά την πρώτη ερμηνεία «η παγκόσμια πολιτική εξαπλώνεται σε ολόκληρο τον κόσμο και έχει

² ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010: Ο όρος «διεθνείς σχέσεις» έχει καθιερωθεί και ανεξαρτήτως της περιγραφικής του ορθότητας νοηματοδοτεί κυρίως τις σχέσεις μεταξύ κρατών. Λόγω όμως της εξέλιξης της εκτός του κράτους ανθρώπινης οργάνωσης μπορεί να σημαίνει και τις σχέσεις μεταξύ διεθνών οργανισμών (κυβερνητικών και μη) ή και τις σχέσεις μεταξύ διεθνών οργανισμών και κρατών. Πρόκειται για σχέσεις κυρίως πολιτικές και στρατιωτικές, σχέσεις που ονομάστηκαν «υψηλής πολιτικής» («high politics»), αλλά και κατά καιρούς, όπως στο δεύτερο μισό του 19ου και στον 20ό αιώνα, σχέσεις οικονομικές, οι οποίες ονομάστηκαν αντιστοίχως «χαμηλής πολιτικής» («low politics»). Οι διεθνείς σχέσεις ως όρος που περιγράφει ένα φαινόμενο είναι, συνεπώς, ευρύτερος του όρου «διεθνής πολιτική» («international politics»), ο οποίος περιγράφει αποκλειστικά σχέσεις ισχύος, δηλαδή σχέσεις πολιτικές και στρατιωτικές.

³ Στο ίδιο: Οι κλασικοί ρεαλιστές πιστεύουν ότι «Τα κράτη είναι οι πιο σημαντικοί (μοναδικοί για ορισμένους) παράγοντες του διεθνούς συστήματος», ενώ η πλουραλιστική θεώρηση «Κατ' αρχάς, δέχεται την ύπαρξη των κρατών ως παραγόντων του διεθνούς συστήματος, αλλά προσθέτει στην κατηγορία των παραγόντων τους διεθνείς κυβερνητικούς και μη οργανισμούς και τις μορφές περιφερειακής οργάνωσης και ολοκλήρωσης (integration)».

πλανητική (όχι απλώς περιφερειακή ή εθνική) *σημασία*. Η Γη είναι, στην ουσία, ο κόσμος. Η παγκόσμια πολιτική, υπό αυτή την έννοια, αναφέρεται στην πολιτική που διενεργείται σε παγκόσμιο επίπεδο, παρά σε εθνικό ή περιφερειακό. Αναμφίβολα, η παγκόσμια διάσταση της πολιτικής έχει αποκτήσει τις τελευταίες δεκαετίες μεγαλύτερη βαρύτητα. Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν εξαπλωθεί και ενισχυθεί σημαντικά και κάποιοι από αυτούς, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, αριθμούν μέλη σχεδόν σε όλα τα κράτη του κόσμου». (HEYWOOD 2013) Και κατά τη δεύτερη ερμηνεία του όρου «παγκόσμιος σημαίνει *διεξοδικός, αναλυτικός*. Αναφέρεται σε όλα τα στοιχεία όχι μόνο του συνόλου ενός συστήματος, αλλά κυρίως του εσωτερικού του. Έτσι, η παγκόσμια πολιτική ασκείται όχι απλώς σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά σε όλα τα επίπεδα, σε παγκόσμιο, περιφερειακό, εθνικό, υποεθνικό κ.ο.κ.» (HEYWOOD 2013).

Μία άλλη προσέγγιση που δίνει περισσότερη έμφαση τις εμπορικές συναλλαγές και στο ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων χαρακτηρίζει την παγκοσμιοποίηση ως έναν κόσμο χωρίς σύνορα, ή ως «μια εξελικτική διαδικασία που αφορά την ανάπτυξη του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, το οποίο μετασχηματίζεται δυναμικά μέσω της διεθνοποίησης των οικονομικών σχέσεων» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Πρέπει να γίνει αντιληπτό, πως οτιδήποτε συμβαίνει στην παγκόσμια σφαίρα δεν αφήνει ανεπηρέαστα τα κράτη και το εσωτερικό τους, είτε αυτό αφορά φυσικά φαινόμενα, όπως περιβαλλοντική μόλυνση, υπερθέρμανση του πλανήτη, φυσικές καταστροφές κ.λπ. τα οποία καθιστούν το κράτος αδύναμο στην αντιμετώπιση τους, οπότε απαιτείται και η συνέργεια των υπολοίπων κρατών ή και οργανισμών. Ακόμα, γεγονότα ως απόρροια πολιτικών (ανθρωπίνων) αποφάσεων όπως η δημιουργία διεθνών οργανισμών (ΟΗΕ, ΔΝΤ, ΠΟΕ κ.α.), η διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων (παγκόσμιο κύπελλο ποδοσφαίρου, κ.α.), δεν αφήνουν ανεπηρέαστα τα κράτη. Η συμμετοχή των κρατών σε αυτούς τους οργανισμούς ή τις διοργανώσεις συμβάλει στην αύξηση της ήπιας ισχύος και αναβαθμίζει τη θέση τους στο Διεθνές Σύστημα, κάτι που αποτελεί πρωταρχικό στόχο κάθε ορθολογικού δρώντος.

Συνεπώς, τα κράτη, αν και είναι ανεξάρτητα για τις αποφάσεις που λαμβάνουν, δεν μπορούν να μένουν αδιάφορα για τις εξελίξεις που συμβαίνουν

είτε στο εγγύς, είτε στο ευρύτερο διεθνές περιβάλλον. Κύριος σκοπός κάθε κράτους είναι η επιβίωση του μέσα σε ένα άναρχο και ανταγωνιστικό, αλλά όχι χαοτικό, διεθνές σύστημα, και αυτό μπορούν να το επιτύχουν μόνον όταν αυξάνουν την ισχύ τους⁴. Τόσο κατά τον Κλασικό Ρεαλισμό⁵ όσο και κατά τον Επιθετικό Δομικό Ρεαλισμό⁶, τα κράτη επιδιώκουν να αποκτήσουν σχετική ισχύ, δηλαδή να είναι πιο ισχυρά από τα υπόλοιπα κράτη. Για τον παραπάνω λόγο, τα κράτη δημιουργούν συμμαχίες με άλλα κράτη ή και οργανισμούς, όταν έχουν κοινά συμφέροντα ή κάνουν πόλεμο σε περίπτωση συγκρουόμενων συμφερόντων⁷.

Στο διεθνές περιβάλλον και σε κάθε εποχή, διακρίνουμε την αυθύπαρκτη τάση των κρατών να επεκτείνουν τα όρια τους, ανάλογα με την ισχύ τους, με απώτερο στόχο να καταλάβουν κάθε φορά τον τότε γνωστό και αναπτυγμένο κόσμο και να επιβάλλουν την κυριαρχία τους, δημιουργώντας έτσι, έναν νέο κόσμο και μία κοινή αγορά. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις στη νεότερη ιστορία, είναι η Μεγάλη Βρετανία, η οποία ακολουθώντας ιμπεριαλιστική⁸ πολιτική, κατέλαβε άλλες χώρες, τις αποικίες και δημιούργησε την Αυτοκρατορία της. Η μεγέθυνση της ήταν ένα από τα αίτια έναρξης του Α΄ ΠΠ. Το τέλος του Α΄ ΠΠ (1914-1918), βρίσκει ηττημένη τη Γερμανία, διαμελισμένη την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δημιουργούνται πολλά ανεξάρτητα κράτη, τα οποία προσπαθούν να ορθοποδήσουν, να ελέγξουν τον εσωτερικό τους χώρο εξασφαλίζοντας το μονοπώλιο της βίας⁹. Σταθμός στην ιστορία του 20^{ου} αιώνα αποτελεί η πτώση του τσαρικού καθεστώτος με την Οκτωβριανή Επανάσταση (1917) και εμφάνιση για πρώτη φορά του κομμουνισμού στα πρότυπα των Μαρξ και Έγκελς. Το τέλος του

⁴ Στο ίδιο «Τα κράτη επιδιώκουν την ισχύ (να επηρεάζουν τους υπολοίπους ή να αποκτήσουν μέσα για τον ίδιο σκοπό), αποτιμούν τα συμφέροντά τους στη βάση αποκλειστικά της ισχύος και μέσω αυτής αποσκοπούν στην ικανοποίηση του «εθνικού συμφέροντος».

⁵ Στο ίδιο: Κύριοι εκφραστές του Κλασικού Ρεαλισμού θεωρούνται οι Θουκυδίδης, Μακιαβέλι, Κλαούζεβιτς, έως τον Κίσιγκερ, Χάτινγκτον κλπ.

⁶ JOHN MEARSHEIMER, Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ, 2011: Κύριος εκφραστής του Επιθετικού Δομικού Ρεαλισμού είναι ο John Mearsheimer, ενώ του Αμυντικού Δομικού Ρεαλισμού, θεωρείται ο Kenneth Waltz.

⁷ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010: «Τα κράτη αποτελούν ορθολογικές ενότητες και οντότητες που, λειτουργώντας μέσα σε μία κατάσταση αβεβαιότητας, υπολογίζουν το κόστος και το όφελος των εναλλακτικών τους επιλογών και επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των κερδών τους [χωρίς βεβαίως να έχουν πάντα εναλλακτικές επιλογές ή δυνατότητα να τις (επαν)εκτιμήσουν πλήρως]. Τα κράτη δηλαδή λειτουργούν με βάση το «εθνικό» τους συμφέρον».

⁸ Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Ιμπεριαλισμός: επεκτατισμός.

⁹ Πολλές φορές ανεπιτυχώς, όπως για παράδειγμα η Αλβανία, όπου αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος το 1913 με τη συνθήκη του Λονδίνου, της παραχωρήθηκαν τα εδάφη της Β. Ηπείρου, ενώ ως το 1945 δυσκολευόταν να ασκήσει τον πλήρη έλεγχο στο εσωτερικό (ΠΩΠ 1946).

Β΄ ΠΠ (1939-1945) βρίσκει την Ευρώπη και κατ' επέκταση τον πλανήτη χωρισμένο σε δύο κύρια ιδεολογικά στρατόπεδα, το ΝΑΤΟ (4 Απριλίου 1949, Ουάσιγκτον) με τους δυτικούς και τις δημοκρατικές δυνάμεις από τη μία πλευρά, γύρω από τις ΗΠΑ και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (14 Μαΐου 1955) με τα κουμμουνιστικά καθεστώτα από την άλλη, γύρω από την ΕΣΣΔ. Το διπολικό αυτό μοντέλο θα συνεχίσει για περίπου μισό αιώνα, έως τη διάλυση τους συμφώνου της Βαρσοβίας (1 Ιουλίου 1991), είχε προηγηθεί η πτώση του τείχους του Βερολίνου (9 Νοεμβρίου 1989) και ουσιαστικά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Έτσι, οι ΗΠΑ, διαθέτοντας¹⁰ την οικονομική και στρατιωτική δύναμη θα επιδιώξει σε ρόλο ηγεμόνα, να καλύψει το κενό που άφησε η πτώση της ΕΣΣΔ, να εγκαθιδρύσει τη δικιά της αυτοκρατορία και τη νέα μορφή παγκοσμιοποίηση.

¹⁰ Καμία άλλη χώρα (συμπεριλαμβανομένης και της Κίνας) ή Συνασπισμός κρατών, για τα επόμενα 30 χρόνια, δεν διέθετε την ισχύ των ΗΠΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης θα ανατρέξουμε εν συντομία την ιστορική διαδρομή του ανθρώπου, από την εμφάνισή του πάνω στη γη έως σήμερα, ώστε να παρατηρήσουμε τη συμπεριφορά του κυρίως όχι τόσο ως μεμονωμένο άτομο αλλά και ως ενεργό μέλος μέσα στο οργανωμένο κοινωνικό σύνολο. Να εξετάσουμε αν η τάση για τη δημιουργία μιας «παγκόσμιας» κοινότητας είναι έμφυτη στο χαρακτήρα του ανθρώπου ως κοινωνικό ον ή αν εμφανίζεται τους τελευταίους αιώνες, συνέπεια της εξέλιξης της ανθρωπότητας, της προόδου της επιστήμης και της τεχνολογίας και κάτω από την «πίεση» των οικονομικών μοντέλων και αναλύσεων, δηλαδή την παραγωγή πλεοναζόντων αγαθών και την πίεση των αγορών.

1.1 Η Εξέλιξη της Κοινωνίας

Κατά τους αρχαιολόγους, η πρώτη εμφάνιση του ανθρώπου προσδιορίζεται περίπου στα 2.600.000 χρόνια πριν. Το χρονικό διάστημα έως 10.000 χρόνια πριν το ονομάζουμε Παλαιολιθική Εποχή, η οποία διακρίνεται σε τρεις υποπεριόδους: την Πρώιμη Παλαιολιθική (2.600.000-200.000 χρόνια πριν), τη Μέση (200.000-35.000 χρόνια) και την Ύστερη Παλαιολιθική Περίοδο (35.000-10.000 χρόνια). Σε όλο αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα όπου μαζί με την τήξη των παγετών και τη σταθεροποίηση των κλιματολογικών συνθηκών, το ανθρώπινο είδος προσπαθεί να εξελιχθεί ανατομικά και νοητικά έως τη Νεολιθική Εποχή (Νάκα 2018). Για να επιβιώσει, το ανθρώπινο είδος προσπαθεί αφενός μεν να οργανωθεί και να εγκατασταθεί σε σπηλιές και χώρους που παρέχουν προστασία από τις καιρικές συνθήκες και από τα άλλα είδη του οικολογικού συστήματος, αφετέρου δε ασχολείται με το κυνήγι, οργανώνει και εντάσσεται στις πρώτες κοινωνικές ομάδες - νομάδες. Επόμενη είναι η Νεολιθική Εποχή (6.000 – 3.000 χρόνια πριν) όπου ο άνθρωπος συνεχίζει να οργανώνει και να βελτιώνει τις κοινωνικές ομάδες, κατασκευάζει τα πρώτα εργαλεία από λίθο, τα οποία τα χρησιμοποιεί ως όπλα για το κυνήγι αλλά και να καλλιεργεί τη γη. Στη συνέχεια διακρίνουμε την εποχή του Χαλκού (3.000 – 1.100 χρόνια πριν) και την εποχή του Σιδήρου (1.100 – 300 χρόνια π.Χ.) όπου ο άνθρωπος αρχίζει να κάνει χρήση των μετάλλων και να

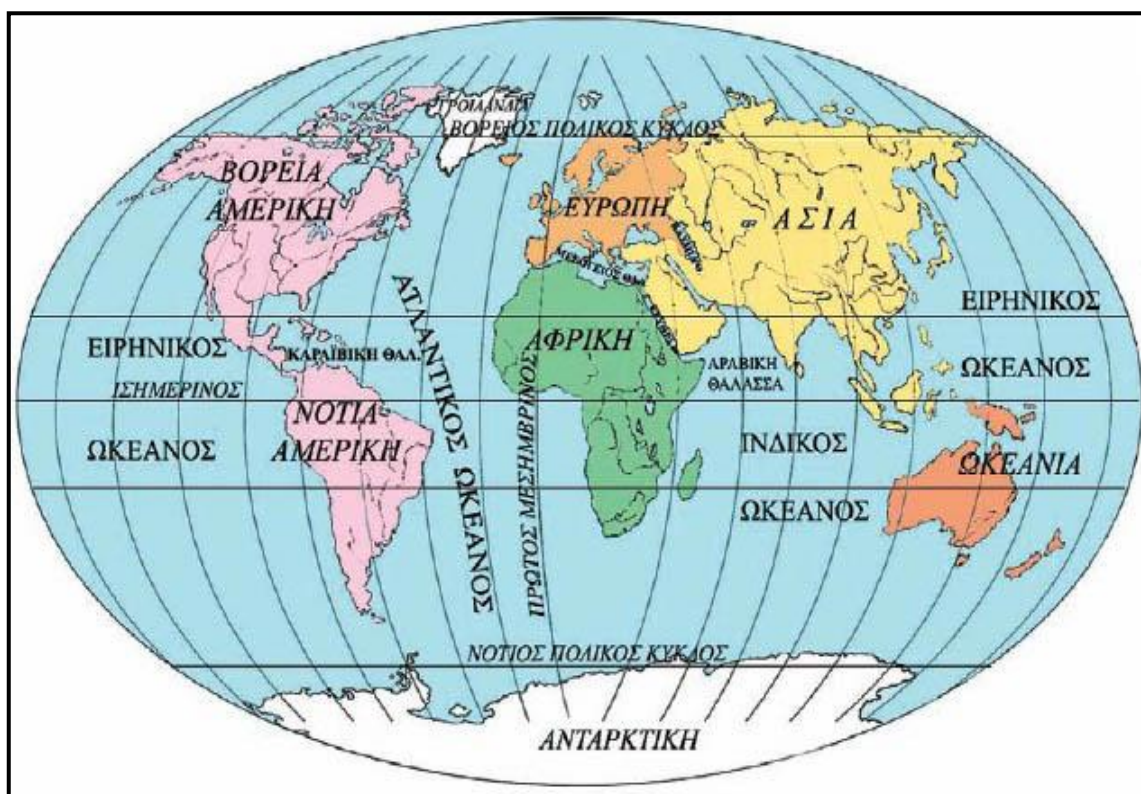
κατασκευάζει σειρά όπλων και εργαλείων, είτε για κυνήγι είτε για την καλλιέργεια της γης και την κατασκευή κατοικιών. Οι εποχές αυτές, Παλαιολιθική και Νεολιθική, ανήκουν σε μία μεγαλύτερη ομάδα την Προϊστορία.

Κατά τους ιστορικούς, ακολουθεί η περίοδος της Ιστορίας που αρχίζει από την Αρχαιότητα με τα Ομηρικά ή Γεωμετρικά Χρόνια (1.100 έως 800 π.Χ.), τα Αρχαϊκά Χρόνια (έως 479 π.Χ.), την Κλασική Εποχή (έως 323 π.Χ. και τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου), τα Ελληνιστικά Χρόνια (έως 30 π.Χ.) και την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (έως 330 μ.Χ.). Μετά την Αρχαιότητα ακολουθεί ο Μεσαίωνας όπου κύριο γεγονός είναι η ίδρυση, η ακμή και η πτώση του Βυζαντίου και αναφερόμαστε στις χρονολογίες από 330 έως 1.453. Στη συνέχεια, και κυρίως για την Ελλάδα έχουμε τη Νεότερη Ιστορία έως το 1914 και τη Σύγχρονη Ιστορία έως σήμερα (ΥΠΕΠΘ 2008).

Από μία μακροσκοπική ανάλυση, διαπιστώνεται ότι, για όλη αυτήν την περίοδο της Ιστορίας, συγκριτικά με το προηγούμενο χρονικό διάστημα, αυτό της Προϊστορίας, υπήρξε ραγδαία εξέλιξη της κοινωνίας. Η ανάπτυξη κοινωνικών δομών, η οργάνωση και ο καθορισμός αρμοδιοτήτων, η ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των ανθρώπων και οργανωμένων συνόλων θα οδηγήσουν στη δημιουργία του σύγχρονου κράτους και των διεθνών οργανισμών. Ακόμα, ο άνθρωπος θα αναπτύξει τη γραφή και τον έναρθο λόγο ώσπου να τελειοποιήσει την επικοινωνία με τους άλλους συνανθρώπους του. Επίσης, θα θεμελιώσει τη συμβολική σκέψη και θα προβεί στην συνειδητή αξιοποίηση του φυσικού πλούτου. Η τεχνολογία σημειώνει αξιόλογες επιτυχίες που θα βελτιώσουν σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης του ατόμου και θα επιμηκυνθεί το προσδόκιμο της ζωής. Από την άλλη πλευρά θα διαπιστωθεί και η κακή χρήση των δυνατοτήτων και των επιτευγμάτων της τεχνολογίας, τα οποία αποδεικνύουν ότι οι ανακαλύψεις της επιστήμης, με κύριο υπαίτιο τον άνθρωπο, δεν τίθενται πάντα στην υπηρεσία της ανθρωπότητας, π.χ. χρήση των πυρηνικών ή χημικών όπλων, γενικά των όπλων μαζικής καταστροφής.

Παρόλα αυτά και τα όποια μεμονωμένα αρνητικά γεγονότα, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε, ότι υπήρξε σημαντική ανέλιξη του ανθρώπου και ενδυνάμωση των ανθρωπίνων σχέσεων, καθιέρωση κανόνων συμπεριφοράς και θέσπιση νομικού πλαισίου, με ταυτόχρονο περιορισμό των αυθαίρετων ενεργειών.

Παράλληλα, και σε επίπεδο οργανωμένης κοινωνίας, υπήρξε ανάπτυξη των κοινωνικών δεσμών, όπου τα κράτη, υπό οποιαδήποτε μορφή και πολίτευμα, είχαν και έχουν μία εσωτερική ιεράρχηση, αναγνωρίζουν την ανάγκη τους για επιβίωση, καθορίζουν τα συμφέροντα τους και επιδιώκουν με κάθε τρόπο και μέσο την ικανοποίησή τους. Τα κράτη συναναστρέφονται με τον περίγυρο τους, συνάπτουν συμφωνίες και αναπτύσσουν οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές, αλλά προκαλώντας, πολλές φορές και πόλεμο με άλλα κράτη ή συμμαχίες κρατών, για την ικανοποίηση των συμφερόντων τους¹¹. Ιστορικά έχει αποδειχθεί ότι τα κράτη που έχουν συμπεριφερθεί με μη ορθολογικό τρόπο ή έχουν ακολουθήσει εσφαλμένες στρατηγικές, έχουν αποτύχει, έχουν προκαλέσει δυστυχία στους πολίτες τους και σε αρκετά από αυτά έχουν εξαφανιστεί¹².

Εικ. 1. Η Υδρόγειος Σφαίρα – Ο Κόσμος μας

¹¹ Κατά τον Θουκυδίδη, ένα κράτος κάνει πόλεμο για τρεις λόγους: είτε από συμφέρον, είτε από τιμή, είτε από φόβο.

¹² ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010, Κατά τους ρεαλιστές, τα κράτη συμπεριφέρονται ορθολογικά υπολογίζοντας πάντα το κόστος του πολέμου και «...καταφεύγουν στον πόλεμο όχι από λάθος εκτιμήσεις αλλά για να εξυπηρετήσουν σαφή συμφέροντα και πολιτικούς σκοπούς».

1.2 Οι Πρώτες Μορφές Παγκοσμιοποίησης

Συνεχίζοντας μία πιο αναλυτική προσέγγιση για τα πρώτα στάδια της Αρχαιότητας, στα πιο σημαντικά και καταγεγραμμένα γεγονότα της πρώιμης Ιστορίας, διακρίνουμε τον τρωικό πόλεμο. Ως γνωστόν, οι Αχαιοί, με βασιλέα τον Αγαμέμνονα, μετά από σχεδόν 10 χρόνια αιματηρών μαχών και μονομαχιών, εισέβαλαν στην Τροία, τη λεηλάτησαν και την κατέστρεψαν. Αφορμή στάθηκε η αρπαγή της Ελένης, σύζυγος του βασιλιά της Σπάρτης Μενέλαου, από τον Πρίγκιπα της Τροίας Πάρι, ενώ η κύρια αιτία εντοπίζεται στον πλούτο της περιοχής στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Ανεξάρτητα από την εξέλιξη των γεγονότων και όπως αυτά παρουσιάζονται από τον Όμηρο, ουσιαστικά πρόκειται για μία προσπάθεια εξάπλωσης της κυριαρχίας των Δαναών και του ελληνικού πολιτισμού στον τότε γνωστό και αναπτυσσόμενο κόσμο, ώστε όλα τα βασίλεια, πέρα από τις ελεύθερες εμπορικές και οικονομικές συναλλαγές που θα πραγματοποιούνται στη νέα «κοινοπολιτεία», να υπάγονται σε ενιαία πολιτική αρχή. Προφανώς πρόκειται για το πρώτο βήμα της παγκοσμιοποίησης, υπό την έννοια ότι θα υπάρχει κοινή αγορά και ενιαία ανώτερη κεντρική διοίκηση.

Ακολουθεί η περίπτωση της Περσίας, η οποία γιγαντώθηκε περίπου στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και μέσα σε διάστημα 30 ετών περιέβαλε υπό την μοναρχία της όλες της πόλεις από τον Ινδό ποταμό έως τη Μεσόγειο θάλασσα (ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ 1925). Κατά την περίοδο ακμής της Περσικής Αυτοκρατορίας και την ένωση των δύο βασιλείων, από τον Κύρο τον Μέγα (559 π.Χ.) σημειώνονται συνέχεια πολεμικές επιχειρήσεις για την προσάρτηση νέων εδαφών και την επέκταση των συνόρων της. Στη συνέχεια, την εξουσία αναλάβει ο Δαρείος (514 π.Χ.), ο διάδοχος του Κύρου, που θα εκστρατεύσει εναντίον των Σκύθων και μετέπειτα βορειοανατολικά φτάνοντας έως τον Δούναβη, καθυποτάσσοντας και τα θρακικά φύλα. Κρίσιμη εποχή για την επέκταση του βασιλείου χαρακτηρίζεται όταν οι Δάτης και Αρταφέρνης επιχειρούν να καταλάβουν την Αθήνα, αλλά η πορεία τους ανακόπτεται στο Μαραθώνα (490 π.Χ.). Θα επιμείνουν με τη μάχη των Θερμοπυλών (480 π.Χ.) και τον Ξέρξη να εμποδίζεται από τους 300 του Λεωνίδα, ενώ στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το ίδιο έτος, ο Θεμιστοκλή θα παγιδεύσει τον περσικό στόλο στο Σαρωνικό Κόλπο και θα τον συντρίψει. Η τελευταία αυτή μάχη αποτέλεσε και το σημείο καμπής για τους Περσικούς Πολέμους. Μετά από αυτό το χρονικό σημείο η Περσική Αυτοκρατορία

αρχίζει να παρακμάζει¹³. Πέραν από το όποιο τέλος της Περσικής Αυτοκρατορίας, διαπιστώνεται ότι επιδίωξε να επεκταθεί καταλαμβάνοντας τις τότε αναπτυσσόμενες πόλεις – κράτη και να δημιουργήσει ένα νέο σύστημα, υπό ενιαία πολιτική αρχή και ενιαία αγορά.

Στη συνέχεια διακρίνουμε το διπολικό¹⁴ σύστημα με την Αθήνα και τη Σπάρτη να είναι οι πόλοι της κάθε συμμαχίας, της Δηλιακής ή Αθηναϊκής από τη μία και της Πελοποννησιακής Συμμαχίας από την άλλη. Οι υπόλοιπες μικρότερες πόλεις – κράτη προσκολλούσαν τότε στη μία και τότε στην άλλη συμμαχία, ανάλογα με τα συμφέροντα τους και την πολιτική που επέβαλε η κάθε μεγάλη δύναμη. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος διήρκεσε από 431 έως 404 π.Χ., ενώ η οριστική ρήξη μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, επήλθε το 416 π.Χ.¹⁵. Ηττημένοι του πολέμου ήταν η Αθήνα και οι σύμμαχοί της. Παρόλα αυτά και για το αντικείμενο του θέματος της παρούσας εργασίας, θα επισημάνουμε επιγραμματικό την χαρακτηριστική περίπτωση της Αθήνας¹⁶ η οποία έχει σαφώς επεκτατικές βλέψεις και ως ναυτική δύναμη η επιρροή της επεκτεινόταν κυρίως στη θαλάσσια περιοχή, από τη Θράκη, τα νησιά και τις ακτές του Ανατολικού Αιγαίου έως και τη Νότια Ιταλική Χερσόνησο¹⁷. Όλες αυτές οι περιοχές που ήταν υπό τον έλεγχο της Αθήνας, είχαν αναπτύξει οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους, οι οποίες βελτίωναν την ποιότητα ζωής των κατοίκων τους. Δηλαδή οι πόλεις-κράτη είχαν συμφέρον να είναι μέλη μια τόσο μεγάλης συμμαχίας. Η κατασκευή πλοίων διαφόρων τύπων ταχεία και μεγάλης μεταφορικής ικανότητας και ο πολεμικός στόλος (τριήρεις), επέτρεπαν στην αθηναϊκή συμμαχία να ελέγχει τις θαλασσιές οδούς, να επιβάλλει αποκλεισμούς ή και να πολεμάει με πόλεις (Μήλος) που δεν

¹³ Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΈΘΝΟΥΣ, ΤΟΜΟΣ Α΄, 1925: Τα κράτη της Ασίας διαφέρουν από τα αυτά της Ευρώπης, ως προς την ανάπτυξη τους αλλά και την πτώση, καθώς αυξάνονται τάχιστα αλλά και τάχιστα μαραίνονται.

¹⁴ Παρόμοιο με το Διεθνές Σύστημα της περιόδου 1945-1991.

¹⁵ Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΈΘΝΟΥΣ, ΤΟΜΟΣ Α΄, 1925

¹⁶ ΚΥΡΙΑΖΗΣ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 2015: Ένα από τα βασικότερα στοιχεία της αθηναϊκής δημοκρατίας, θεωρείται η Ισγορία, όπου όλοι οι πολίτες είχαν το δικαίωμα να εκφράσουν την άποψη τους, αλλά παράλληλα απαιτούσε και παρρησία από τους ίδιους, διότι γνώριζαν πως αν έσφалан, κινδύνευαν να αντιμετωπίσουν τις λάθος επιλογές τους. Ως γνωστόν, η Αθήνα διοικούταν από δημοκρατικό πολίτευμα και την Εκκλησία του Δήμου, ενώ η Σπάρτη με την Απέλλα, τη Γερουσία και τους δυο βασιλείς.

¹⁷ Μπορεί η Αθηναϊκή Δύναμη, με επικεφαλής τον Στρατηγό Νικία, να ηττήθηκε από τους Συρακούσιους το 413 π.Χ., στη Σικελία της Ν. Ιταλίας (Μεγάλη Ελλάς - Magna Grecia), εδώ όμως δίνουμε έμφαση στη ικανότητα της Αθήνας να στέλνει στρατεύματα σε μία τόσο μεγάλη απόσταση και να ελέγχει όλη αυτήν τη θαλάσσια έκταση.

επιθυμούσαν να ενταχθούν στη συμμαχία της, προκαλώντας και φόβο σε όποιον τολμούσε να αντιταχθεί στα συμφέροντα της. Αξιοσημείωτο, βέβαια είναι ότι η Συμμαχία που δημιούργησαν 150 περίπου πόλεις-κράτη, μεταξύ αυτών και πολλές Ιωνικές, προχώρησε και στην ίδρυση του κοινού Ταμείου της Δήλου, όπου με σημερινά δεδομένα θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως τύπου νομισματικής ένωσης.

Η εποχή των Μακεδόνων του Φιλίππου Β' (382-336 π.Χ.) και του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Αλέξανδρος ο Γ', 356 -323 π.Χ.) αποτελεί τον επόμενο μεγάλο ιστορικό σταθμό, όπου μπορούμε να διακρίνουμε στοιχεία και τάσεις της παγκοσμιοποίησης. Ο Φίλιππος, Βασιλιάς των Μακεδόνων, ανήλθε στο θρόνο το 359 π.Χ. και έχοντας σαφής στρατηγική, την μεγέθυνση του μακεδονικού βασιλείου, άρχισε αμέσως με την ανασυγκρότηση του στρατού (την καθιέρωση της μακεδονικής φάλαγγας) ως του βασικού υλικού συντελεστή ισχύος¹⁸ ενός κράτους. Ως ικανότατος πολιτικός και στρατιωτικός, γνώριζε πολύ καλά ότι για να επιβάλει στα υπόλοιπα ελληνικά κράτη, την ένωση όλων των δυνάμεων υπό ενιαία διοίκηση ώστε να εκστρατεύσει κατά των περσικών φύλων και να ιδρύσει τη δικιά του αυτοκρατορία έπρεπε πρώτα να φροντίσει και να εναρμονίσει τους δικούς του συντελεστές ισχύος, τόσο της σκληρής όσο και της ήπιας μορφής¹⁹. Μετά τον αιφνίδιο²⁰ θάνατο του Φιλίππου (336 π.Χ.), ανήλθε στο θρόνο ο 30-χρονος τότε Αλέξανδρος ο Γ'²¹, ο οποίο λόγω και της παιδείας που είχε αποκτήσει από τον Αριστοτέλη²², συνέχισε και υλοποίησε τον αρχικό σχεδιασμό του πατέρα του. Έτσι, αφού ισοπέδωσε και λεηλάτησε τη Θήβα (335 π.Χ.), κυρίως και για παραδειγματισμό οποιουδήποτε άλλου ήθελε να τον αμφισβητήσει, ένωσε το

¹⁸ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010: «οι συντελεστές κατηγοριοποιούνται σε υλικούς ή αντικειμενικούς, όπως γεωγραφία, πληθυσμός, πηγές πλούτου και ΕΔ, σε λειτουργικούς, όπως πολιτικό σύστημα, διοίκηση, ικανότητα στρατιωτικής κινητοποίησης και θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα και σε υποκειμενικούς, όπως ηγεσία και διεθνές κύρος. Παρόμοια και άλλοι καθηγητές όπως ο Παναγιώτης Κονδύλης και άλλοι, κατατάσσουν τις ΕΔ στους βασικούς συντελεστές ισχύος ενός κράτους».

¹⁹ ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΛΙΤΣΑΣ, ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ, 2010: «Το κάθε κράτος έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλει υπέρ αυτού τις συνθήκες που το αφορούν στο εσωτερικό του διεθνούς συστήματος, αν φροντίζει, ώστε οι συντελεστές ισχύος του να βρίσκονται σε πλήρη λειτουργία. Η ενδυνάμωση ενός κράτους, τόσο σε επίπεδο σκληρής ισχύος όσο και σε επίπεδο ήπιας ισχύος, είναι άλλη μία συνθήκη ορθολογικής λειτουργίας των κρατών»

²⁰ Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΈΘΝΟΥΣ, ΤΟΜΟΣ Β', 1925: Δολοφονήθηκε από τον Πausanias καθώς εισερχόταν στο θέατρο, σε εκδήλωση για τα γενέθλια του υιού του, που απέκτησε με τη νέα του σύζυγο, Κλεοπάτρα.

²¹ Στο ίδιο: καρπός του γάμου του Φιλίππου με την πριγκίπισσα των Μολοσσών της Ηπείρου, Ολυμπιάδα.

²² Ο σεβασμός και η αγάπη του Αλεξάνδρου προς το δάσκαλό του, Αριστοτέλη, περικλείεται στη φράση: «Στους γονείς μας οφείλουμε το ζειν και στους δασκάλους μας το ευ ζειν»

σύνολο των ελληνικών δυνάμεων και ξεκίνησε την εκστρατεία του προς ανατολάς, απελευθέρωσε τις πόλεις της Ιωνίας (334 – 333 π.Χ.) από τον περσικό ζυγό, δημιούργησε νέες πόλεις (πχ Αλεξάνδρεια το 331 π.Χ. στις όχθες του Νείλου), κατέλαβε την Περσία και εισήλθε στη Βαβυλώνα (330 π.Χ.)²³, διαδίδοντας παράλληλα τον ελληνικό πολιτισμό. Συνέχισε τις επιχειρήσεις του, καταλαμβάνοντας τη Βακτριανή (329 π.Χ.) και Σογδιανή (328 π.Χ.) έως τον Ινδό Ποταμό, επιστέφει στην Περσέπολη και μετά στη Σούσα (324 π.Χ.)²⁴. Το 323 π.Χ., με τον θάνατο του Μέγα Αλέξανδρου, βρίσκει την τεράστια αυτή περιοχή, από τη Αδριατική και τα Ιλλυρικά φύλα, τις ελληνικές πόλεις και την Ιωνία, την Αίγυπτο και την Περσία έως τον Ινδό Ποταμό, υπό ενιαία κεντρική διοίκηση. Το εμπόριο αναπτύχτηκε σε πρωτοφανή επίπεδα, καθώς υπήρχε η δυνατότητα διάφορα υλικά και πολύτιμα αγαθά να μεταφέρονται από ένα μέρος της Μακεδονικής ή Ελληνιστικής Αυτοκρατορίας στο άλλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τάσης για ανάπτυξη της περιοχής, πέρα από την ίδρυση νέων πόλεων, αποτελεί η επιθυμία του Μ. Αλεξάνδρου όταν εισήλθε στη Βαβυλώνα, να συνεχίσει την επιχειρηματική δραστηριότητα και να συμπληρώσει τα έργα που είχαν μελετηθεί και ήταν σε εξέλιξη²⁵. Συμπερασματικά, η σύγκρουση των δυο δυνάμεων, Μακεδονίας και Περσίας, ήταν αναπόφευκτη, καθώς «η αμφισβητούσα το status-quo ανερχόμενη δύναμη (Μακεδονία), η οποία ισχυροποιήθηκε σταδιακά σε μια σχετικά απόμερη περιοχή του διεθνούς συστήματος, κατόρθωσε να εκτοπίσει από τον ρυθμιστικό της ρόλο την παραδοσιακά μεγάλη δύναμη (Περσία) μέχρι εκείνη την εποχή. Αυτό το πέτυχε με την εξαπόλυση ενός ηγεμονικού πολέμου, υπό την αρχική κάλυψη και δικαιολόγηση της απελευθέρωσης σκλαβωμένων ομοεθνών πληθυσμών και στην συνέχεια αποκάλυπτα για την επικυριαρχία σε ολόκληρο το διεθνές σύστημα» (ΦΛΩΡΟΣ 2009). Επιπλέον, τα νομίσματα με τις κεφαλές των βασιλιάδων, Φιλίππου και Αλεξάνδρου, που ανακάλυψε η αρχαιολογική σκαπάνη, με αγοραστική αξία αναγνωρισμένη και αποδεκτή σε όλες τις εμπορικές συναλλαγές, δείχνουν ότι εντός της επικράτειας υπήρχε κοινή νομισματική αγορά, που καθόριζε τις αξίες των νομισμάτων και την ικανότητα ανταλλαγής προϊόντων.

²³ Για την κατάληψη της Περσίας, ο Αλέξανδρος χρειάστηκε να δώσει τρεις κύριες μάχες, αυτές είναι: η μάχη στο Γρανικό Ποταμό (334 π.Χ.), η μάχη της Ισσοῦ (333 π.Χ.) και η μάχη των Γαυγαμήλων (331 π.Χ.), όπου επήλθε η οριστική ήττα του πολυάριθμου περσικού στρατού.

²⁴ Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΈΘΝΟΥΣ, ΤΟΜΟΣ Β΄, 1925.

²⁵ Στο ίδιο.

Μετά την Ελληνιστική Περίοδο (323 - 31 π.Χ.), τις εμφύλιες διαμάχες μεταξύ των απογόνων του Μ. Αλεξάνδρου, ακολουθεί η Ρωμαϊκή εποχή (31 π.Χ. – 324 μ.Χ.), όπου και αυτή με τη σειρά πέρασε από μεγάλο διάστημα εσωτερικών συγκρούσεων, με χαρακτηριστική περίπτωση τη δολοφονία του Ιούλιου Καίσαρα²⁶ (44 π.Χ.) και την αναρρίχηση στο θρόνο της τριανδρίας, Οκταβιανός – Αντώνιος και Λέπιδος. Η εμφύλια σύγκρουσή συνεχίστηκε μεταξύ τους με την επικράτηση του Οκταβιανού, τον εξορισμό του Λέπιδου (36 π.Χ.) και τον θάνατο του Αντωνίου²⁷ (30 π.Χ.), οπότε και ανακηρύσσεται Αύγουστος (Αυτοκράτορας) της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τα όρια της οποίας επεκτεινόταν από την Ιβηρική Χερσόνησο, περιελάμβανε την Ιταλική και Βαλκανική Χερσόνησο έως την Μικρά Ασία, τις δυτικές ακτές της Μέσης Ανατολής και τη Βόρεια Αφρική. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έλεγχε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (έως το 330 μ.Χ.), σχεδόν όλη την περιοχή που βρεχόταν από τη Μεσόγειο θάλασσα και την περίοδο αυτή γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη. Πέρα από το εμπόριο και την οικονομία, άκμασε η τέχνη, όπως η γλυπτική, το θέατρο κ.λπ. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο, εμφανίζεται ο χριστιανισμός και εξαπλώνεται σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας. Όπως προαναφέρθηκε, και στην εποχή των Μακεδόνων, έτσι και στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κυκλοφορούσαν νομίσματα με τις κεφαλές των αυτοκρατόρων, που σημαίνει ότι σε όλη την έκτασή της και σε όλες τις συναλλαγές, υπήρχαν κοινοί κανόνες για το εμπόριο και το νόμισμα.

Η απόλυτη κυριαρχία της Ρώμης μετά το 330 μ.Χ. περιορίζεται στις περιοχές δυτικά της Αδριατικής θάλασσας, αφού με τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης και την ίδρυση της Βυζαντινής ή Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι περιοχές των Βαλκανίων, Μικράς Ασίας και Μέσης Ανατολής περνούν σε νέα διοικητική αρχή. Αν και οι δύο αυτοκρατορίες, Ανατολική και Δυτική Ρωμαϊκή, προέρχονταν από το ίδιο βασίλειο, εντούτοις η μακράιωνη συνύπαρξή τους χαρακτηρίζεται από ισχυρό ανταγωνισμό μεταξύ τους και πολλές συγκρούσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι σταυροφορίες που

²⁶ Ο Ιούλιος Καίσαρ υπήρξε σπουδαίος ρωμαίος στρατηγός, πολιτικός και συγγραφέας, όπου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αναμόρφωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Δολοφονήθηκε κατόπιν συνωμοσίας, στην οποία συμμετείχε και ο πλέον έμπιστος του Βρούτος, με γνωστή τη φράση: «Και σύ τέκνον βρούτε».

²⁷ Στην πραγματικότητα γίνεται αυτόχειρας, σύμφωνα με τον Κ. Παπαρηγόπουλος, η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Β΄

ξεκινούσαν με τις ευλογίες του Πάπα και είχαν ως στόχο να ελέγξουν τους άγιους τόπους. Στο διάβα τους λεηλατούσαν τις περιοχές του Βυζαντίου, με αποκορύφωμα τη Δ΄ Σταυροφορία (1201-1204) όπου οι σταυροφόροι επιτέθηκαν στην πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη. Ακόμα και στις επιθέσεις των Σελτζούκων και την πτώση του Βυζαντίου (1453) στα χέρια των Οθωμανών, οι δυτικοί παρέμειναν ουσιαστικά αδιάφοροι. Σε όλο αυτό το μακράν διάστημα, κάτι το οποίο ίσχυε και στην περίοδο του Βυζαντίου, υπήρχε η τάση εξάπλωσης και η δημιουργία ενιαίας αγοράς σε όλη την επικράτεια. Ένα άλλο σημαντικό γεγονός που καταγράφεται είναι ότι κατά τη ρωμαϊκή περίοδο εμφανίζεται ο Χριστιανισμός ενώ στην εποχή του Βυζαντίου²⁸ (330-1453), η θρησκεία αυτή επεκτείνεται και διαδίδεται σχεδόν σε όλη την Ευρώπη. Την ίδια περίοδο, στην περιοχή της Μέσης Ανατολής εμφανίζεται μία νέα θρησκεία. Ο Προφήτης Μωάμεθ (571-632) ιδρύει τον Ισλαμισμό με πρωτεύουσα τη Μέκκα της Αραβίας και κατά τους 6^ο - 7^ο αιώνες, εξαπλώνεται²⁹ στη γύρω περιοχή με γρήγορους ρυθμούς.

Ένας από τους λαούς που υιοθέτησε τον ισλαμισμό, ήταν οι Σελτζούκοι με καταγωγή από τη Μογγολία. Εμφανίστηκαν στην περιοχή της Μικράς Ασίας κατά τον 11^ο αιώνα και με συνεχείς επιθέσεις, πίεζαν και καταλάμβαναν περιοχές τις Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με τελική πράξη την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1453), η οποία γίνεται η νέα πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ουσιαστικά, η νέα αυτοκρατορία καταλαμβάνει και ελέγχει τις περιοχές του Βυζαντίου, διατηρείται ως κρατική οντότητα έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα όπου με τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 και τον Α΄ ΠΠ επήλθε η οριστική κατάρρευσή της. Στο διάστημα των πεντέμισι αιώνων, υπήρχαν αρκετές αλληλοσυγκρούσεις με τους δυτικούς με κυριότερες τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) και την Πολιορκία της Βιέννης (1683), οι οποίες έληξαν με ήττα για τους Οθωμανούς και στις δύο πολεμικές επιχειρήσεις, ανακόπτοντας έτσι, ιδίως στη δεύτερη περίπτωση, την εξάπλωση των Σελτζούκων προς την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη. Αξίζει να σημειωθεί ότι η επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έφτασε στο μέγιστο βαθμό, όταν περιλάμβανε μία τεράστια περιοχή από τα

²⁸ Δεν αναφερόμαστε μόνο στη γεωγραφική έκταση τους Βυζαντίου, αλλά στη χρονική περίοδο της ακμής έως την παρακμή και την πτώση του.

²⁹ Μαζί με τους κλάδους του, Σουννιτισμός (το πλειοψηφικό τμήμα) και Σιισμός, ως δημιουργήματα των απογόνων του Προφήτη Μωάμεθ (ή Μουχαμάντ), (Ισλάμ, DOMINIQUE URVOY & MARIE-THERESE URVOY).

Βαλκάνια και την Ουγγαρία έως την Μέση Ανατολή και Αραβική Χερσόνησο έως τη Βόρεια Αφρική, στο τέλος του 15^{ου} και αρχή του 16^{ου} αιώνα, ενώ ο πληθυσμός άγγιζε τα 20 εκ. κατοίκους³⁰.

Επιστρέφοντας στην εποχή του Βυζαντίου και στην αρχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διαπιστώνουμε ότι στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, διάφορα ευρωπαϊκά φέουδα - κρατίδια κάνουν την εμφάνιση τους και αναζητούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στο διεθνές σύστημα³¹. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι Ελβετοί, οι Άγγλοι, οι Ολλανδοί, οι Ισπανοί, οι Γότθοι κ.α. Τα κράτη αυτά ασπάζονται τον Χριστιανισμό, κυρίως τους κλάδους της Ρωμαιοκαθολικής και του Προτεσταντισμού. Είναι η περίοδος όπου οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αναζητούν άλλες ηπείρους και νέες πλουτοπαραγωγικές φυσικές πηγές, με χαρακτηριστική περίπτωση την επιχείρηση του Χριστόφορου Κολόμβου και την ανακάλυψη της Αμερικής ή τις Ινδίες όπως ο ίδιος νόμιζε (1492), υπό την αιγίδα της Βασίλισσας της Ισπανίας, Ισαβέλλας. Ο Κολόμβος έκανε άλλα δύο ταξίδια (1492-1493 και 1498) εξερευνώντας την ίδια περιοχή. Το έτος 1492, οι Άραβες ηττώνται από τους Ισπανούς και απομακρύνονται οριστικά από την περιοχή της Ιβηρικής Χερσονήσου, την οποία έλεγχαν για 800 περίπου χρόνια (ΕΥΘΥΜΙΟΥ 2016).

Η ανακάλυψη της αμερικανικής ηπείρου³², είναι η συνέχεια της προσπάθειας της εξάπλωσης των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Από τον 15^ο έως τον 18^ο αιώνα, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός, μέσω των υπερπόντιων ταξιδιών και την ανακάλυψη νέων περιοχών, διαδόθηκε σε όλα τα σημεία του πλανήτη. Είναι η εποχή όπου ο Βαρθολομαίος Ντιάζ ανακαλύπτει το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας στο νότιο άκρο της Αφρικής (1487), ο Χριστόφορος Κολόμβος την Αμερική, όπως προαναφέρθηκε, ο πορτογάλος θαλασσοπόρος Βάσκο ντα Γκάμα, ανακαλύπτει την Ινδία (1497-1498) και ο Μαγγελάνος πραγματοποιεί τον πρώτο περίπλου της Γης (1519-1522) (Βιτόπουλος 2018), (ΖΕΡΒΟΣ n.d.). Η απόκτηση νέων εδαφών, πληθυσμών και αγαθών που δεν υπήρχαν στα εδάφη των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, συνέβαλαν στην ανάπτυξη των οικονομιών τους, επέφεραν νέες

³⁰ ΚΥΡΙΑΖΗΣ –ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Δημοκρατία και Οικονομία, 2015.

³¹ Η. BULL, Η ΑΝΑΡΧΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, 2009, «είναι ο μοναδικός μηχανισμός ή πεδίο δυνάμεων που συνιστούν τα κράτη λόγω της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης».

³² Δεν έχει σημασία, αν ο Χρ. Κολόμβος νόμιζε ότι έφτασε στις ανατολικές Ινδίες, το ιστορικό γεγονός είναι ότι ανακάλυψε μία νέα ήπειρο.

ευκαιρίες κέρδους, τη μεγέθυνση των συντελεστών ισχύος τους και αναβάθμισαν τη θέση τους στο διεθνές στερέωμα. Αυτό παράλληλα προκαλούσε την ενόχληση των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων, καθώς αύξανε τον μεταξύ τους ανταγωνισμό και όπως είναι αναπόφευκτο πολλές φορές εκδηλωνόταν ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα σε χώρες ή συνασπισμούς χωρών.

Πέραν από τους παραπάνω λαούς, που γνώρισαν περίοδο ακμής και εξάπλωσης πέρα από τα εδαφικά τους σύνορα, υπήρχαν και άλλες χώρες, εκτός της Γηραιάς Ηπείρου, όπου αναπτύχθηκαν οικονομικά και στρατιωτικά και επιδίωξαν να επεκταθούν πέρα από τα σύνορα τους. Ένα τέτοιο ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η Κίνα, η ιστορία της οποίας, τεκμηριωμένα αρχίζει από το 1700 π.Χ. περίπου με τη δυναστεία των ΣΑΓΚ και μετά από πολλές συγκρούσεις, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν τοπικές, ενώθηκε σε ενιαία αυτοκρατορία από τη δυναστεία των ΤΣ ΙΝ (221-208 π.Χ.)³³. Αν και χώρα με μεγάλο πληθυσμό, δεν καταγράφονται σημαντικές προσπάθειες για επέκταση της κυριαρχίας της πέραν των σημερινών γνωστών συνόρων της. Μία από τις σημαντικότερες προσπάθειες είναι η επίθεση κατά των Ούννων (36 π.Χ.) όπου επικρατούν οι τελευταίοι και ανακόπτεται η φορά των κινέζων προς τη Δύση. Άλλη αξιοσημείωτη επιχείρηση επέκτασης της κυριαρχίας των κινέζων χρονολογείται στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, υπό τον Αυτοκράτορα Γιονγκλέ, όταν πρωτοπόροι στα υπερπόντια ταξίδια και διαπλέοντας τον Ινδικό Ωκεανό φτάνουν στις ακτές της Ανατολικής Αφρικής, από όπου μετέφεραν σπάνια ζώα και πολύτιμα αγαθά, πίσω στην κινεζική αγορά. Οι λόγοι της μη επέκτασης σχετίζονται κυρίως με το φόβο των εσωτερικών εξεγέρσεων, τις επιθέσεις από τα μογγολικά φύλα³⁴, τους Ιάπωνες, αλλά και λόγω της θρησκείας, όπως θα αναπτυχτεί παρακάτω. Τον 20^ο αιώνα και με την επικράτηση του κομμουνιστή Μάο Τσε Τούγκ (1949) έναντι του εθνικιστή Τσιαγκ Κάι Σεγκ, η Κίνα υιοθέτησε τη μαρξιστική – λενινιστική θεωρία και ανακηρύχτηκε Λαϊκή Δημοκρατία, επίσημη ονομασία του πολιτεύματος που διατηρεί έως σήμερα, παρόλο που η οικονομική ζωή της χώρας δείχνει να απέχει πολύ από τις αρχές του κομμουνισμού. Η αλήθεια είναι ότι λόγω της πολυάριθμης εργατικής δύναμης, που αποτελεί και τον πιο σημαντικό πλουτοπαραγωγικό

³³ http://users.auth.gr/~pachisp/KINEZIKES_DYNASTEIES.pdf

³⁴ Και ο λόγος της κατασκευής του Σινικού Τείχους το 1570 από τους Μίνγκ (ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ – Ε. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ)

παράγοντα της χώρας, οι κινεζικές αρχές προσάρμοσαν τη μαρξιστική θεωρία στις δικές τους ανάγκες, από τη εποχή του Μάο Τσε Τουγκ, ακόμα. Σήμερα η Κίνα αξιοποιεί όλους τους συντελεστές της εγχώριας αγοράς και τις ευκαιρίες που παρέχει το διεθνές περιβάλλον, αναπτύσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς και διεκδικεί πρωταγωνιστικό ρόλο στην παγκόσμια αγορά.

Η Αίγυπτος θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα ακόμα παράδειγμα κράτους με μακρόχρονη ιστορία (από το 3150 π.Χ.) και τεράστιο πολιτισμό³⁵, φημισμένο από τα αρχαία χρόνια. Γνώρισε την ακμή την εποχή των ΡΑΜΣΙΔΩΝ. Η χώρα οφείλει την ανάπτυξη της στο ποταμό Νείλο, καθώς χάρη στα νερά του αναπτύχθηκε η γεωργία, η κτηνοτροφία, το κυνήγι, η αλιεία κ.α. Όχι άδικα, ο Ηρόδοτος που την επισκέφτηκε τον 5^ο αιώνα π.Χ. την χαρακτηρίζει «δώρο του Νείλου» (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ 1987). Αναμφίβολα, ως το σπουδαιότερο στοιχείο του αιγυπτιακού πολιτισμού, αποτελούν οι Πυραμίδες, οι οποίες χρησιμοποιούνταν ως τάφοι των Φαραώ. Ο στρατός αποτελούσε το βασικό λόγο για τη διατήρηση της συνοχής της αυτοκρατορίας, καθώς η υπεροχή του έναντι των εισβολέων την προστάτευε από λεηλασίες και καταστροφές. Αναλάμβανε την προστασία των εκστρατειών εξόρυξης στο Σινά αλλά και τη συντήρηση των οχυρώσεων και των εμπορικών οδών. Και όταν ο στρατός είχε τη σταθερότητα στο εσωτερικό, ο Φαραώ μπορούσε να εκστρατεύσει στις περιοχές που βρίσκονταν εκτός συνόρων, κυρίως βορειανατολικά (ΚΑΡΟΥΝΗ 2011). Διαχρονικά ο μεγάλος αντίπαλος στην περιοχή ήταν το Ισραήλ, όπου οι σχέσεις τους ήταν πάντα εχθρικές και ανταγωνιστικές³⁶. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, κοντά με τα Βαλκάνια και την Ευρώπη, πέρασμα για Ασία και Αφρική, η Αίγυπτος από την Ελληνιστική Περίοδο έως τον 20^ο αιώνα, αποτελούσε αποφασιστικό στρατηγικό στόχο για κάθε δύναμη που ήθελε να επεκταθεί και να ελέγχει τη γύρω περιοχή. Έτσι από τους Έλληνες, τους Ρωμαίους, τους Οθωμανούς έως και την Βρετανική Αυτοκρατορία, η περιοχή ήταν υπό ξένο έλεγχο και κυριαρχία.

³⁵ ΘΑΝΑΣΗΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ, «Οι επιστήμονες που συνόδευαν τον Μ. Ναπολέοντα κατά την εκστρατεία του στην Αίγυπτο το 1798, ήταν εκείνοι που έθεσαν τις βάσεις της επιστημονικής μελέτης του Αιγυπτιακού πολιτισμού.

³⁶ Εντυπωσιακή εξαίρεση αποτελεί η σημερινή περίοδος, όπου και η δύο χώρες δείχνουν να συνταιριάζουν τα συμφέροντα τους και να συνεργάζονται, αντί να ανταγωνίζονται. Αυτό αποτελεί θετικό εξέλιξη και για τα ελληνικά συμφέροντα.

Ολοκληρώνοντας τη συγκεκριμένη ενότητα, διαπιστώνεται ότι η τάση για εξάπλωση του κάθε κράτους, η προώθηση των συμφερόντων του, χαρακτηρίζεται ως ορμέμφυτο στοιχείο τόσο του ανθρώπου όσο και της κοινωνίας ως οργανωμένο σύνολο. Και οι δύο εικόνες κατά τον Waltz³⁷, με έμφαση στη δεύτερη, θέλουν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ (και τον πλούτο τους, για την πρώτη εικόνα) και να επιβληθούν στα υπόλοιπα στοιχεία του διεθνούς συστήματος. Κράτη τα οποία δεν επιδίωξαν να αυξήσουν την ισχύ τους και να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους σε σχέση με τα υπόλοιπα, επαναπαυτήκαν ή περιχαρακώθηκαν στο εαυτό τους, με εσωτερικές τριβές ή εμφύλιες συγκρούσεις, συρρικνώθηκαν ή στη χειρότερη περίπτωση εξαφανιστήκαν από τον παγκόσμιο χάρτη. Ως νομοτελειακή αρχή, η φράση του Ηράκλειτου «τα πάντα ρει, μηδέποτε κατά τ' αυτό μένει», δείχνει να ισχύει και στην περίπτωση των διεθνών σχέσεων.

Επιπλέον, αποδεικνύεται ότι είναι αδιάφορο το πολίτευμα της κάθε χώρας και ιστορικά είναι λάθος να πιστεύεται ότι συγκρούσεις εκδηλωνόταν μόνο μεταξύ κρατών με αυταρχικό πολίτευμα (πχ μοναρχία) καθώς τα πραγματικά γεγονότα φανερώνουν ότι σε πολεμικές αντιπαραθέσεις συμμετείχαν και χώρες που είχαν δημοκρατικό πολίτευμα (κοινοβουλευτισμό). Ακόμα, και η μαρξιστική θεωρία, αποδέχεται τη βία, αν και τη θέτει σε διαφορετικό πλαίσιο, αυτό της πάλης μεταξύ των τάξεων και όχι μεταξύ των κρατών. Συγκεκριμένα, σύνθημα της είναι «η δικτατορία του προλεταριάτου» και θεωρεί τη βία ως τη «μαμή της ιστορίας»³⁸. Το γεγονός αυτό, δηλαδή η πρόκληση και η συμμετοχή σε πόλεμο, είναι ορθολογική αντίδραση για κάθε κράτος που επιδιώκει την επιβίωση του μέσα στο άναρχο διεθνές σύστημα, αφού «Ο ορθολογισμός στην περίπτωσή μας έχει να κάνει με την αποτελεσματική χρήση βίας, ώστε να επιτυγχάνονται οι στόχοι που θέτει ένα κράτος που καταφεύγει στον πόλεμο με όσο το δυνατόν μικρότερο φορτίο φθοράς και μέσα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα» (ΛΙΤΣΑΣ, 2010). Την ίδια άποψη εκφράζει και ο εκπρόσωπος του επιθετικού δομικού ρεαλισμού John Mearsheimer, ο οποίος θεωρεί ότι τα κράτη που συμπεριφέρονται ορθολογικά πρέπει να

³⁷ Ο Kenneth Waltz, θεωρεί ότι στις Διεθνείς Σχέσεις πρέπει να εξετάζουμε τρία στοιχεία (εικόνες) που επηρεάζουν τη συμπεριφορά ενός κράτους: Ο άνθρωπος (1^η εικόνα), το Κράτος (2^η Εικόνα) και το Διεθνές Σύστημα (3^η Εικόνα).

³⁸ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010, Κατά τη μαρξιστική θεωρία, το κράτος είναι δημιούργημα της εκάστοτε άρχουσας τάξης, ή «Το κράτος είναι αποτέλεσμα του αδιάλλακτου ανταγωνισμού των τάξεων», Λένιν «Κράτος και Επανάσταση, 1917».

γνωρίζουν το εξωτερικό τους περιβάλλον και να σκέφτονται έξυπνα σχετικά με το πώς θα μεγιστοποιήσουν τις προοπτικές επιβίωσής τους, εξασφαλίζοντας την υλοποίηση των στρατηγικών τους που επηρεάζονται από τις ενέργειες των υπολοίπων δρώντων του συστήματος³⁹. Ενώ η ίδια θέση επικρατεί και κατά τον αμυντικό δομικό ρεαλισμό, αφού υποστηρίζει ότι και οι τρεις εικόνες είναι κομμάτι της φύσης. «Τόσο θεμελιώδης είναι ο ρόλος που παίζουν ο άνθρωπος, το κράτος και το σύστημα κρατών σε κάθε προσπάθεια να κατανοηθούν οι διεθνείς σχέσεις, ώστε σπανίως κάποιος αναλυτής όσο συνδεδεμένος και αν είναι με κάποια εικόνα μπορεί να παραλείπει τις άλλες δύο» (Waltz 2011). Δηλαδή, ανεξάρτητα από το πολίτευμα της κάθε χώρας, το κράτος έχει τα δικά του συμφέροντα και οφείλει να τα προστατεύει με κάθε τρόπο και μέσο.

1.3 Ο Τριακονταετής Πόλεμος και η Συνθήκης Ειρήνης της Βεσφαλίας 1648

Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά ιστορικά γεγονότα και σταθμός για τις επιστήμες των Διεθνών Σχέσεων και του Διεθνούς Δικαίου, αποτελεί, δίχως αμφιβολία, ο Τριακονταετής Πόλεμος. Η λήξη του σηματοδοτήθηκε με τη σύναψη, μεταξύ των αντιμαχόμενων ευρωπαϊκών δυνάμεων, της Συνθήκης της Βεσφαλίας το 1648, απότοκο της οποίας είναι η δημιουργία του σύγχρονου έθνους - κράτους.

Ο τριακονταετής πόλεμος (1618-1648), ουσιαστικά ήταν μία συνέχεια εκδήλωσης πολεμικών συρράξεων στα εδάφη της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στη σημερινή Γερμανία και Κεντρική Ευρώπη. Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, εκείνη την περίοδο αποτελούταν από κράτη και κρατίδια, πάνω από διακόσα στον αριθμό, με κυριότερα τις κατακτήσεις των Αψβούργων, τα Δουκάτα της Έσσης, του Βρανδεμβούργου, της Βαυαρίας κ.α. Από θρησκευτικής άποψης (θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο θρήσκευμα), τα δουκάτα-κράτη της βόρειας Γερμανίας ήταν προτεσταντικά ενώ εκείνα κοντά στο Ρήνο ποταμό και νότια του Δούναβη ήταν καθολικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι, από το 1555 και τη συνθήκη Ειρήνης του Άουγκσμπουργκ⁴⁰, ο Ηγεμόνας δικαιούται να επιβάλει στους κατοίκους του, τη θρησκεία στην οποία πιστεύει και ο ίδιος, αφού ισχύει η αρχή *Cuius regio, eius*

³⁹ John Mearsheimer, Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ, 2011.

⁴⁰ Γενικά η συνθήκη του Άουγκσμπουργκ αφορούσε καθολικούς και λιθουριανούς.

religi⁴¹ (Zizek 2007). Βέβαια, θα ήταν παράληψη να μην αναφερθεί ότι υπήρχαν και ηγεμόνες δίκαιοι, ευσεβείς και μεταρρυθμιστές, όπως ο βασιλιάς της Σουηδίας, Γουσταύος Αδόλφος, ο οποίος προωθούσε την πολιτική και θρησκευτική ανεξαρτησία, ενώ παράλληλα απαγόρευσε τον προσηλυτισμό⁴².

Για τα ακριβή αίτια του συγκεκριμένου πολέμου, ακόμα και οι Ιστορικοί διαφωνούν μεταξύ τους. Μερικοί ισχυρίζονται ότι τα γεγονότα στη Γερμανία πρέπει να θεωρηθούν ως μέρος ενός μακρύτερου και ευρύτερου αγώνα. Άλλοι προτείνουν να θεωρηθεί ως μέρος ενός γερμανικού ογδοηκονταετή πολέμου με βασική επιδίωξη την ανάδειξη σε θέση ισχύος στο διεθνές περιβάλλον, της Μοναρχίας των Αψβούργων (Habsburg Monarchy)⁴³. Όποια και αν είναι τα πραγματικά αίτια, ιστορικά γεγονότα αποτελούν η επανάσταση των Κάτω Χωρών και η πολύχρονη σύγκρουση κατά της ισπανικής κυριαρχίας (1568), καθώς επίσης και η μακρόχρονη αντιπαλότητα της Ισπανίας και Γαλλίας (1635 – 1659) που κατέληξε μετά από παρατεταμένη στρατιωτική αντιπαράθεση μεταξύ τους, με νίκη των γάλλων.

Η αρχή των πολεμικών συγκρούσεων έγινε στην Πράγα της Τσεχίας (Μάιος 1618) όταν εξαγριωμένοι προτεστάντες, με επικεφαλής τον Χάινριχ φον Τουρν, εισέβαλαν στο φρούριο, έδιωξαν του κυβερνήτες, τον αρχιεπίσκοπο και τους Ιησουίτες και σχημάτισαν διευθυντήριο με ανθρώπους, προσκείμενοι στον προτεσταντισμό. Υπήρξε άμεση αντίδραση των καθολικών με τον Δούκα της Βαυαρίας, Μαξιμιλιανό να εισέρχεται νικητής στην Πράγα (Νοέμβριος 1620), να καταργεί τις ελευθερίες των προτεσταντών, να αποκεφαλίζει τους 27 πιο σημαντικούς ηγέτες τους και να αποκαθιστά τον Καθολικισμό, στην πλήρη του μορφή. Συνέχεια στις εχθροπραξίες δόθηκε με τη συμμετοχή και των άλλων κρατών, όπως της Σουηδίας (1630) και στη συνέχεια της Γαλλίας (1631) που υπέγραψε συμφωνία συμμαχώντας με τη σκανδιναβική χώρα. Η καθολική εκκλησία διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς η όλη διαμάχη που επικεντρώθηκε γύρω από την θρησκευτική Μεταρρύθμιση αποτέλεσε αναγκαίο

⁴¹ Δηλαδή, όποιου είναι το κράτος, αυτού και η θρησκεία. JOACHIM WHALEY «Germany and the Holy Roman Empire. Volume 1. From Maximilian to the Peace of Westphalia 1493-1648» σελ. 583

⁴² Στο ίδιο, σελ. 594

⁴³ Στο ίδιο, σελ. 566.

προοίμιο για την ανάδειξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ 2019). Γενικά, σε όλον αυτόν τον ευρύτερο χώρο, εχθροπραξίες εκδηλώνονταν αδιαλείπτως, ενώ οι αντίπαλοι άλλαζαν στρατόπεδο, σε σημείο που οι ιστορικοί αναλυτές να θεωρούν ότι διεξαγόταν πόλεμος με τη μορφή όλοι εναντίον όλων⁴⁴. Οι εχθροπραξίες, οι λεηλασίες περιουσιών, οι βιασμοί και η σφαγή αμάχων⁴⁵, μεταξύ όλων των άλλων συνεπειών που προκαλούν οι πολεμικές συγκρούσεις, θα συνεχιστούν έως το 1646 όπου ο αρχιστράτηγος των Γάλλων, Τυρέν θα καταλάβει τη Βαυαρία και θα την ισοπεδώσει, αναγκάζοντας το Μαξιμιλιανό να ζητήσει ανακωχή. Η πρόταση του έγινε δεκτή και στο συνέδριο της Βεστφαλίας, το οποίο τυπικά ξεκίνησε τις συζητήσεις του από το 1644⁴⁶ και κατέληξε με την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης Βεστφαλίας, στις 24 Οκτωβρίου 1648. Χαρακτηριστικό της συνθήκης αυτής αποτελεί και το γεγονός ότι ολοκληρώθηκε σε δύο πράξεις, μία στην πόλη Μύνστερ, μεταξύ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των Γάλλων με τους σύμμαχούς του. Ενώ η άλλη συνθήκη υπογράφηκε στην πόλη Όσναμπρουκ, μεταξύ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των Γάλλων, των Σουηδών και των άλλων με τους σύμμαχούς του (Ανδριανόπουλος 2017).

Από στρατιωτικής τακτικής, διακρίνουμε ότι στις πολεμικές επιχειρήσεις συμμετείχε το πεζικό, το οποίο είναι η καθοριστική δύναμη κατάληψης εχθρικών εδαφών, και αυτός είναι ένας σοβαρός λόγος που οι Ισπανοί από την πλευρά των Καθολικών, αρχικά είχαν σημαντικές επιτυχίες. Με την είσοδο των Σουηδών στο πόλεμο, άλλαξαν οι ισορροπίες. Ο σουηδικός στρατός ήταν οργανωμένος σε Ταξιαρχίες, Συντάγματα και Λόχους. Τοποθετούσε το πυροβολικό μπροστά από την παράταξη για άμεση υποστήριξη στο πεζικό και το ιππικό βρισκόταν στα πλάγια για την κάλυψη του. Συνέπεια του πολέμου ήταν η ανάδειξη των επαγγελματικών στρατών και η καθιέρωση της υποχρεωτικής θητείας, έναντι των μισθοφόρων. Ο πόλεμος πλέον αποκτά κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς αναγνωρίζουν και αποδέχονται την άποψη του Κλαούζεβιτς που τον χαρακτηρίζει

⁴⁴ Οι εμπόλεμοι και οι συμμαχίες, μεταβαλλόταν συνεχώς, γεγονός που αποδεικνύει για άλλη μια φορά, ότι στο διεθνές περιβάλλον και στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, δεν υπάρχουν συμπάθειες ή αντιπάθειες, παρά μόνο συμφέροντα.

⁴⁵ Ο πληθυσμός τη Γερμανίας μειώθηκε κατά 21.000.000, της Αυστρίας κατά 13.000.000, ενώ χιλιάδες χωριά καταστράφηκαν και ερημώθηκαν.

⁴⁶ JOACHIM WHALEY, σελ. 618, αν και οι συζητήσεις για ανακωχή είχαν ξεκινήσει από τον Δεκέμβριο 1641, όπου ο αυτοκράτορας είχε οδηγήσει στους αντιπροσώπους τους να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις με τους Γάλλους και τους Σουηδούς.

ως η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα⁴⁷. Ο πόλεμος πρέπει πρωτίστως να τύχει κοινωνικής αποδοχής. Από την άλλη πλευρά, χώρες που δεν το αντιλήφθηκαν και δεν προχώρησαν στις αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις, απώλεσαν μεγάλο μέρος της στρατιωτικής τους ισχύος⁴⁸ (ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ 2019).

Πέρα από το τι προέβλεπε η Συνθήκη Ειρήνης της Βεσφαλίας, με τις απολαβές των νικητών, Γάλλων και Σουηδών, την ανεξαρτησία της Ελβετίας και των Ηνωμένων Επαρχιών (Ολλανδία), τους περιορισμούς στη Βαυαρία και στον οίκο των Αψβούργων, η συγκεκριμένη επισήμανση έγινε γιατί καρπός της συνθήκης αυτής αποτελεί η δημιουργία του σύγχρονου έθνους-κράτους. Τερματίζεται η ύπαρξη των δουκάτων, φέουδων και άλλων κρατικών μορφωμάτων και το διεθνές σύστημα εισέρχεται σε νέα φάση. Έτσι, για την επιστημονική κοινότητα, ο κύριος δρώντας του διεθνούς συστήματος αποκτά ορισμό και χαρακτηριστικά, αφού «κατά το Διεθνές Δίκαιο κάθε κράτος αποτελείται από έναν πληθυσμό (λαό), ο οποίος διαμένει σε συγκεκριμένο χώρο (επικράτεια), επί των οποίων (λαού και επικράτειας) ασκείται μία κυρίαρχη εξουσία. Η κυριαρχία είναι ιδιότητα που χαρακτηρίζει μοναδικά τα κράτη και είναι απόλυτη και αποκλειστική: Δεν υπάρχει στο εσωτερικό του κράτους υπέρτερη αυτού εξουσία, ενώ ταυτοχρόνως το κράτος αποκλείει την οποιαδήποτε επιρροή ή παρέμβαση από οποιοδήποτε εξωτερικό φορέα στο εσωτερικό του» (ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ 2010).

Με τη συνθήκη της Βεσφαλίας, αναδεικνύεται ο πολιτικός ρόλος του κράτους, διαχωρίζεται ή περιορίζεται από τη θρησκεία, του δίνονται νέες αρμοδιότητες και προνόμια αφού επαναπροσδιορίζεται η σχέση κράτους - πολίτη ή υπηκόου και κυβερνήτη. Τα άτομα συνειδητοποιούν ότι πρώτα από όλα είναι πολίτες του κράτους και οφείλουν να συμμορφώνονται στα βουλεύματα του. Το κράτος, συνάμα, αποκτά και υποχρεώσεις έναντι των πολιτών του και η βασικότερη αυτών είναι ότι το πρώτο αναλαμβάνει και εγγυάται την ασφάλεια όλων φυσικών προσώπων που διαμένουν ή βρίσκονται στην επικράτεια της. Με άλλα λόγια η εσωτερική λειτουργία αποτελεί μεν αποκλειστική αρμοδιότητα του κάθε

⁴⁷ Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Π. Κονδύλης που θεωρεί ότι τα έθνη-κράτη έχουν το δικαίωμα να αγωνιστούν με κάθε μέσο για την επίτευξη των συμφερόντων τους και κανείς δεν μπορεί να τους αρνηθεί αυτό το δικαίωμα.

⁴⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που συνέχισε να επενδύει στους μισθοφόρους, με τις γνωστές συνέπειες της συνεχιζόμενης παρακμής της.

κράτους και ουσιαστικά απαγορεύεται στα υπόλοιπα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς να αναμειγνύονται σε τέτοιου είδους θέματα, παράλληλα δε τους αναθέτει και υποχρεώσεις για την προστασία των πολιτών έναντι κάθε άλλης αρχής αντίθετης προς το οργανωμένο κράτος. Στην περίπτωση που τα κράτη αδυνατούν να παρέχουν τα βασικά πολιτικά αγαθά στους πολίτες τους, όπως η ασφάλεια και η ισονομία και δεν αποκτούν το αποκλειστικό προνόμιο της βίας, θεωρούνται αδύναμα κράτη ⁴⁹.

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι παραπάνω συνθήκες δεν επέφεραν ουσιαστικά την ειρήνη στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ούτε περιόρισαν την ένταση, τις αγγριότητες και τις απάνθρωπες βιαιότητες που συμβαίνουν ακόμα και σήμερα, ωστόσο αποτέλεσαν τη βάση για την εδραίωση του δικαιώματος της κατά τόπους εθνικής αυτοδιάθεσης. Συγκεκριμένα «σε διπλωματικό επίπεδο, η Συνθήκη της Βεστφαλίας λειτούργησε ως εφαλτήριο μιας νέας δυναμικής στην πολιτική σκηνή της κεντρικής Ευρώπης, η μετέπειτα λεγόμενη βεστφαλιανή κυριαρχία, δυναμική η οποία εστιάζει στη συνύπαρξη κυρίαρχων κρατών. Βάσει αυτού, οι όποιες εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους αφορούν το ίδιο το κράτος και συνεπώς οι παρεμβάσεις από τρίτους αποτελούν σφάλμα. Καθώς η ευρωπαϊκή πολιτική λογική εδραιώθηκε σε όλο τον κόσμο, τα βεστφαλιανά αυτά ιδεώδη, ειδικότερα δε η ιδέα του κυρίαρχου κράτους, αποτέλεσαν κεντρικό πυλώνα του διεθνούς δικαίου και της ανερχόμενης τάξης πραγμάτων» (Ανδριανόπουλος 2017).

⁴⁹ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΡΙΣΟΥΛΗΣ, «ΤΑ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΑ ΚΡΑΤΗ ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ» ΔΠΜΣ/ΠΑΜΑΚ 2017.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τους παράγοντες που συμβάλουν είτε θετικά είτε ανασταλτικά στην προώθηση της παγκοσμιοποίησης. Από την επιγραμματική ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου, διαπιστώσαμε ότι προσπάθειες εξάπλωσης της ίδιας αρχής εξουσίας πάνω στους πληθυσμούς άλλων χωρών, γειτονικών ή απομακρυσμένων, εκδηλωνόταν διαχρονικά σε όλον τον ρου της ανθρώπινης ιστορίας, ως αποτέλεσμα της επεκτατικής⁵⁰ φύσης του ανθρώπου. Επίσης, τα άτομα όπως και τα κράτη επιδιώκουν τις συνεργασίες και τις συμπράξεις για την προώθηση των συμφερόντων τους. Παρακάτω αναλύονται οι βασικοί παράγοντες που συμβάλουν στη γέννηση και διατήρηση ενός παγκόσμιου πλέγματος συναλλαγών και αλληλεπιδράσεων.

2.1 Οι Θεωρήσεις⁵¹ Διεθνών Σχέσεων

Οι επιστήμονες των Διεθνών Σχέσεων προσπαθούν μέσω της ανάλυσης της συμπεριφοράς των κρατών, να εντοπίσουν τα στοιχεία εκείνα που οδηγούν σε πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των κρατών, ώστε αναδεικνύοντας την πραγματική τους διάσταση να αποφευχθούν ή περιοριστούν στο μέτρο του δυνατού. Αν και η ανάδειξη της πραγματικής αιτίας του πολέμου αποτελεί το γνωστό θουκυδίδειο αδιέξοδο. Είναι δύσκολο να αποφευχθεί πλήρως ο πόλεμος, και αυτό γιατί υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ κράτους και πολέμου, καθώς τα κράτη κάνουν πόλεμο και ο πόλεμος γεννά τα κράτη, μπορεί όμως να μεγιστοποιηθεί η περίοδος της ειρήνης⁵². Εκτιμάται ότι, εξετάζοντας το τι πρεσβεύουν τα διάφορα

⁵⁰ Ότι η φύση του ανθρώπου είναι επεκτατική αποδεικνύεται από την πορεία του μέσα στο χρόνο, αρχικά βελτίωσε τον εαυτό του, στην συνέχεια επιβλήθηκε σε όλα τα είδη των ζωικού βασιλείου, σε ξηρά και θάλασσα, καλλιέργησε τη γη και ήδη σήμερα σημειώνει σημαντικές επιτυχίες στην εξερεύνηση ουράνιων σωμάτων και πέραν της Γης. Και σε κοινωνικό επίπεδο, αγωνίζεται καθημερινά, διεκδικώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

⁵¹ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: Οι θεωρήσεις της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων είναι ομαδοποιήσεις αξιωμάτων που εκφράζουν δογματικά απόψεις περί λειτουργίας της διεθνούς πολιτικής και των σχέσεων μεταξύ των παραγόντων του διεθνούς συστήματος. Οι θεωρήσεις συνιστούν εν πολλοίς φιλοσοφική θέση και προοπτική ανάλυσης. Ως τέτοιες δεν υπόκεινται στο κριτήριο της διαψευσιμότητας, καθώς δεν μπορούν ούτε να αποδειχθούν ούτε να διαψευσθούν από την εμπειρική έρευνα.

⁵² ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΛΙΤΣΑΣ, ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2010

ρεύματα σκέψεις και οι σημαντικές επιστημονικές προσωπικότητες, διεθνούς αποδεδειγμένου κύρους, θα αναδειχθούν τα στοιχεία εκείνα που σχετίζονται και μπορούν να συμβάλουν στην σταθεροποίηση της παγκόσμιας αγοράς.

2.1.1 Ο Κλασικός Ρεαλισμός

Ο κλασικός ρεαλισμός θεωρεί ότι οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος είναι τα κράτη. Αυτά συμπεριφέρονται ως ορθολογικές οντότητες και μέσα στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα επιδιώκουν την επιβίωση τους μέσω της αύξησης της (στρατιωτικής) ισχύος τους. Οι κανόνες του διεθνούς δικαίου έχουν ισχύ όταν ικανοποιούν τον ισχυρό και οι διεθνείς οργανισμοί είναι εργαλεία για την επίτευξη των επιδιώξεων των κρατών⁵³. Η συγκεκριμένη θεώρηση μας βοηθάει να κατανοήσουμε ότι τα κράτη έχουν συμφέροντα και επιδιώκουν τη υλοποίησή τους, επίσης νιώθουν και φόβο για την ασφάλεια τους.

Συνεπώς, εξετάζοντας από την οπτική γωνία των ρεαλιστών, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης υλοποιείται με την επιβολή της θέλησης του ισχυρού έναντι του αδυνάτου ή την οικειοθελή συμμετοχή του δεύτερου σε ένα πλέγμα διεθνών συναλλαγών, μέσω των οποίων το κράτος επιδιώκει τη συγκέντρωση και αύξηση της ισχύος του κυρίως ως αυτοσκοπό αλλά και για την αναβάθμιση του ρόλου του. Εξάλλου, η εξισορρόπηση ισχύος, η ικανότητα για αποτροπή και η ευχέρεια για σύναψη συμφωνιών ή συμμετοχή σε συνασπισμούς, αποτελούν βασικούς λόγους αποφυγής μια πολεμικής σύγκρουσης (Συλλογικό n.d.).

2.1.2 Ο Δομικός ή Νέο - Ρεαλισμός

Η διαφορά των νεορεαλιστών με τους κλασικούς ρεαλιστές είναι ότι οι πρώτοι θεωρούν πως υπάρχουν διασυνδέσεις μεταξύ των μονάδων του συστήματος, έτσι ώστε αλλαγές στο ένα μέρος του συστήματος να δημιουργούν αλλαγές σε άλλα μέρη του. Επίσης η συνολική συμπεριφορά του συστήματος να διαφέρει από τη συμπεριφορά, τις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των επιμέρους μονάδων του⁵⁴.

⁵³ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010.

⁵⁴ Στο ίδιο.

Κύριοι εκφραστές τους δομικού ρεαλισμού είναι ο Kenneth Waltz (του αμυντικού δομικού ρεαλισμού) και ο John Mearsheimer (του επιθετικού δομικού ρεαλισμού). Όπως και στον κλασικό ρεαλισμό, ο νέο-ρεαλισμός δίνει έμφαση στην ισχύ⁵⁵ που πρέπει να έχουν τα κράτη, να διερευνούν τις προθέσεις των υπολοίπων δρώντων τους διεθνούς συστήματος, να είναι καχύποπτα γιατί τα κράτη έχουν την τάση να εξαπατούν και να στηρίζονται στην αρχή της αυτοβοήθειας. Με τον δομικό ρεαλισμό δίνεται μία νέα διάσταση στις διεθνείς σχέσεις και τονίζεται ο σημαντικός ρόλος του ΔΣ το οποίο δεν επηρεάζεται από τις όποιες αλλαγές συμβαίνουν στο εσωτερικό των κρατών. Τα κράτη εξετάζονται ως ανεξάρτητες μονάδες, κλειστά κουτιά, που ότι και να συμβαίνει στο εσωτερικό τους, το διεθνές σύστημα παραμένει αταλάντευτο. Οποιαδήποτε αλλαγή του συστήματος συμβαίνει μόνο μετά από πόλεμο, κάτι που δεν συνέβη στη περίπτωση της διάλυσης της ΕΣΣΔ. Επηρεάζεται μόνο από την αλλαγή συμπεριφοράς μιας μεγάλης δύναμης⁵⁶ (MEARSHEIMER 2011).

2.1.3. Ο Πλουραλισμός

Άλλη μία σημαντική Σχολή Σκέψης, η οποία μπορεί να συσχετιστεί με την παγκοσμιοποίηση με σχετικά μεγάλη άνεση είναι ο πλουραλισμός (pluralism), γνωστή και ως διεθνική (transnational), διακυβερνητική (transgovernmental), φιλελεύθερη (liberal) ή και ως ιδεαλισμός, αφενός των αδυναμιών που παρατηρήθηκαν και της κριτικής που ασκήθηκε στον ρεαλισμό και αφετέρου της σύγκλισης συμπερασμάτων από διαφορετικά πεδία της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων και από όλα τα ρεύματα που ουσιαστικά εκφράζουν τα παραπάνω διαφορετικά ονόματα της θεώρησης⁵⁷.

⁵⁵ Κατά τον αμυντικό δομικό ρεαλισμό: τα κράτη επιδιώκουν να έχουν ισχύ ικανή για την επιβίωση τους ενώ για τον κλασικό ρεαλισμό και τον επιθετικό δομικό ρεαλισμό, τα κράτη αναζητούν τη σχετική μεγιστοποίηση της ισχύς (συγκριτικά με τους άλλους δρώντες). Δηλαδή, στη δεύτερη περίπτωση, τα κράτη πρέπει να έχουν περισσότερη ισχύ από τα υπόλοιπα εν δυνάμει ανταγωνιστικά κράτη, ώστε να αποτρέψουν τυχόν επίθεση σε βάρος τους, γιατί κύριο μέλημα των κρατών είναι η επιβίωση τους (αρχή της αυτοβοήθειας).

⁵⁶ Κατά τον Mearsheimer, Μεγάλη δύναμη θεωρείται ένα κράτος που διαθέτει στρατιωτική ισχύ τέτοια που να μπορέσει να πολεμήσει σοβαρά σε έναν συμβατικό πόλεμο ενάντια στο ισχυρότερο κράτος του κόσμου.

⁵⁷ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010, Ο πλουραλισμός χαρακτηρίζεται ως οιονεί θεώρηση.

Οι πλουραλιστές προσεγγίζουν με διαφορετικό τρόπο την ισχύ που πρέπει να έχει ένα κράτος και θεωρούν ότι «η στρατηγική της στρατιωτικής ισχύος χρησιμοποιείται μόνο σε ακραίες περιπτώσεις που αφορούν εδαφικά ή στρατιωτικά θέματα και όχι στο μεγαλύτερο φάσμα των διεθνών σχέσεων (Συλλογικό n.d.). Επίσης πιστεύουν ότι το παγκόσμιο περιβάλλον είναι ο χώρος όπου εφαρμόζονται οι διεθνείς σχέσεις και προκρίνουν την προβολή των στοιχείων συνεργασίας αντί του ανταγωνισμού και επίδειξη ισχύος. Δεν θεωρεί τον άνθρωπο και τα κράτη ότι διακατέχονται από επιθετικές επιδιώξεις, αφού είναι μέλη ενός διεθνούς συστήματος, αλλά αυτό συμβαίνει υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Για τον άνθρωπο, έχουν παρόμοια άποψη με τους ρασιοναλιστές, που θεωρούν ότι «...από τη φύση του δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός, μπορεί όμως να βελτιωθεί. Η ειρήνη είναι ο κανόνας και ο πόλεμος η εξαίρεση» (WIGHT 2011).

Ο πλουραλισμός δέχεται τον ρόλο των κρατών ως κύριοι δρώντες του Διεθνούς Συστήματος, παράλληλα όμως δίνει μεγάλη έμφαση στο ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι διεθνείς οργανισμοί και στην αξία εφαρμογής του διεθνούς δικαίου, κυρίως στον έλεγχο του πυρηνικού εξοπλισμού και στις προσπάθειες περιορισμού εξάπλωσης του ή και αφοπλισμού. Εξέχουσες προσωπικότητες όπως ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, αναγνωρισμένοι διεθνείς οργανισμοί (NATO, ΕΕ, ΠΟΕ κ.α.) όπως και μη κυβερνητικές οργανώσεις, μπορούν να επιφέρουν σημαντικά αποτελέσματα στην εκτόνωση μιας κρίσης και την αποφυγή του πολέμου. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στον πλουραλισμό βασίζονται και οι θεωρίες της αλληλεξάρτησης μαζί με τις θεωρίες της ολοκλήρωσης (οικονομικής – περιφερειακής)⁵⁸.

2.1.4 Μαρξισμός

Με τον όρο μαρξισμό εννοούμε τη θεωρία πολιτικών, οικονομικών και φιλοσοφικών ιδεών που έχουν αναπτυχθεί από τον Καρλ Μαρξ (1818-1883), ο οποίος θεωρείται και πρωτεργάτης της θεωρίας του κομμουνισμού. Η θεωρία του Μαρξ συνεχίστηκε από τους Έγκελς και Λένιν και εφαρμόστηκε στη Σοβιετική Ρωσία μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση 1917 και σε πολλά άλλα κράτη –

⁵⁸ Στο ίδιο.

δορυφόροι της ΕΣΣΔ, κυρίως μετά τη λήξη του Β΄ ΠΠ (1945) έως την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού (1989).

Ο μαρξισμός κατηγορεί τον καπιταλισμό για άνιση κατανομή του πλούτου και προτείνει μία νέα δομή και οργάνωση της κοινωνίας, τόσο σε πολιτικό όσο και οικονομικό επίπεδο μέσα από την πάλη των τάξεων.

Θεωρείται ότι μέσα από τις ιδέες του μαρξισμού, της αλληλεγγύης στην εργατική τάξη, που πληθυσμιακά είναι η μεγαλύτερη, του συνθήματος «προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε», με την κατάργηση του αστικού κράτους που είναι δημιούργημα του κεφαλαίου, την κατάργηση της ιδιοκτησίας και την εφαρμογή του κολεκτιβισμού, προωθείται μια νέα παγκόσμια και ενιαία κοινωνία, έστω και με την έννοια του διεθνισμού. Η θεωρία του μαρξισμού ενσαρκώνει στοιχεία βίας στο περιεχόμενό της, καθώς κάνει λόγο για ανατροπή της άρχουσας τάξης, συνεχή πάλη των τάξεων και τη επιβολή της «δικτατορίας του προλεταριάτου». Οι υποστηρικτές της μαρξιστικής θεωρίας πιστεύουν ότι ο κουμμουνισμός αποτελεί αναπόφευκτο στάδιο στην εξέλιξη της κοινωνίας. Συγκεκριμένα, κατά τη μαρξιστική ανάλυση, τα μεταβατικά στάδια της ανθρωπότητας είναι: ως πρώτο βήμα ο πρωτόγονος κομμουνισμός, στη συνέχεια η δουλοκτησία, μετά η φεουδαρχία, ακολουθεί ο καπιταλισμός, ενώ ο σοσιαλισμό με την εργατική τάξη να κυριαρχεί, είναι το προτελευταίο στάδιο, πριν τον κουμμουνισμό ή την αταξική κοινωνία. Κατά τον μαρξισμό «Δεν υπάρχει βεβαίως “εθνικό” συμφέρον με την παραδοσιακή έννοια το εθνικό συμφέρον εμπεριέχει στον πυρήνα του το ταξικό συμφέρον» (ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ 2010).

Κατά τον Wight, οι μαρξιστές σχετίζονται με τους επαναστατικούς, καθώς «Οι επαναστατικοί πιστεύουν ή επιδιώκουν τη δημιουργία (ή και τη διατήρηση) μίας κοινωνίας ή οικογένειας κρατών ή ακόμη και μίας διεθνούς κοινωνίας πολιτών που να διέπεται από συγκεκριμένες αρχές ή και υποχρεώσεις». Επίσης θεωρούν τον πόλεμο αναγκαίο και ότι προσβλέπει σε μελλοντική ειρήνη⁵⁹.

Το ουσιαστικό ζήτημα που τίθεται και απασχολεί όλους του ειδικούς, θεωρητικούς και θετικών επιστημών, είναι αν στην πράξη μπορεί να υπάρξει τέτοια

⁵⁹ Στο ίδιο.

κοινωνία. Τα γεγονότα που συνέβησαν το δεύτερο μισό του 20 αιώνα, τόσο από τις στρατιωτικές ενέργειες της ΕΣΣΔ κατά Ουγγαρίας (1956), της Τσεχίας (1968), τη σινοσοβιετική διένεξη (1969) και την εισβολή στο Αφγανιστάν (1979-1989), η εντατικές προσπάθειες πολιτικού επηρεασμού άλλων χωρών και καθεστώτων, όπως Συρία, Κούβα κ.α. δείχνουν ότι η χώρα των Σοβιέτ, εφάρμοσε επεκτατική – ιμπεριαλιστική πολιτική, και ως ορθολογικό κράτος φρόντιζε για την μεγέθυνση της επιρροής του και την ασφάλεια στην περιφέρειά του και έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στην αύξηση της στρατιωτικής ισχύος, προσεγγίζοντας πιο πολύ την πλευρά των ρεαλιστών, παρά αυτή των μαρξιστών.

2.2 Το Κράτος

Αδιαμφισβήτητα, ένας από τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν την παγκοσμιοποίηση οποιασδήποτε εποχής, είναι το Κράτος, γιατί αποτελεί την υπέρτατη εξουσία που επιβάλλεται στον πληθυσμό, συγκεκριμένης γεωγραφικής έκτασης. Είναι η υπέρτατη εξουσιαστική μορφή οργάνωσης που δημιουργήσε ο άνθρωπος⁶⁰. Είναι ο φορέας που εκφράζει βουλεύματα και έχει τα όργανα για να επιβλέψουν την υλοποίηση τους. Καμία άλλη εξουσία δεν είναι υπεράνω του Κράτους. Οποιαδήποτε συμμετοχή του κράτους σε διεθνείς οργανισμούς γίνεται κατόπιν επιθυμίας του, επιδιώκοντας την ικανοποίηση των εθνικών του συμφερόντων και υλοποιώντας την υψηλή στρατηγική του. Έχει τη δυνατότητα υπογραφής συμφωνιών συνεργασίας με άλλα κράτη ή και συνασπισμούς κρατών, τήρησης ή καταγγελίας τους, προσχώρησης ή αποχώρησης από οργανισμούς, κήρυξης πολέμου σε άλλα κράτη, διεξαγωγής του και σύναψης συνθηκών ειρήνης.

Όλα τα παραπάνω προνόμια του κράτους, είναι αποτέλεσμα της Συνθήκης Ειρήνης της Βεσφαλίας (1648). Με την εξέλιξη της κοινωνίας και την καθιέρωση του διεθνούς δικαίου, το κράτος εκφράζοντας την επιθυμία ένταξης του στους διεθνείς οργανισμούς, αναλαμβάνει και κάποιες υποχρεώσεις – δεσμεύσεις, όπως η προστασία των πολιτών που βρίσκονται στη χώρα, η προστασία του περιβάλλοντος, περί διάδοσης των μη συμβατικών όπλων, το δίκαιο της θάλασσας, την τήρηση των συμφωνιών⁶¹ που έχει υπογράψει κ.α. Ανάλογα με τη

⁶⁰ Στο ίδιο

⁶¹ Pacta sunt servanda, οι συμφωνίες είναι τηρητέες.

φύση του οργανισμού, το κράτος παραχωρεί και κάποιες αποκλειστικές αρμοδιότητες του σε αυτούς (προς επιβεβαίωση της θεώρησης του πλουραλισμού, για τον ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι διεθνείς οργανισμοί), αλλά επαναλαμβάνουμε ότι η προσχώρηση στους οργανισμούς γίνεται κατόπιν επιθυμίας του κράτους και έχοντας συνυπολογίσει, ως ορθολογική οντότητα που είναι, τα υπέρ και τα κατά κάθε ενέργειάς του.

Υπάρχει μία διαφορετική αντίληψη κράτους προς την ηθική, και όταν είναι να επιλέξει μεταξύ συμφέροντος και ηθικής, το κράτος επιλέγει πάντα το συμφέρον⁶². «Οι ηθικές αρχές πρέπει να ερμηνεύονται με όρους της πολιτικής και η αναζήτηση μιας ηθικής νόρμας έξω από την πολιτική είναι καταδικασμένη σε αποτυχία» (CARR 2011). Υπάρχει, βέβαια διαφορετική διάσταση της ηθικής για κάθε κράτος και ανάλογα με τη θέση του στη διεθνή σκηνή και αυτό γιατί «μία ενέργεια που ένα κράτος ανίσχυρο μπορεί να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της διεθνούς απομόνωσης ή και της στρατιωτικής επέμβασης, για την ίδια ενέργεια ένα άλλο κράτος, ισχυρότερο, μπορεί να αντιμετωπίσει μόνον κάποια δεικτικά σχόλια στον διεθνή Τύπο ή τη σιωπηλή συναίνεση των άλλων ισχυρών παραγόντων του διεθνούς συστήματος. Γιατί συμβαίνει αυτό; Γιατί, ενώ η ηθική σε ένα άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές πεδίο είναι μία έννοια που παγιδεύεται στον υποκειμενισμό, η ισχύς είναι μία έννοια που μπορεί να αναγνωρισθεί από όλους και να παράξει συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα» (ΛΙΤΣΑΣ 2010).

Ιδρύονται διάφορα μοντέλα κρατών, άλλα αντέχουν στο χρόνο και άλλα χάνονται. Έτσι, διακρίνουμε το ενιαίο κράτος, όπου η ίδια κεντρική εξουσία εφαρμόζεται ενιαία σε όλη την επικράτεια, δεν διαιρείται σε ομόσπονδα κρατίδια και εμφανίζεται ως μια συμπαγής οντότητα. Δεύτερη κατηγορία είναι τα σύνθετα κράτη, όπου υποδιαιρείται στα ομοσπονδιακά κράτη, τα οποία αποτελούνται από άλλα περισσότερα κρατίδια ομόσπονδα. Τα ομοσπονδιακά κράτη δημιουργούνται είτε κατόπιν οικειοθελούς συνένωσης είτε κατόπιν διάλυσης ενός ενιαίου κράτους. Παραδείγματα ομόσπονδων κρατών, αποτελούν η Ρωσία, η Αυστρία, οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Νιγηρία, η Ινδία κ.α. Η άλλη υποκατηγορία είναι η ομοσπονδία

⁶² Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ενώ στις εταιρείες υπάρχει νομοθεσία που απαγορεύει την υποκλοπή στοιχείων από άλλες εταιρείες, τα κράτη διαθέτουν μυστικές υπηρεσίες ακριβώς για αυτόν τον λόγο, τη διερεύνηση (κατασκοπεία) των προθέσεων των άλλων ανταγωνιστικών κρατών.

κρατών, που μοιάζει με έναν διεθνή οργανισμό, ο οποίος εξελίσσεται σε κρατική οντότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία (1867-1916). Τρίτη κατηγορία είναι η συνομοσπονδία κρατών, που προκύπτει ως προϊόν συνθήκης διεθνούς δικαίου και είναι η διαρκής συνεργασία κυρίαρχων κρατών. Δεν υπάρχει υπερκείμενη έννομη τάξη και τα κράτη συνεργάζονται, όπως προβλέπει η συνθήκη, κυρίως σε τομείς όπως η οικονομία και η συλλογική άμυνα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μία ιδιάζουσα περίπτωση, ξεκίνησε ως οικονομική συνεργασία, συνεχώς μετεξελίσσεται με απώτερο στόχο τη δημιουργία ομοσπονδιακού κρατικού μορφώματος (www.greeklaws.com 2019). Οι ομοσπονδίες κρατών, γενικά είναι πιο εύθραυστες από το ενιαίο κράτος. Είναι βιώσιμες όταν τόσο σε κεντρικό επίπεδο όσο και σε περιφερειακό (μέλη της ομοσπονδίας) υπάρχει συνδυασμός συμφερόντων και σχετική ισορροπία ισχύος (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2015).

Συνεπώς, το κράτος είναι ο κύριος καταλύτης στην πορεία προς την παγκοσμιοποίηση και μια υπερεθνική ολοκλήρωση. Στην περίπτωση αυτή καλλιεργείται η άποψη ότι με την παραχώρηση εξουσιών προς τα πάνω, τα κράτη παύουν να έχουν αυτοτελές νόημα ύπαρξης και οδηγούνται προς «αυτοκτονία»⁶³, κάτι που είναι σε αντιδιαμετρική θέση με τη θεωρία των ρεαλιστών. Παρόλα αυτά διαπιστώνεται ότι τα κράτη παραχωρούν εξουσίες είτε προς τα πάνω είτε προς τα κάτω, απόλυτα αναγκαίες για τη λειτουργία αυτών των οργανισμών και κάθε φορά που κρίνουν ότι δεν εξυπηρετούνται τα εθνικά τους συμφέροντα, διατηρούν το δικαίωμα «ανάκλησης» αυτών των εξουσιών⁶⁴. Με άλλα λόγια, το κράτος προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το κράτος την αναστέλλει.

2.3 Η Θρησκεία

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που παίζει ξεχωριστό ρόλο στην επικράτηση ενιαίας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας είναι η θρησκεία και τα χαρακτηριστικά της. Λόγω των κύριων στοιχείων της θρησκείας, πίστη, που συνεπάγεται δόγμα, λατρεία, φόβος προς το Θείο (Ιερός) και ήθος, δημιουργούνται

⁶³ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010

⁶⁴ Χαρακτηριστικά παραδείγματα για παραχώρηση εξουσιών προς τα πάνω η απομάκρυνση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ από το 1974 έως το 1980 και η επιθυμία της Μεγάλης Βρετανίας να αποχωρήσει από την ΕΕ.

φανατικά πλήθη, τα οποία ακολουθούν άκριτα τον επί γης «εκπρόσωπο» του Θεού στον οποίο πιστεύουν. Η θρησκεία με τη μεγαλύτερη επιρροή, σήμερα στον πλανήτη είναι ο Χριστιανισμός (31,5%), ακολουθούν το Ισλάμ (23,2%), Ινδουισμός (15%) και ο Βουδισμός (7,1%) (Britannica_Encyclopedia 2019). Τα τελευταία χρόνια, ο ισλαμισμός σημειώνει μία εκρηκτική αυξητική τάση, σε σημείο που οι μελέτες κάνουν λόγο ότι το 2050, ο αριθμός των μουσουλμάνων θα είναι ίδιος με τους χριστιανούς (CNN_Greece 2016).

Μία ιδιόμορφη σχέση υποβόσκει πάντα μεταξύ πολιτικών και θρησκευτικών ηγετών, μία σχέση συμπάθειας και αντιπάθειας⁶⁵. Στις χώρες με δημοκρατικό πολίτευμα, προεκλογικά κάθε υποψήφιος πολιτικός επιδιώκει μία συνάντηση με το θρησκευτικό προϊστάμενο της περιοχής, είτε σε τοπικό επίπεδο είτε σε εθνικό, και δύσκολα θα έρθει σε αντιπαράθεση μαζί του. Μετά τις εκλογές, οι ρόλοι αντιστρέφονται ο νικητής πολιτικός ηγέτης ενοχλείται όταν του ζητηθεί η νομή των προνομίων της εξουσίας ή όταν ο θρησκευτικός ηγέτης εκφράσει δημόσια τη διαφωνία του κατά του κυβερνήτη. Παρόμοια, ισχύουν και στις μη δημοκρατικές χώρες. Σημαντικός παράγοντας για τη συνεργασία των δύο αυτών πλευρών αποτελεί η θέση ισχύος στην οποία βρίσκονται κάθε φορά (RUSSEL 2001). Ασφαλώς, το πρόβλημα της αλληλεξάρτησης των σχέσεων πολιτικής και θρησκευτικής ηγεσίας, εμφανίζεται εντονότερο σε χώρες όπου το ποσοστό των πολιτών που πιστεύουν στο Θεό είναι αρκετά αυξημένο (Αιθιοπία, Μαλάουι, Νίγηρας, Σρι Λάνκα και Υεμένη σε ποσοστό 99% επί του συνόλου των πολιτών). Ενώ σε χώρες όπου οι πολίτες δεν χαρακτηρίζονται από έντονη πίστη προς κάποια θεότητα (Κίνα 7%, Ιαπωνία 13%, Εσθονία 16% και Σουηδία 19%), οι πολιτικές αρχές λειτουργούν πιο ελεύθερα και ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές ηγεσίες (Smith 2018).

Η θρησκεία ως θεσμός με μεγάλη διάρκεια ζωής, συντηρητική από τη φύση της, αποτελεί στοιχείο του πολιτισμού και της εκπαίδευσης της χώρας, εισέρχεται και επηρεάζει το «DNA» του λαού της και συμβάλει καθοριστικά στην ενοποίηση των χωρών. Έτσι, αν η τάση της θρησκείας είναι η εξάπλωση, όπως συμβαίνει με τον χριστιανισμό, ισλαμισμό και τον βουδισμό, που δεν γνωρίζουν σύνορα, η

⁶⁵ Από την εποχή του Μάντη Τειρεσία και του Κρέοντος, στην Αντιγόνη του Σοφοκλή έως σήμερα, μικρές αλλαγές έχουν συμβεί στις σχέσεις πολιτικής και θρησκείας.

παγκοσμιοποίηση μπορεί να επιτευχθεί πιο εύκολα. Αντίθετα, όπως αντιπροσωπευτική περίπτωση αποτελεί η Κίνα, την περίοδο που η ανώτερη τάξη ακολουθούσε την ηθική διδασκαλία του Κομφούκιου, τα σύνορα της πολιτικής γεωγραφίας ταυτιζόταν με αυτά της θρησκευτικής, αν και είναι η πολυπληθέστερη χώρα του πλανήτη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και είχε τη δυνατότητα της υπεραξάπλωσης. Μετά την Κίνα «ο Κομφουκιανισμός διαδόθηκε στις γειτονικές χώρες όπως η Ιαπωνία (χωρίς ποτέ να κυριαρχήσει στο θρησκευτικό πεδίο) μία χώρα που ποτέ δεν κυβερνήθηκε από Κινέζο αυτοκράτορα» (PETERSSON 2013).

Αποτελεί ιστορικό ατόπημα η πεποίθηση ότι κράτη με κοινή θρησκεία δεν έρχονται σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Σταυροφορίες των Καθολικών κατά του Ορθόδοξου Βυζαντίου, καθώς επίσης και η μακράιωνη αντιπαλότητα στα ισλαμικά κράτη Ιράν - Οθωμανική Αυτοκρατορία, Ιράν - Ιράκ, Ιράκ - Κουβέιτ κ.λπ. Η κοινή θρησκεία δεν αποτελεί εγγύηση ειρηνικής συνύπαρξης (PETERSSON 2013). Το θρησκευτικό μίσος είναι αχαλίνωτο και στο όνομα της πίστης έχουν συμβεί ανείπωτες αγριότητες. Τις τελευταίες δεκαετίες, θρησκευτικές τρομοκρατικές οργανώσεις⁶⁶ αλλά και μεμονωμένα άτομα, υπό την επήρεια του θρησκευτικού μίσους, έχουν προβεί σε τέτοιες ενέργειες, εκμεταλλευόμενοι τις «αδυναμίες» της παγκοσμιοποίησης, μια από τις οποίες είναι η ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων και κεφαλαίων. Από την άλλη πλευρά, πρωτοβουλίες συνεννόησης, ανταλλαγής επισκέψεων και κοινών εμφανίσεων από τους ανώτατους θρησκευτικούς ηγέτες⁶⁷, θεωρείται ότι κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση και συμβάλλουν στην εκτόνωση της θρησκευτικής αντιπαλότητας.

Στην κοινή γνώμη επικρατεί η άποψη ότι ισλαμισμός και χριστιανισμός είναι εντελώς διαφορετικές θρησκείες μεταξύ τους. Όμως, αν προβούμε σε μία πιο προσεκτική ανάλυση, θα διαπιστώσουμε ότι οι δύο θρησκείες έχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Μαζί με τον Ιουδαϊσμό ανήκουν στις Αβρααμικές θρησκείες. Σχετικά με το Πολιτικό Ισλάμ, σήμερα διακρίνουμε ότι αποτελείται από τρεις

⁶⁶ Προκρίνεται ο όρος θρησκευτική τρομοκρατία αντί της ισλαμικής τρομοκρατίας, καθώς επιθέσεις τυφλής βίας σε ανυποψίαστους αλλόπιστους πολίτες έχουν συμβεί εκατέρωθεν.

⁶⁷ Νέο άνοιγμα του Πάπα προς την Ορθόδοξη Εκκλησία: Έπλεξε το εγκώμιο του Βαρθολομαίου <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/44877/neo-anoigma-toy-papa-pros-tin-orthodoxi-ekklisia-eplexe-to-egkomio-toy-vartholomaioy>

διαφορετικές ομάδες, τους ακτιβιστές που κινητοποιούν ειρηνικά τους πιστούς, αναφέρονται στα ανθρώπινα δικαιώματα και καταγγέλλουν τόσο τους δυτικούς όσο και τους μουσουλμάνους ηγέτες για την καταπάτησή τους. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα πολιτικά κόμματα που πιστεύουν στην πλειοψηφία της δημοκρατίας και θέλουν να αλλάξουν το πολιτικό σύστημα από μέσα. Ενώ στην τρίτη ομάδα ανήκουν οργανώσεις που ασπάζονται τη τρομοκρατία και προσπαθούν δια της βίας να επιβληθούν στους αντιπάλους τους. «Αυτές οι τρεις ομάδες συγκροτούν πλέον ένα νέο πολιτικό Ισλάμ που βρίσκεται σε διαρκή διαλεκτική σχέση με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης» (ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ 2018).

Το δόγμα ενός παγκόσμιου κράτους, που έδωσε η ρωμαϊκή αυτοκρατορία και αργότερα η Καθολική Εκκλησία, ήταν το σύμβολο μιας απαίτησης για οικουμενική κυριαρχία. Ο σύγχρονος διεθνισμός γεννήθηκε στη Γαλλία του 17ου και του 18ου αιώνα, κατά τη διάρκεια των οποίων η γαλλική ηγεμονία στην Ευρώπη ήταν στο αποκορύφωμά της (CARR 2011).

2.4 Η Εξέλιξη της Τεχνολογίας

Μια προσεκτική ανάλυση των περιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης, όσων αναφέρθηκαν παραπάνω αλλά και των περιπτώσεων στα επόμενα κεφάλαια, θα καταγράψει ότι αυτές σχετίζονται κατά κάποιον τρόπο με την εξέλιξη της τεχνολογίας και τις ανακαλύψεις της επιστήμης. Όποιος κατείχε προηγμένη, για τη εποχή του, τεχνολογία είχε μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης, αύξησε το ΑΕΠ της χώρας και βελτίωσε την ποιότητα ζωής των πολιτών του.

Πέραν από την εποχή του χαλκού και της ανακάλυψης της πυρίτιδας (13^{ος} αιώνας), σταθμός στη σύγχρονη εποχή αποτελεί η εφεύρεση της μηχανής και βιομηχανοποίηση της κοινωνίας. Η ευρεία χρήση της μηχανής και η μαζική παραγωγή αγαθών προκαλούν ραγδαίες μεταβολές και ανακατατάξεις στις οικονομικές δυνάμεις. Πρωτοπόρος σε αυτή τη νέα εποχή είναι η Μεγάλη Βρετανία, η οποία αξιοποιεί στο έπακρο τις δυνατότητες της τεχνολογίας. Είναι η εποχή όπου σε πολιτικό επίπεδο, τα βεσφαλιανά κράτη, μετά τις επαναστάσεις σε Αμερική (1776) και Γαλλία (1789) και την ανάδειξη της αστικής τάξης, εισέρχονται σε κατάσταση ανταγωνισμού μεταξύ τους. Καθορίζουν τους εθνικούς στόχους και προωθούν τα επιχειρηματικά συμφέροντα ώστε να καταστούν ισχυροί δρώντες

του διεθνούς συστήματος. Η έμφυτη ανάγκη για επιβίωση τα ωθεί στην κρατική ιμπεριαλιστική εξάπλωση με την ίδρυση αποικιών, στη συσσώρευση παραγωγικών πόρων και στην ισχυροποίηση του εθνικού ιστού. (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010)

Επακόλουθο αυτού είναι, αφενός μεν να εξαπλώνεται σε νέες χώρες και νέες πηγές πρώτων υλών για τη στήριξη της εγχώριας βιομηχανίας, αφετέρου δε με τη παραγωγή περισσότερων αγαθών να αναζητάει νέες αγορές για την προώθησή τους. Η διασφάλιση των παραπάνω απαιτούσε και ικανή στρατιωτική δύναμη, ώστε να μπορεί να προστατεύει τις πηγές, τις παραγωγικές μονάδες αλλά και τους εμπορικούς άξονες. Τα κράτη που δεν συμπεριφέρθηκαν ορθολογικά και δεν φρόντισαν να ενδυναμώσουν όλους τους συντελεστές ισχύος, έγιναν ευάλωτα σε επιθέσεις άλλων κρατών ή ομάδων (π.χ. κουρσάρων) και απώλεσαν τη θέση τους στο διεθνές περιβάλλον.

Η βιομηχανική επανάσταση είναι γεγονός και τα κράτη οφείλουν να την παρακολουθήσουν εκ του σύνεγγυς. Η άρνηση, λόγω εσωτερικών, θρησκευτικών ή πολιτικών ιδεοληψιών ή αγκυλώσεων και η αδυναμία εκβιομηχανοποίησης της χώρας θα επιφέρει καταστροφικές συνέπειες για την ίδια και τους πολίτες της. Η εξέλιξη της τεχνολογίας έως σήμερα και οι νέες ανακαλύψεις σηματοδοτούν σταθμούς για τη βιομηχανική επανάσταση και την ταξινομούν σε τέσσερις περιόδους. Η πρώτη περίοδος (1760-1860⁶⁸) ξεκινάει από τη συστηματική χρήση των ατμομηχανών και των μηχανών εσωτερικής καύσης, την ανάδειξη του εργοστασίου ως βασική μονάδα παραγωγής και την καθιέρωση του αστικού τρόπου ζωής. Η δεύτερη περίοδος (1860-1950) χαρακτηρίζεται από την ανακάλυψη της ηλεκτρικής μηχανής και τη ραγδαία εφαρμογή των τεχνολογικών επιτευγμάτων. Η τρίτη περίοδος⁶⁹ (1950-1990) σηματοδοτεί την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών και την ενσωμάτωση τους στις παραγωγικές μονάδες. Ενώ κατά την τέταρτη περίοδο (1990-σήμερα) παρατηρείται η ευρεία ανάπτυξη της πληροφορικής και η εφαρμογή της σε όλες σχεδόν τις κοινωνικές δραστηριότητες

⁶⁸ Οι χρονολογίες δεν είναι σαφώς καθορισμένες και στη διεθνή βιβλιογραφία, αναφέρονται κάθε φορά διαφορετικές. Γενικά και με μια δεκαετία μπρος ή πίσω όλοι συμφωνούν και αυτό έχει να κάνει με την εξέλιξη της Τεχνολογίας.

⁶⁹ Klaus Schwab, The Fourth Industrial Revolution, καλούμενη και ψηφιακή ή επανάσταση των υπολογιστών.

⁷⁰. Η ραγδαία εξέλιξη της επικοινωνίας, η άμεση μετάδοση της πληροφορίας από ένα σημείο του πλανήτη σε άλλο, η δυνατότητα εκτέλεσης εργασιών εξ' αποστάσεως, η ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου και η προβολή ζητημάτων προστασίας προσωπικών δεδομένων, υποχρεώνουν την κοινωνία να εισέρχεται σε νέου έντονους⁷¹ ρυθμούς ζωής.

Κάθε φάση της βιομηχανικής επανάστασης σηματοδοτεί νέες ευκαιρίες για την οικονομία της χώρας, αύξηση της δυναμικότητας και της ταχύτητας των μεταφορικών μέσων, κυρίως των ποντοπόρων πλοίων και των τρένων, μαζική παραγωγή αγαθών, βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων ενώ τα άλματα στον τομέα των τηλεπικοινωνιών συμβάλουν στην ώθηση του εμπορίου. Όλα αυτά έχουν άμεσο αντίκτυπο στη μείωση της θνησιμότητας⁷² και την πρόσβαση του ατόμου σε υλικά και κοινωνικά αγαθά. Στις αρνητικές συνέπειες, διαπιστώνουμε ότι ο άκρατος υλισμός και η αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων έχουν οδηγήσει στη μαζοποίηση του ανθρώπου και οικολογική αναστροφή.

2.4 Η Οικονομία και οι Οικονομικές Θεωρίες

«Η Οικονομική Επιστήμη μελετά τη συμπεριφορά του ανθρώπου στην προσπάθειά του να ικανοποιήσει απεριορίστες ανάγκες με περιορισμένα μέσα. Ασχολείται πρωτίστως με τα θέματα της παραγωγής, απόκτησης, κατανομής και κατανάλωσης του εισοδήματος» (ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ 2010).

Η αλματώδης πρόοδος της τεχνολογίας, όπως ήταν φυσικό επακόλουθο, συμπარέσυρε στην ανάπτυξη και πλήθος άλλων επιστημών, θεωρητικών αλλά και θετικών. Μία από αυτές τις επιστήμες, που βρήκε άμεση εφαρμογή, λόγω της προώθησης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης, είναι η επιστήμη της οικονομίας. «Η παγκοσμιοποίηση ως ένα σύστημα

⁷⁰ Στο ίδιο, «στη Γερμανία, διεξάγονται συζητήσεις σχετικά με το "Industry 4.0", έναν όρο που επινοήθηκε στο Hannover Fair το 2011 για να περιγράψει πώς αυτό θα φέρει την επανάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο».

⁷¹ Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η αλματώδης ανάπτυξη της τηλεφωνίας, όπου μέσα σε περίπου 3 δεκαετίες και την 1^η γενιά (1980) ασύρματης επικοινωνίας με δυνατότητα μεταφοράς μόνο ήχου (voice), με ταχύτητα έως 2,4Kbps, σήμερα ζούμε στους ρυθμούς της 5^{ης} γενιάς, με δυνατότητα μεταφοράς δεδομένων (data) με ταχύτητα έως και 35 Gbps.

⁷² «Το μέσο προσδόκιμο ζωής παγκοσμίως, μεταξύ του 1950 και του 2017, αυξήθηκε από τα 48,1 στα 70,5 έτη στους άνδρες και από τα 52,9 στα 75,6 έτη στις γυναίκες». (ΤΑ_ΝΕΑ 9 Νοεμβρίου 2018)

οικονομικής επέκτασης, αλληλεξάρτησης και τελικά ολοκλήρωσης, είναι συνυφασμένη με το καπιταλιστικό σύστημα, πραγματοποιείται μέσω της διεθνοποίησης των αγορών και της εισαγωγής των αρχών της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς σε όλο και περισσότερες χώρες» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010). Τα διάφορα θεωρητικά μοντέλα που επινοήθηκαν, εφαρμόστηκαν στη πράξη και αρκετά από αυτά συνέβαλαν στη βελτίωση της παραγωγής και την καλύτερη αξιοποίηση των πόρων. Καθιερώθηκαν πρότυπα για τυποποίηση των διαδικασιών παραγωγής, την προστασία του περιβάλλοντος και την ασφάλεια των εργαζομένων. Οι επιχειρήσεις, κρατικές ή ιδιωτικές, για να διατηρήσουν ή και ενισχύσουν τη θέση τους στην αγορά, αλλά και για να βελτιώσουν την κερδοφορία τους επενδύουν στην έρευνα, εφαρμόζουν καινοτόμες διαδικασίες, συνεργάζονται ή συγχωνεύονται με άλλες, ιδρύουν θυγατρικές κ.λπ. Οι κυβερνητικές αρχές, καθορίζουν το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των επιχειρήσεων αλλά και των καταναλωτών. Γιατί τα ορθολογικά κράτη προστατεύουν τις επιχειρήσεις τους με κάθε διαθέσιμο μέσο, αφού μέσω των επιχειρήσεων ενισχύεται η οικονομία τους και φροντίζουν όλοι οι συντελεστές ισχύος τους να είναι σε πλήρη αρμονία. Επίσης, νοιάζονται για τους πολίτες τους, γιατί αυτή είναι η κύρια αποστολή τους.

Όσον αφορά τις δραστηριότητες στο επίπεδο της παγκοσμιοποίησης, μέσω της αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης δίνεται η ευκαιρία στις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς να αναπτύξουν διεθνείς συναλλαγές, δηλαδή επέκταση των δραστηριοτήτων πέρα από τα σύνορα της χώρας τους. Ως διεθνείς συναλλαγές θεωρούμε τις αγορές και τις πωλήσεις προϊόντων και υπηρεσιών, την αγορά ξένου συναλλάγματος, τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου, την απόκτηση περιουσιακών στοιχείων σε άλλη χώρα και τις μονομερείς μεταβιβάσεις χρηματικών ποσών από μία χώρα σε μία άλλη⁷³. Συγκεκριμένα οι διεθνείς δραστηριότητες των οικονομικών μονάδων (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, οργανισμοί)⁷⁴ περιλαμβάνουν: α) τις εισαγωγές και εξαγωγές αγαθών, που χαρακτηρίζονται ως οι πλέον παραδοσιακές διεθνείς δραστηριότητες, β) τις εισαγωγές και εξαγωγές υπηρεσιών, όπως τα ταξίδια, ο τουρισμός, οι μεταφορές, η παροχή υπηρεσιών στο εξωτερικό που

⁷³ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ, 2003. Από τις μονομερείς μεταβιβάσεις, εννοούμε τις μεταφορές χρημάτων χωρίς να λαμβάνεται κάποιο αντάλλαγμα. Σημαντικό μέρος καταλαμβάνουν οι άδελες, με τις μεταφορές εμβασμάτων από μετανάστες, ναυτικού κ.λπ.

⁷⁴ Στο ίδιο.

επιφέρουν αμοιβές, η πώληση του δικαιώματος χρήσης πόρων αποκλειστικής ιδιοκτησίας μιας επιχείρησης (licensing, franchising), γ) Επενδύσεις, όπως οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου και οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ)⁷⁵.

Για την εφαρμογή των παραπάνω, αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες ή σχολές σκέψης, οι οποίες επηρέαζαν κυβερνήσεις και επιχειρήσεις και καθόριζαν ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης. Πρώτη θεωρία διεθνούς εμπορίου η οποία εμφανίσθηκε (16^{ος} – 17^{ος} αιώνας) ήταν ο Μερκαντισμός (Mercantilism), ο οποίος πρέσβευε ότι μια χώρα πρέπει να επιδιώκει με κάθε δυνατό μέσο τη μεγιστοποίηση των εξαγωγών και την ελαχιστοποίηση των εισαγωγών της. Με άλλα λόγια, συνηγορούσε θερμά υπέρ της παρέμβασης της κυβέρνησης στις αγορές για τη μεγιστοποίηση της διαφοράς μεταξύ των εξαγωγών και εισαγωγών, δηλαδή του πλεονάσματος στο εμπορικό ισοζύγιο. Ακόμα και σήμερα, από όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις, υπάρχουν τάσεις, σε διαφορετικό βέβαια βαθμό έντασης και έκτασης, εφαρμογής του νέο-Μερκαντισμού, δηλαδή της προστασίας της εγχώριας παραγωγής.

Η επόμενη σχολή σκέψης που συνέβαλε στην προαγωγή του διεθνούς εμπορίου, ανήκει στον θεωρούμενο πατέρα της οικονομικής επιστήμης, τον Adam Smith, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία του Απολύτου Πλεονεκτήματος (The Theory of Absolute Advantage), διαφώνησε με τη Μερκαντιστική ιδέα και υποστήριξε την άποψη πως το διεθνές εμπόριο είναι δυνατόν να συντελέσει στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των χωρών που συμμετέχουν σε αυτό. Ακολούθησε ο David Ricardo, με τη θεωρία του Συγκριτικού Πλεονεκτήματος, η οποία προέκυψε από την προσπάθεια να διορθωθεί μια ουσιαστική αδυναμία της θεωρίας του Απόλυτου Πλεονεκτήματος⁷⁶. Ακολουθούν οι σουηδοί οικονομολόγοι Heckscher και Ohlin με τη Θεωρία των Παραγωγικών Συντελεστών (The Theory of Relative Factor Endowments), που επισημαίνει ότι ο καθοριστικός παράγοντας του συγκριτικού πλεονεκτήματος είναι το μέγεθος της αφθονίας των παραγωγικών συντελεστών που διαθέτει η κάθε χώρα. Οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ δύο χωρών όσον αφορά την αφθονία των παραγωγικών συντελεστών, καθορίζουν

⁷⁵ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010

⁷⁶ Στο ίδιο.

ποια προϊόντα θα παράγει και θα εξάγει η κάθε χώρα, καθώς και ποια προϊόντα θα εισάγει από άλλες χώρες⁷⁷.

Παρόλα αυτά, οι παραπάνω θεωρίες δεν ερμηνεύουν ικανοποιητικά την περίπτωση μιας επιχείρησης που θέλει να αναλάβει επιχειρηματική δραστηριότητα σε μία άλλη χώρα και αυτό γιατί η μεν θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος αναφέρεται στις διαφορές παραγωγικότητας των παραγωγικών συντελεστών μεταξύ των χωρών, η δε θεωρία των παραγωγικών συντελεστών έχει εφαρμογή στις χώρες με διαφορές του αποθέματος των παραγωγικών συντελεστών μεταξύ τους. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές «δεν υπάρχει κίνητρο για ΑΞΕ σε ένα περιβάλλον όπου οι επιχειρήσεις είναι λήπτες τιμών (αμιγής ανταγωνισμός) και πάντα υπάρχει η εναλλακτική λύση της ξένης επένδυσης χαρτοφυλακίου. Όμως οι ΑΞΕ και οι εξαγωγές αποτελούν εναλλακτικές επιλογές των επιχειρήσεων για να διεισδύσουν σε ξένες αγορές» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Για την άρση των παραπάνω δυσκολιών, ο καθηγητής του Harvard Raymond Vernon αναπτύσσει τη θεωρία του Διεθνούς Κύκλου Ζωής του Προϊόντος (Theory of the International Product Life Cycle), η οποία είναι μια από τις νεότερες (1960) θεωρίες διεθνούς εμπορίου. Η θεωρία αναπτύχθηκε πάνω στην παρατήρηση ότι στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, οι επιχειρήσεις των ΗΠΑ είχαν ηγετικό ρόλο στην ανάπτυξη και εισαγωγή στις αγορές νέων καταναλωτικών προϊόντων, καθώς και στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών παραγωγής που συντελούσαν στη μείωση του μέσου κόστους παραγωγής. Διακρίνουμε τέσσερις φάσεις στον κύκλο ζωής τους προϊόντος. Αρχική φάση είναι η καινοτομία, όπου η επιχείρηση που σχεδιάζει και αναπτύσσει ένα καινούργιο προϊόν ή μια τεχνολογία, δημιουργεί δυσκολίες στην αγορά, δηλαδή καθιερώνει το ολιγοπώλιο της και κρατάει την τιμή του προϊόντος σε υψηλά επίπεδα. Επόμενη είναι η φάση της επέκτασης όπου το προϊόν γίνεται γνωστό στην καταναλωτική κοινωνία. Στη συνέχεια είναι η φάση της ωρίμανσης με τη ραγδαία παραγωγή των αγαθών, την τυποποίηση και την ανάπτυξη οικονομίας κλίμακος⁷⁸, καθώς το κέντρο βάρους εστιάζεται στην μείωση τους κόστους

⁷⁷ Στο ίδιο.

⁷⁸ Με το όρο οικονομία κλίμακος, εννοούμε τη μακροχρόνια μείωση του μέσου συνολικού κόστους, με την αύξηση της παραγωγής.

παραγωγής. Και τέλος έχουμε την φάση της παρακμής, όπου το προϊόν γίνεται παρωχημένο και δεν υφίσταται πλέον κανένα oligοπωλιακό πλεονέκτημα⁷⁹.

Μία σημαντική διαδικασία, που ενισχύεται από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης είναι η διεθνής παραγωγή, δηλαδή η επέκταση των παραγωγικών δραστηριοτήτων της επιχείρησης πέραν των συνόρων της χώρας. Γενικά, οι λόγοι που μπορεί μία επιχείρηση να προβεί σε εγκατάσταση παραγωγικής μονάδας σε άλλη χώρα είναι ο κορεσμός της εγχώριας αγοράς και το μικρό μέγεθος της στη μητρική χώρα, η εντατικοποίηση του ανταγωνισμού στην τοπική αγορά, η μείωση του κόστους παραγωγής, η εκμετάλλευση πρώτων υλών, η στρατηγική θέση της χώρας και η πρόσβαση σε νέες αγορές, η πρόσβαση σε υψηλή τεχνολογία, το μέγεθος και οι προοπτικές της τοπικής αγοράς, η αποφυγή των εμποδίων και των περιορισμών στις εξαγωγές, ακολουθώντας τους πελάτες, η αντεπίθεση στον ανταγωνισμό, ή/και ακολουθώντας τον ανταγωνισμό. (ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 2003).

Από τα παραπάνω πρέπει να συγκρατήσουμε το γεγονός ότι παρόλο που η διεθνής παραγωγή χαρακτηρίζεται από σημαντικά πλεονεκτήματα όπως, η άμεση πρόσβαση στην ξένη αγορά, η δημιουργία παραγωγικής μονάδας με μικρότερο κόστος, η παράκαμψη τυχόν εμποδίων που θέτουν οι κυβερνήσεις για την προστασία της εγχώριας παραγωγής κ.λπ., ωστόσο εγκυμονεί κινδύνους όπως η διασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων, κυρίως όταν εφαρμόζονται διαφορετικά πρότυπα και η απώλεια τεχνογνωσίας και τεχνολογίας με την δημιουργία νέου ανταγωνιστή στη χώρα της επένδυσης⁸⁰. Για τους λόγους αυτούς, οι επιχειρήσεις πρέπει να είναι πολύ προσεκτικές στις κινήσεις τους και τα υψηλόβαθμα στελέχη τους να αναλύουν καλά το νέο επενδυτικό περιβάλλον και να το παρακολουθούν αδιαλείπτως. Ακόμα, κρίνεται αναγκαστικά απαραίτητο, όλα τα στελέχη να επιμορφώνονται διαρκώς για τις νέες τάσεις της τεχνολογίας, τις αλλαγές στο θεσμικό - φορολογικό πλαίσιο και τις απαιτήσεις ή συνήθειες του καταναλωτικού κοινού. Η αδυναμία κατανόησης ή/και σεβασμού των ιδιαιτεροτήτων των άλλων πληθυσμών της Υψηλίου, αποτελεί σημαντικότερο μειονέκτημα της επιτυχής εξάπλωσης και σταθεροποίησης της παγκοσμιοποίησης.

⁷⁹ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010

⁸⁰ Ι. ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ 2003.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΚΡΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

3.1 Το Διεθνές Περιβάλλον

Η απαρχή της παγκοσμιοποίησης, με τη σημερινή έννοια του όρου, τοποθετείται μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Σίγουρα θα μπορούσαν να αναφερθούν και οι ενοποιητικές τάσεις που ξεκίνησαν από τον 13^ο και τον 16^ο αιώνα, ωστόσο μία σειρά από πολιτικά, οικονομικά και ιστορικά γεγονότα όπως η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση, μαζί με τη Βιομηχανική Επανάσταση, η ένταση και το μέγεθος των επεκτατικών εκστρατειών των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, δείχνουν ότι ουσιαστικά το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης άρχισε να εκδηλώνεται από το 1760 και μετά. Είναι η εποχή όπου το διεθνές σύστημα, μετά τη Συνθήκη Ειρήνης της Βεστφαλίας (1648) και της Ουτρέχτης (1713)⁸¹, αναζητά σημεία ισορροπίας. Οι νέες κρατικές οντότητες αποκτούν πλήρως τον έλεγχο στο εσωτερικό τους, είναι οι μοναδικοί νομοθέτες στην επικράτεια τους και συνάμα αναγκάζονται να απέχουν από παρεμβάσεις για ζητήματα εσωτερικής φύσης σε τρίτους. Αν και πρακτικά αυτό δεν τηρήθηκε ποτέ⁸².

Λόγω του κορεσμού της ευρωπαϊκής αγοράς αλλά και της αλματώδους ανάπτυξης στον τομέα της ναυσιπλοΐας, με την κατασκευή πλοίων μεγάλης μεταφορικής ικανότητας αλλά και πολεμικών πλοίων, η επέκταση σε άλλες αγορές και ηπείρους αποδεικνύεται κερδοφόρα επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ εμπορικού στόλου και ναυτικής πολεμικής ισχύος είναι αδιαμφισβήτητες. Ενδεικτικά επισημαίνεται ότι, «Οι ισπανικές γαλέρες, φορτωμένες με ασήμι, διέπλεαν τον Ατλαντικό, συνοδευόμενες από πολεμικά πλοία. Πορτογάλοι και Ολλανδοί κατόρθωσαν να αποκτήσουν βάσεις στην Ασία και να τις διατηρήσουν, χάρη στα κανόνια των πλοίων τους» (PETERSSON 2013).

Η εξέλιξη στην τεχνολογία και η ανάγκη για μεταφορά μεγάλου όγκου υλικών, ωθούν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις να καινοτομήσουν και να τελειοποιήσουν

⁸¹ Τερματίζεται ο πόλεμος για τη διαδοχή του Ισπανικού Θρόνου, Καταλήγει σε συμφωνίες μεταξύ Γάλλων και Ισπανών και η Ισπανία παραχωρεί το Γιβραλτάρ στους Βρετανούς, οι οποίοι το κατέχουν μέχρι σήμερα.

⁸² Χρήστος Φραγκονικολόπουλος & Φίλιππος Προέδρου, ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΛΙΤΙΚΗ 2015.

τη ναυτική τέχνη και να δημιουργήσουν πολύπλοκους οργανισμούς και εταιρείες όπως η Ολλανδική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, η Βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και το Βασιλικό Ναυτικό. Αυτό συνεπάγεται την επιπλέον και εντατικοποιημένη καλλιέργεια προϊόντων που ευδοκίμούσαν σε συγκεκριμένες περιοχές όπως οι φυτείες της Καραϊβικής, αφού η ευρωπαϊκές δυνάμεις έλεγχαν τους θαλάσσιους μεταφορικούς άξονες. Νέες οικονομίες αναδύονται και η μεταφορά αγαθών στις μητροπολιτικές χώρες βελτιώνει το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών τους και ενισχύεται η θέση συγκριτικά με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις, οπότε ανταγωνισμός μεταξύ τους οξύνεται και αρκετές φορές οι εντάσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών εκδηλώνονται με πολεμικές συγκρούσεις στις αποικιακές κατακτήσεις. Η επιβαλλόμενη, από την εσωτερική δομή του κράτους, «ανάγκη» για διατήρηση σε θέση ισχύος και επηρεασμού των διεθνών εξελίξεων ανάλογα με τα συμφέροντα τους, ωθεί τις χώρες να αποστέλλουν αξιόλογα και ικανά στρατιωτικά τμήματα σε κάθε αποικία, σε τέτοιο βαθμό που κάθε σημείο του κόσμου να θεωρείται δυνητικό θέατρο πολέμου (PETERSSON 2013).

Διαπιστώνεται ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι προωθείται η ανάπτυξη. Χρειάζεται και τις πρώτες ύλες αλλά και την ενέργεια (BRENNAN 2003). Ως φυσικός νόμος των διεργασιών, η παραγωγή προϊόντων προϋποθέτει, πέραν από την ύπαρξη καθορισμένων διαδικασιών και μέσων (τεχνολογία) και την είσοδο πρώτων υλών στην παραγωγική διαδικασία, καθώς επίσης και ισχύ (κίνητρο) για να τεθούν σε λειτουργία οι διαδικασίες. Συνεπώς, οι βιομηχανικές χώρες, για να είναι ανταγωνιστικές σε ένα φιλελεύθερο καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης, κινούνταν σε δύο κατευθύνσεις, πρώτον στη συνεχή βελτίωση των εσωτερικών τους διαδικασιών μέσω της καινοτομίας (ενδογενείς παράγοντες) και δεύτερον, μέσω της αναζήτησης φθηνών πρώτων υλών και ενέργειας (εξωγενείς παράγοντες).

Ο παράγοντας «ενέργεια» δεν είναι μόνο η άψυχη ύλη (π.χ. χημική ενέργεια - πετρέλαιο, πυρηνική – ουράνιο, υδροηλεκτρική κ.λπ.) αλλά και ο άνθρωπος ως εργατική μηχανή⁸³. Για το λόγο αυτό σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης ύπαρξης στον πλανήτη, εντοπίζουμε το φαινόμενο της μετακίνησης - μετανάστευσης

⁸³ Heckscher και Ohlin, Θεωρίας των Παραγωγικών Συντελεστών (The Theory of Relative Factor Endowments).

ανθρώπων από μία περιοχή σε άλλη. Η μετακίνηση, υπό οποιαδήποτε μορφή είτε αναγκαστική (σκλάβοι) είτε ελεύθερη (μετανάστευση), ήταν αναγκαία για την καλλιέργεια των νέων εκτάσεων στις αποικίες και την μεγαλύτερη παραγωγή προϊόντων όπως ζάχαρη, καπνός, βαμβάκι κ.α., όπως και για την υποστήριξη των νέων βιομηχανικών και μεταποιητικών μονάδων, καθώς τα εργατικά χέρια ήταν δυσεύρετα στις αποικίες. Η ανάγκη αυτή ήταν ο κυριότερος λόγος που άνθισε το εμπόριο σκλάβων από περιοχές της Δυτικής και Κεντρικής Αφρικής προς την Αμερική⁸⁴.

3.1.1 Το Πολυπολικό Ασταθές Διεθνές Σύστημα (1760-1880)

Στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, αποτελούμενο από νέα έθνη – κράτη, ως κυρίαρχη ιδεολογία που επικρατεί είναι ο εθνικισμός, καθώς διαχέεται η εντύπωση ότι τα νέα έθνη ικανοποιούν τη ανάγκη για πολιτική ταυτότητα, πίστη και το αναφαίρετο δικαίωμα για αυτό-οργάνωση και αυτοδιάθεση. Υπό αυτές τις συνθήκες, διασφαλίζεται η εθνική κυριαρχία, τα κράτη διαθέτουν το μονοπώλιο της βίας στο εσωτερικό τους, αναπτύσσουν τη διπλωματία και κινούνται αυτόνομα και ανεξάρτητα στο διεθνές γίγνεσθαι⁸⁵. Το διεθνές περιβάλλον παραμένει άναρχο και ανταγωνιστικό, κατά την έννοια του H. Bull⁸⁶, δηλαδή δεν υπάρχει κάποια αρχή πάνω από τα κράτη που θα μπορούσε να επιβάλλει το διεθνές δίκαιο. Γι' αυτό και τα ορθολογικά κράτη φροντίζουν από μόνα τους για την επιβίωσή τους.

Υπό το πρίσμα των Διεθνών Σχέσεων, το Διεθνές Σύστημα από το διπολικό μοντέλο (16^{ος}-17^{ος} αιώνας) όπου οι μεγάλες δυνάμεις συγκεντρώνουν ισχύ που αποκλείει την εξισορρόπηση και οδηγεί σε πόλωση, αναγκάζοντας τις μικρότερες δυνάμεις να ενταχθούν σε έναν συνασπισμό, όπως χαρακτηριστικά συνέβαινε μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας/Αυστρίας⁸⁷, μεταπίπτει σε πολυπολικό και ασταθές, με πολλές περιφερειακές δυνάμεις, αναθεωρητικές που αμφισβητούν το status quo και οι οποίες θέλουν να γίνουν κυρίαρχοι δρώντες του ΔΣ. Για το λόγο αυτόν καταγράφονται σημαντικές συγκρούσεις τόσο σε ξηρά όσο και σε θάλασσα, στον

⁸⁴ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010

⁸⁵ Χρήστος Φραγκονικολόπουλος & Φίλιππος Προέδρου, ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΛΙΤΙΚΗ 2015.

⁸⁶ BULL HEDLEY, ΑΝΑΡΧΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. 2009.

⁸⁷ ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, 2010

ευρωπαϊκό χώρο αλλά και στις άλλες ηπείρους, με ανατροπές στους πόλους του συστήματος.

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, η επικρατούσα κατάσταση στις βορειοδυτικές ακτές του Ατλαντικού ήταν ρευστή, καθώς βρίσκει τις ΗΠΑ να επαναστατούν κατά των Άγγλων (1775-1783) και να διεκδικούν την ανεξαρτησία τους (1776) με πρωτοπόρο πολιτεία, τη Βοστώνη. Τα δυσβάσταχτα φορολογικά μέτρα των Άγγλων, προκάλεσαν τη δυσφορία των κατοίκων κατά των αποικιοκρατών και άρχισαν τις ένοπλες συγκρούσεις για την ανεξαρτησία τους. Παρά την αντίδραση της Αγγλίας και την αποστολή επιπλέον στρατιωτών, η αντίσταση της αμερικανικής πολιτοφυλακής ήταν τέτοια που ανάγκασε τους Άγγλους στρατιώτες να επιστρέψουν πίσω. Μετά από πολλές μάχες στον ηπειρωτικό χώρο, οι αμερικανικές δυνάμεις με αρχιστράτηγο τον Τζων Ουάσιγκτον, σημειώνουν καθοριστικές νίκες. Οπότε στις 4 Ιουλίου 1776, στη συνέλευση των Αμερικανών στη Φιλαδέλφεια κηρύττουν την ανεξαρτησίαν τους, με πρωταγωνιστές της σύνταξης της Διακήρυξης, τους Βενιαμίν Φραγκλίνο και Τόμας Τζέφερσον⁸⁸. Η λήξη των πολεμικών επιχειρήσεων επικυρώνεται με τη συνθήκη των Παρισίων (1783) και οι Αμερικανικοί Πατέρες καθορίζουν τη μορφή του Συντάγματος που ψηφίστηκε το 1787, ως το πρώτο της Αμερικανικής Ομοσπονδίας⁸⁹. Αναλύοντας τα άρθρα του Αμερικανικού Συντάγματος, διαπιστώνεται με μεγάλη ευκολία, η επιρροή που ασκούσε στους συντάκτες, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και η ελληνορωμαϊκή παράδοση. Σε λιγότερο από έναν αιώνα μετά, οι ΗΠΑ θα γνωρίσουν νέες ασταθείς καταστάσεις. Στον εμφύλιο πόλεμο (1861-1865) μεταξύ των Βόρειων και των Νότιων, επικρατούν οι πρώτοι και αποσοβούν τη διάσπαση της ομοσπονδίας, διότι οι νικητές αναγκάζουν τους ηττημένους να παραμείνουν στο ενιαίο κράτος επιβάλλοντας τους όρους τους, ένας εκ των οποίων ήταν και η κατάργηση της δουλείας⁹⁰. Η δολοφονία του 16^{ου} Προέδρου των ΗΠΑ, Αβραάμ Λίνκολν (1865) θα στιγματίσει την αμερικανική ιστορία του 19^{ου} αιώνα, καθώς θεωρούνταν από υποστηρικτές και αντιπάλους ως γενναίος οραματιστής και μεταρρυθμιστής. Το 1863 υπόγραψε το διάταγμα για τη χειραφέτηση των μαύρων

⁸⁸ SMITHSONIAN, THE AMERICAN REVOLUTION 2016.

⁸⁹ ΚΥΡΙΑΖΗΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 2015

⁹⁰ Στο ίδιο.

και το 1865 τροποποίησε ανάλογα το Σύνταγμα των ΗΠΑ, αφού προηγουμένως (1864) είχε εκλεγεί για δεύτερη φορά πρόεδρος με ποσοστό 55%⁹¹.

Και ενώ τα παραπάνω συμβαίνουν στο βόρειο τμήμα της αμερικανικής ηπείρου, στη γηραιά ήπειρο οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής (κυρίως, Γαλλία, Ολλανδία και Δανία) χρησιμοποιώντας τη σκληρή τους ισχύ, υλοποιούν τα ιμπεριαλιστικά τους σχέδια, επεκτείνονται σε άλλες ηπείρους και ιδρύουν τις αποικιακές τους αυτοκρατορίες. Οι χώρες της Ιβηρικής Χερσονήσου (Πορτογαλία και Ισπανία), είχαν ήδη δημιουργήσει τις αποικίες τους σε Αμερική, Αφρική και Ασία από τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Χαρακτηριστική περίπτωση η Ισπανική Αυτοκρατορία, η οποία χάνει σιγά - σιγά την επιρροή της. Αρχικά και μετά από πολύχρονη σειρά πολεμικών συγκρούσεων, ανεξαρτητοποιείται η Ολλανδία. Μία μικρή ομάδα Ολλανδών (οι αποκαλούμενοι περιφρονητικά «Ζητιάνοι της Θάλασσας») επαναστατούν με κύρια αίτια οικονομικές, κοινωνικές και θρησκευτικές διαφορές (Καθολικοί οι Ισπανοί, Διαμαρτυρόμενοι οι Ολλανδοί). Μετά από σχεδόν ογδόντα χρόνια, οι Ενωμένες Επαρχίες γίνονται ανεξάρτητες⁹². Η Ισπανία θα χάσει και άλλα εδάφη τόσο στην ευρωπαϊκή ήπειρο όσο και στις αποικίες. Συγκεκριμένα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μετά την ήττα από τους Αμερικανούς, στον Ισπανο-αμερικανικό πόλεμο, απώλεσε την Κούβα και τις Φιλιππίνες.

Οι σημερινές Κάτω Χώρες, μην έχοντας πολλές επιλογές προς τη στεριά, αφού οι Ισπανοί κατείχαν τα εδάφη του Βελγίου, Λουξεμβούργου ενώ τα Γερμανικά κράτη στα ανατολικά ανήκαν σε οίκους συγγενικούς προς τους Ισπανούς⁹³, καταφέρνουν και γίνονται η μεγαλύτερη ναυτική δύναμη παγκοσμίως, για την εποχή εκείνη (τέλος 16^{ου} - αρχές 17^{ου} αιώνα). Χρησιμοποιούν τους κουρσάρους, στους οποίους χορηγούσαν άδειες για να προκαλέσουν φθορά στον αντίπαλο. Συγκεκριμένα όταν ο Ισπανός Βασιλιάς Φίλιππος διέταξε (1589) γενικό αποκλεισμό στον ανεφοδιασμό των Ολλανδών, εκείνοι αντέδρασαν χαρακτηρίζοντας νόμιμα λάφυρα του πολέμου αγαθά, πλοία και αποικίες των Ισπανών και των Πορτογάλων. Ανησυχητικό σημείο στη δράση των κουρσάρων

⁹¹ Αρκετοί ιστορικοί και πολιτικοί αναλυτές, παρομοιάζουν, και όχι άδικα, τη δολοφονία του Αβραάμ Λίνκολν με τη δολοφονία του 20^{ου} αιώνα, εκείνη του Τζον Φ. Κένεντι (1963).

⁹² Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ-Ε.Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 2015

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 302, Οίκος Αψβούργων Ισπανίας και Οίκος Αψβούργων Γερμανίας.

ήταν η επίθεση σε ουδέτερα πλοία και η δημιουργία νέων δυνητικών εχθρών, για το λόγο αυτό χορηγούσαν «άδειες» στους κουρσάρους και καθόριζαν σημαντική εγγύηση, η οποία έκπιπτε αν δρούσαν ανεξέλεγκτα. Οι Ολλανδοί ανέπτυξαν το πολεμικό τους ναυτικό, σε τέτοιο βαθμό που ήταν ικανό να διεξάγει δύο εμπορικούς πολέμους με την Αγγλία (1666) και νικούν στον δεύτερο. Ενώ ηττήθηκαν όταν συμμάχησαν οι Άγγλοι με τους Γάλλους (1672-1676). Στον οικονομικό τομέα ιδρύονται δύο ολλανδικές μονοπωλιακές εταιρείες, των Ανατολικών και των Δυτικών Ινδιών, στις οποίες συμμετείχαν και οικονομικοί κύκλοι του Άμστερνταμ με το μεγαλύτερο ποσοστό μετοχών. Οι εταιρείες λάμβαναν μέρος με τα πλοία τους σε επιχειρήσεις στον Ινδικό Ωκεανό κατά των πορτογαλικών κτήσεων (Εταιρία Ανατολικών Ινδών) και στο Νέο Κόσμο όπου υπήρχαν ισπανικές κτήσεις και στη Βραζιλία με της πορτογαλικές κτήσεις (Εταιρεία Δυτικών Ινδιών) (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2015). Οι Ολλανδοί επιχειρηματίες αξιοποιούν τα κεφάλαια τους και την τεχνογνωσία τους σε τέτοιο βαθμό όπου ιδρύουν 11 εργοστάσια σιδηρουργίας στη Ρωσία (1632-1662) ενώ η Ολλανδική Εταιρεία Ανατολικών Ινδών κατασκεύασε μονάδα παραγωγής αλατιού στη Βεγγάλη της Ανατολικής Ινδίας το 1641 (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Στη ναυμαχία του Τσαφάλγκαρ (1805) στις δυτικές ακτές της Ιβηρικής Χερσονήσου, μεταξύ του βρετανικού ναυτικού και της γαλλο-ισπανικής συμμαχίας, με νικητές τους πρώτους, άνοιξε ο δρόμος στο Ηνωμένο Βασίλειο να γίνει ναυτική υπερδύναμη και αδιαμφισβήτητος κυρίαρχος των θαλασσών έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η συνέχεια μεταφέρεται στα χερσαία εδάφη και τους Ναπολεόντειους πολέμους, όπου ο Μέγας Ναπολέων θα ηττηθεί από τον Ουέλλιγκτον, επικεφαλής του ολλανδό - αγγλικού συνασπισμού, στη μάχη του Βατερλό του Βελγίου (1815).

Ακολουθεί η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης (25 Μαρτίου 1821), με τον μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανό να ορκίζει τους επαναστάτες στην Ιερά Μονή Αγίας Λαύρας και μετά από πολύχρονες και αιματηρές μάχες με τον αρχιστράτηγο Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, οι Έλληνες επιτυγχάνουν την αναγνώριση του ελληνικού κράτους με το πρωτόκολλο του Λονδίνου (1830). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η άλλοτε μεγάλη δύναμη στα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία, τη Μέση Ανατολή έως και τη Βόρεια Αφρική, συρρικνώνεται και χάνει συνεχώς εδάφη και ισχύ.

Άλλη σημαντική μάχη, είναι αυτή της Κριμαίας (1854), που αρχίζει ως αφορμή με τη διαφωνία των Ρώσων Ορθόδοξων μοναχών, έχοντας την υποστήριξη του Τσάρου, με τους Γάλλους Καθολικούς για το ποιος θα ελέγχει τους Αγίους Τόπους. Στη μάχη συμμετείχε και η Αγγλία μαζί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, με τελική κατάληξη τη νίκη των συμμαχικών δυνάμεων και την ήττα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Ουσιαστικά, η Αγγλία έλαβε μέρος στον πόλεμο γιατί τυχόν επικράτηση της Ρωσίας θα είχε ως αποτέλεσμα τα στενά τους Βοσπόρου – Δαρδανελίων και το εμπόριο σε Αιγαίο Πέλαγος και Μεσόγειο Θάλασσα να είναι υπό ρωσικό έλεγχο.

Στην Άπω Ανατολή, η Ιαπωνία αποφασίζει να εγκαταλείψει την κατάσταση απομόνωσης, από την περίοδο του 1850 έως το 1914, εκσυγχρονίζει τις δομές της, προκαλεί βιομηχανική και οικονομική ανάπτυξη και καταλαμβάνει την Ταϊβάν και την Κορέα, ιδρύοντας έτσι, τη δικιά της Αποικιακή Αυτοκρατορία⁹⁴.

Συνεχίζοντας την εξέταση της περιόδου 1760-1914 σε επίπεδο οικονομίας διαπιστώνουμε ότι η βιομηχανική επανάσταση, προκαλεί πράγματι ανακατάταξη στο συσχετισμό δυνάμεων. Η εξέλιξη της τεχνολογία και μία σειρά από εφευρέσεις αλλάζουν τον τρόπο ζωής των πολιτών. Τα σημαντικότερα επιστημονικά επιτεύγματα είναι: η κατασκευή του πρώτου σιδηροδρόμου στη Βρετανία (1804), ως αποτέλεσμα των πολλών προσπαθειών του βρετανού εφευρέτη Richard Trevithick. Ο Αμερικανός εφευρέτης Σάμιουελ Μορς, κατασκευάζει (1838) την πρώτη τηλεγραφική μηχανή, όπου μέσω ηλεκτρικών καλωδίων μπορούν να διαβιβαστούν σήματα από ένα σημείο σε άλλο. Ο Γάλλος χημικός Λουί Παστέρ, πρωτεργάτης της μικροβιολογίας, καθιερώνει (1856) τη διαδικασία να απαλλαγούν τρόφιμα όπως γάλα, κρασί κ.α. από νοσογόνα βακτήρια και να επιμηκύνει τη διάρκεια ζωής τους ` η διαδικασία αυτή πήρε το όνομα του εφευρέτη της και σήμερα είναι γνωστή ως παστερίωση και εφαρμόζεται ευρέως στη βιομηχανία τροφίμων. Ο Άγγλος φυσιοδίφης και γεωλόγος Κάρολος Δαρβίνος, με τη δημοσίευση (1859) του έργου του «Η Καταγωγή των Ειδών» προκαλεί «επανάσταση» και έντονες αντιδράσεις από τα θρησκευτικά πλήθη. Ακολουθεί ο Σουηδός Άλφρεντ Νόμπελ, ο οποίος ανακάλυψε τις εκρηκτικές ιδιότητες της

⁹⁴ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010

νιτρογλυκερίνης (1867) και αφού την πατεντάρει μαζί με το μηχανισμό, δημιουργεί τον γνωστό δυναμίτη, που βρίσκει άμεση εφαρμογή στον κατασκευαστικό τομέα αλλά και στην πολεμική βιομηχανία. Ο Αμερικανός εφευρέτης Τόμας Έντισον θα αποκτήσει το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας (1880) για την ανακάλυψη του λαμπτήρα, ολοκληρώνοντας μια προσπάθεια είκοσι περίπου ετών, από τον Άγγλο φυσικό και χημικό Τζόζεφ Σουάν. Συνεχίζοντας στον τομέα των εφευρέσεων, η ανακάλυψη του τηλεφώνου (1876) από τον Γκράχαμ Μπελ· αν και αρχικά δεν έτυχε της αποδοχής που θα έπρεπε, αδιαμφισβήτητα σήμερα με την ασύρματη επικοινωνία να εισέρχεται στην πέμπτη γενιά (5G), η προσπάθεια του Μπελ επηρέασε θετικά την εξέλιξη της κοινωνίας. Τέλος, σημαντική εφεύρεση θεωρείται η ανακάλυψη της μηχανής προβολής κινούμενων εικόνων από τους αδερφούς Ογκίστ και Λουί Λιμιέρ, η οποίοι θεωρούνται πρωτοπόροι στην προώθηση του κινηματογράφου· με την εφεύρεση τους να εντάσσεται στο τομέα της ψυχαγωγίας.

Στο επίπεδο του πολιτισμού, η αναβίωση των ολυμπιακών αγώνων της κλασικής αρχαιότητας και η πρώτη διοργάνωσή τους στην Αθήνα (1896), ένα ιδιαιτέρως σημαντικό και συμφιλιωτικό γεγονός, θα καθιερωθεί ως θεσμός και θα προκαλέσει το ενδιαφέρον όλης της διεθνούς κοινότητας. Διοργανώνεται κάθε τέσσερα χρόνια, σε χώρα που επιλέγεται μέσα από καθορισμένη διαδικασία και για τα αθλήματα που θεωρούνται ολυμπιακά, υπάρχει συγκεκριμένος τρόπος ανάδειξης ανάλογα με τις χώρες και ηπείρους που διεξάγεται αυτό το άθλημα. Η επανέναρξη του παγκόσμιου αυτό γεγονότος, μετά από 15 περίπου αιώνες, ήταν μία πρωτοβουλία του Γάλλου Βαρόνου Πιερ ντε Κουμπερτέν, συνεπικουρούμενη και από άλλους οραματιστές, όπως ο Έλληνας Δημήτρης Βικέλας. Σήμερα, με το έμπρακτο ενδιαφέρον των χωρών που εκδηλώνεται με την υποβολή υποψηφιότητας ώστε να επιλεγούν ως η χώρα που θα διοργανώσει τους ολυμπιακούς αγώνες, καθιερώνεται ως υψηλός εθνικός στρατηγικός στόχος. Η παρουσία αρκετών ηγετών κρατών μαζί με την προβολή και τις ειδικές τελετές βράβευσης των νικητών, καθιστούν τους ολυμπιακούς αγώνες, όπως και κάθε άλλη αθλητική - πολιτιστική δραστηριότητα που προκαλεί παγκόσμιο ενδιαφέρον, διοργάνωση που αναβαθμίζει τη θέση της χώρας που διοργανώνει τις εκδηλώσεις αυτές και ενδυναμώνει τους συντελεστές ήπιας ισχύος τους.

Στον τομέα των συγκοινωνιών και του εμπορίου, αξίζει να σημειωθεί ότι η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ (1869) αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα

κατασκευαστικά έργα του 19^{ου} αιώνα. Παρά τις όποιες δυσκολίες της περιοχής (κουνούπια, υψηλές θερμοκρασίες, ανεμοθύελλες κ.λπ.) και τα κατασκευαστικά μέσα της εποχής, το όραμα χιλιάδων ετών γίνεται πραγματικότητα. Η ένωση της Μεσογείου με την Ερυθρά Θάλασσα, προσελκύει το παγκόσμιο ενδιαφέρον της ναυτιλίας και του εμπορίου, αφού αλλάζει συνήθειες και συμφέροντα πολλών περιοχών. Ο νέος θαλάσσιος άξονας, με την Ευρώπη στο ένα του άκρο και τις Ασία - Ανατολική Αφρική στο άλλο, παρακάμπτει το νότιο άκρο της Αφρικής και οι μεταφορές γίνονται σε πολύ λιγότερο χρόνο. Στις αρνητικές επιπτώσεις διαπιστώνεται η ερήμωση λιμανιών, κυρίως σε αφρικανικές χώρες, που χρησίμευαν ως ενδιάμεσοι σταθμοί ελλιμενισμού και ανεφοδιασμού των ποντοπόρων πλοίων. Όλοι οι ευρω-ασιατικοί εμπορικοί άξονες σχεδιάζονται μέσω της διώρυγας του Σουέζ. Ο έλεγχος της περιοχής και η ελεύθερη διέλευση από τη διώρυγα αποτελεί κύριο στρατηγικό στόχο όλων των μεγάλων δυνάμεων και η περιοχή θα αποτελέσει πεδίο πολλών συγκρούσεων και κρίσεων. Άλλη σημαντική επίτευξη στο τομέα των θαλασσίων κατασκευών, που άλλαξε το σημείο ισορροπίας στην αμερικανική ήπειρο, αποτελεί η διώρυγα του Παναμά (1915), η οποία ενώνει τον Κεντρικό Ατλαντικό με τον Κεντρικό Ειρηνικό Ωκεανό. Πλέον το διεθνές εμπόριο, περνά σε άλλη διάσταση, ταχέως εξελισσόμενη.

Σε πολιτικό επίπεδο, διαπιστώνεται ότι συγκρούσεις δεν εκδηλωνόταν μόνον μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων αλλά και από επαναστατικές ομάδες που διεκδικούσαν την ανεξαρτησία τους. Αν και πολλές από αυτές τις τοπικές επαναστάσεις δεν επιτύγχαναν το επιθυμητό αποτέλεσμα με την πρώτη προσπάθεια, ωστόσο η φθορά που προκαλούσαν στην αποικιοκρατική χώρα και η ανάγκη, υπό τον φόβο νέων δυναμικών εκδηλώσεων, να διατηρούν αξιόμαχα στρατιωτικά τμήματα στις απομακρυσμένες ηπείρους, δημιούργουσε οικονομική αιμορραγία και αποδυνάμωση της κεντρικής διοίκησης, κάτι το οποίο σε συνδυασμό με άλλα γεγονότα, έθετε σε σοβαρούς κινδύνους το ίδιο το μητροπολιτικό κράτος. Έτσι, μετά τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας από τις πρώτες δεκατρείς πολιτείες των ΗΠΑ κατά του βρετανικού ζυγού, ακολουθούν οι αντιδράσεις της κρεολικής άρχουσας τάξης κατά τις ισπανικής κατοχής. Αν και αρχικά αποδείχθηκαν αδύναμες απέναντι στις ισχυρές δυνάμεις της Αυτοκρατορίας της Ισπανίας, ωστόσο ο απόηχος της εισβολής της Γαλλίας του Ναπολέοντα και η κατάρρευση της ισπανικής μοναρχίας, είχε ως τελικό γεγονός, η

Ισπανία να χάσει όλες τις αποικίες της στην αμερικανική ήπειρο έως το 1825. Η πτώση γίνεται αντιληπτή και από τους μιγάδες και μαύρους σκλάβους καλλιεργητές στον Άγιο Δομήνικο, τη μεγαλύτερη περιοχή παραγωγής ζάχαρης, ακολουθεί εμφύλιος πόλεμος και μετά από τη βρετανο-γαλλική παρέμβαση, κερδίζουν την ανεξαρτησία τους από τη Γαλλία και γίνεται η πρώτη δημοκρατία μαύρων στην ιστορία, γνωστή με το όνομα Αϊτή (PETERSSON 2013).

Μετά την πτώση της Ισπανικής Αυτοκρατορίας, τους Ναπολεόντειους Πολέμους και την οριστική ήττα της Γαλλίας (1815), οι κρίσεις στον Ατλαντικό, με τη συνεχή εναλλαγή μεταξύ παλαιών και νέων δυνάμεων, γίνονται αποτέλεσμα διεργασιών για νέα ενοποίηση όλης της θαλάσσιας αυτής περιοχής. Μετά την εδραίωση του ελεύθερου εμπορίου (1846-1880) σε παγκόσμιο επίπεδο αναπτύσσονται ισχυρές οικονομικές σχέσεις οι οποίες πολλές φορές ήταν πέραν από τον έλεγχο των κρατών, καθώς οι εξουσίες του έθνους - κράτους ήταν πιο οριοθετημένες.

3.1.2 Το Πολυπολικό Σταθερό Διεθνές Σύστημα (1880-1914)

Το διεθνές σύστημα για την επόμενη περίοδο (1880-1914) χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό αλλά σταθερό. Οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης είναι Μ. Βρετανία, Ρωσία, Γαλλία, Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Ιταλία κ.λπ., με τις αποικίες τους, σε διαφορετικό βαθμό η κάθε μία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι υπό κατάρρευση. Ενώ η Ρωσία έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον προς τα Βαλκάνια. Μετά τον Ρωσο-οθωμανικό πόλεμο (1877-1878) και τη νίκη των Ρώσων, οι Οθωμανοί αναγκάζονται να υπογράψουν τη Συνθήκη του Αγ. Στεφάνου (Μάρτιος 1878) όπου προβλέπεται η δημιουργία διευρυμένου βουλγαρικού κράτους στα νοτιοδυτικά Βαλκάνια. Μετά την αντίδραση των Άγγλων⁹⁵, Γερμανών και Αυστρο-ουγγαρών, στο Συνέδριο του Βερολίνου (Ιούλιος 1878), συμφωνήθηκε αντί για ανεξάρτητο βουλγαρικό κράτος να δημιουργηθεί ένα αυτόνομο πριγκιπάτο εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό το γεγονός προκάλεσε την αντίδραση των άλλων σλαβικών λαών, όπου η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Ρουμανία διεκδικούν την ανεξαρτησία τους (Masters 2009). Τα Βαλκάνια, για πολλοστή

⁹⁵ Η Αγγλία μάλιστα είχε απειλήσει με πόλεμο, οπότε η Ρωσία αναγνωρίζοντας ότι βρισκόταν εξαντλημένη, υποχώρησε από την αρχική της θέση.

φορά στην ευρωπαϊκή ιστορία, αποτελούν το «Μήλον της Έριδος», με την Αυστροουγγαρία να είναι υπέρ της διατήρησης του status quo ενώ η Ρωσία που επιδιώκει την έξοδο της στη Μεσόγειο, αυτοαποκαλείται προστάτιδα των σλαβικών λαών και της ορθοδοξίας, είναι υπέρ της μεγέθυνσης των νεοϊδρυθέντων βαλκανικών κρατών και της συρρίκνωσης των οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Στην Κεντρική Ευρώπη, δεκαοκτώ Γερμανικά κρατίδια με επικεφαλής την Πρωσία και με συνολικό πληθυσμό 23,5 εκατομμύρια πολίτες, δημιουργούν την τελωνειακή ένωση (Ιανουάριος 1834). Ενώ, λίγο αργότερα (1852) η ένωση επεκτείνεται και στα υπόλοιπα κρατίδια και δημιουργείται η Γερμανική Ομοσπονδία. Ο Φον Βίσμαρκ, πρωθυπουργός της Πρωσίας από το 1862 και καγκελάριος της Γερμανίας μετά την ενοποίηση από 1871-1890, θα προωθήσει τολμηρές μεταρρυθμίσεις για την οργάνωση της νέας Γερμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά τον γαλλο-πρωσικό πόλεμο (1870-1871) και την ήττα της Γαλλίας, η Γερμανία πέραν των οικονομικών αποζημιώσεων που θα ζητήσει, θα προσαρτήσει τις περιοχές της Αλσατία και της Λωρραίνης, υπό την κυριαρχία της (COY 2011).

Στην ασιατική ήπειρο, η Κίνα ήταν υπό τον απόλυτο οικονομικό έλεγχο των ευρωπαίων (κυρίως των Άγγλων), μετά και τους πολέμους του οπίου (1840), όπου αναγκάζονται να δεχθούν όλους τους όρους των βρετανών. Το Χονγκ Κονγκ παραχωρείται στους Άγγλους και επιτρέπεται η πρόσβαση των αγγλικών εμπορικών πλοίων στα μεγαλύτερα λιμάνια της Κίνας. Οι ΗΠΑ και η Γαλλία διεκδίκησαν και πέτυχαν (1844) νέες απαιτήσεις από τους Κινέζους. Μετά το 1895 οι Κινέζοι άρχισαν να εκσυγχρονίζονται στα πρότυπα του ιαπωνικού μοντέλου, παρά την ταπεινωτική τους ήττα στον Σινο-ιαπωνικό πόλεμο. Η όποια προσπάθεια επιφανών προσωπικοτήτων για να οδηγήσουν σε εξέγερση τα κινεζικά πλήθη, καταστέλλονταν αμέσως και βίαια από τις καθεστωτικές δυνάμεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η εξέγερση (1899) των πυγμάχων (Boxers), με έμβλημα τους τις υψωμένες γροθιές και σύνθημα «Ομάδα της Ηθικής Αρμονίας της Κίνας», η οποία αποτελούταν από ομάδες της επαρχίας, που πίστευαν σε φυλαχτά και με εκπαίδευση μόνο σε πολεμικές τέχνες, χωρίς να διαθέτουν σύγχρονο οπλισμό και τακτική οργάνωση, βρέθηκαν απέναντι σε καλά εξοπλισμένο και οργανωμένο στρατό. Αποτέλεσμα ήταν μετά από δύο χρόνια, η εξέγερση να καταπνιγεί στο αίμα (1901). Όλα αυτά έως το 1912 όπου καταλύεται η δυναστεία των Κινγκ (Qing) και η χώρα ανακηρύσσεται δημοκρατία με πρόεδρο τον Sun Yatsen (Stuart 2003).

Η Ιαπωνία είχε υπογράψει δυσμενείς συνθήκες με τους δυτικούς. Ο Αυτοκράτορας Μεϊτζί αναδιοργανώνει τη χώρα, υιοθετεί σειρά μεταρρυθμίσεων σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, όπως την καθιέρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της θρησκευτικής ανεξαρτησίας (1873). Αλλάζει την πρωτεύουσα της χώρα από το Κιότο στο Τόκιο. Προβαίνει στην ανάπτυξη μεγάλων βιομηχανικών επιχειρήσεων μέσω κρατικών επιδοτήσεων και στην ίδρυση της ιαπωνικής τράπεζας (Andressen 2002).

Στην αμερικάνική ήπειρο, οι ΗΠΑ ενδυναμώνουν την οικονομία τους μετά την ανασυγκρότηση και τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις. Πολλοί ευρωπαίοι, από Ιρλανδία, Γερμανία, Ιταλία και άλλες χώρες μεταναστεύουν στη χώρα αυτή και εργάζονται στα εργοστάσια και στις μεγάλες πόλεις Βοστώνη, Νέα Υόρκη, Σικάγο κ.α.. Αγοράζει την Αλάσκα (γνωστή και ως Ρωσική Αμερική) από τον Τσαρική Ρωσία (1867), αναθεωρεί την εθνική της στρατηγική προσθέτοντας στοιχεία εξωστρέφειας και στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η εξωτερική τους πολιτική αποκτά ενεργό ρολό. Εξοπλίζεται με στρατιωτικό υλικό και ισχυροποιεί το ναυτικό της ώστε να ελέγχει όλη την Αμερικανική Ήπειρο. Στον πόλεμο με την Ισπανία (1898) αναδεικνύεται νικήτρια και καταλαμβάνει χώρες όπως τις μακρινές Φιλιππίνες, τη Χαβάη, το Πουέρτο Ρίκο κ.α. Ξεκινάει εμπόριο με τις ευρωπαϊκές χώρες και την Κίνα. Είναι τα πρώτα ιμπεριαλιστικά βήματα τα οποία θα την καταστήσουν ως την επόμενη υπερδύναμη. Εμβληματική φυσιογνωμία εκείνη την εποχή είναι ο 26^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ, ο Θ. Ρούσβελτ (1901-1909), ο οποίος μέσα από σειρά μεταρρυθμίσεων και εξωτερικών παρεμβάσεων, όπως η συνδρομή στην κατασκευή της διώρυγας του Παναμά, αύξηση των αμυντικών δαπανών κ.λπ., αναβάθμισε κατακόρυφα τον ρόλο των ΗΠΑ στο διεθνές στερέωμα. Στον οικονομικό τομέα, προσπαθούν να εδραιώσουν και ενισχύσουν την εσωτερική τους βιομηχανία, προωθώντας χαμηλούς και μέτριους δασολογικούς συντελεστές, ενώ μετά τον εμφύλιο πόλεμο ενισχύθηκε, σε σημείο που ο μέσος δασμολογικός συντελεστής από το 37% (1862), να γίνεται 50% (1890) και τελικά να ανέρχεται στο 57% (1913) (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Στις συναλλαγές και τη νομισματική πολιτική οι χώρες ακολουθούσαν διαφορετικό κανόνα. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η Μ. Βρετανία ακολουθούσε τον «κανόνα χρυσού», άλλες χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Γαλλία ακολουθούσαν το διμεταλλικό σύστημα «κανόνας χρυσού - αργυρού», ενώ άλλες ευρωπαϊκές χώρες

τον κανόνα «αργυρού». Το νομισματικό σύστημα διατηρείται σταθερό, όταν διατηρούνται σταθερές οι συνθήκες ζήτησης και προσφοράς. Όταν μεταβάλλονται αυτές οι συνθήκες, όπως π.χ. ανακάλυψη νέων αποθεμάτων χρυσού σε Αυστραλία και ΗΠΑ, τότε η τιμή του χρυσού μειώνεται σε σχέση με την τιμή του αργύρου. Οπότε, αφού ο χρυσός ήταν φθηνός⁹⁶ τότε αυξάνονται υπερβολικά τα αποθέματα χρυσού. Ενώ κάποιες άλλες χώρες όπως Ρωσία, Αυστροουγγαρία, Ιταλία, Ελλάδα, αργότερα και η Γαλλία εκδίδουν μη αναστρέψιμα νομίσματα, η ενιαία Γερμανία ακολουθεί τον «κανόνα χρυσού», για το νόμισμα της και παράλληλα αυξάνει τα αποθέματά της σε χρυσό κατά 50 εκατομμύρια λίρες. Αυτό πίεσε και τις άλλες χώρες, με αποτέλεσμα έως το λυκαυγές του 20^{ου} αιώνα, οι περισσότερες χώρες να υιοθετούν τον κανόνα του χρυσού, καθιστώντας τον ουσιαστικά παγκόσμιο νομισματικό κανόνα⁹⁷ (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Οι συνεχείς ανακαλύψεις της τεχνολογίας, οι επεκτάσεις των μητροπολιτικών χωρών σε νέες αποικίες, η ελεύθερη μετακίνηση κεφαλαίων και ανθρώπινου δυναμικού, δημιουργούν ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό περιβάλλον, όπου οι επιχειρήσεις πρέπει να παρακολουθούν συνεχώς τους ανταγωνιστές τους και να αναπροσαρμόζονται στις συνθήκες. Πολλές φορές οι μεγάλες επιχειρήσεις απορροφούσαν ή συγχώνευαν τις μικρότερες με αποτέλεσμα να περιορίζεται ο ανταγωνισμός και να μεταβαίνουμε σε ολιγοπωλιακές συνθήκες. Για να αυξήσουν τα κέρδη τους, οι επιχειρήσεις προέβαιναν σε άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), δηλαδή δημιουργούσαν επενδύσεις σε άλλη χώρα υπό τον άμεσο έλεγχο τους. Αυτό το είδος των επιχειρήσεων είναι και μία κίνηση των επιχειρήσεων για να αποφύγουν του δασμούς και την προστατευτική πολιτική των κυβερνήσεων. Παράλληλα, η βελτίωση των επικοινωνιών και των μεταφορικών μέσων, η κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής, «μείωσαν το χρόνο, το κόστος και την αβεβαιότητα μεταφοράς των υλικών, προσώπων και πληροφοριών και διευκόλυναν την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων σε απομακρυσμένες περιοχές, κάνοντας δυνατή τη μεταφορά πρώτων υλών που εξορύσσονται σε αυτές, στις κύριες αγορές της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ

⁹⁶ Σε σχέση με τον άργυρο.

⁹⁷ Όπως Βέλγιο, Ολλανδία, Γαλλία, Ελβετία, Σκανδιναβικές Χώρες (από το 1878), ΗΠΑ, Ρωσία, Αυστροουγγαρία, Ιαπωνία, Αργεντινή, Περού, Μεξικό, Ουρουγουάη και η Κίνα (έως το 1900).

2010). Οι ΑΞΕ γνώρισαν μεγάλη επιτάχυνση την περίοδο 1870 - 1914, όπου το συσσωρευμένο απόθεμα των ΑΞΕ ανερχόταν σε 14,5 δισ. δολάρια ΗΠΑ και αντιπροσώπευε το 9% του παγκόσμιου προϊόντος. Οι ΑΞΕ αναπτύσσονται σε χώρες όπου λειτουργούσαν ολιγοπώλια, που σημαίνει λιγότερος ανταγωνισμός και περισσότερες ευκαιρίες κέρδους. Κύριοι τομείς ανάπτυξης είναι η φαρμακευτική βιομηχανία, το πετρέλαιο, οι ηλεκτρικές μηχανές, καθώς επίσης και η εξόρυξη μεταλλευμάτων και τα αγροτικά προϊόντα. Μεγάλος αριθμός πολυεθνικών επιχειρήσεων ιδρύουν θυγατρικές σε άλλες χώρες, αυξάνοντας σημαντικά το μερίδιό τους στη διεθνή αγορά. Έτσι, δημιουργήθηκε η βάση μιας παγκόσμιας οικονομίας ως μία αλληλοεξαρτώμενη κοινότητα, καθώς διηπειρωτικές ροές κεφαλαίων επηρέαζαν αμοιβαία η μία την άλλη, εμπορικά δίκτυα ενώθηκαν σε ένα ενιαίο σύστημα και οι υποδομές, που κατασκευάστηκαν με πρωτοβουλία των κρατών, λειτουργούσαν συνεκτικά προς την εδραίωση της παγκοσμιοποίησης.

Η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίζεται ως σταθερή, καθώς η δομή του διεθνούς συστήματος δεν μεταβλήθηκε. Υπήρχαν πολλές μεγάλες δυνάμεις, με έντονο ανταγωνισμό ισχύος, η κάθε μία προσπαθούσε να αναβαθμίσει το ρόλο της στο διεθνές περιβάλλον είτε μέσω εσωτερικών αλλαγών και της προώθηση της βιομηχανικής επανάστασης είτε εκμεταλλευόμενη τις αποικίες και τις εξωτερικές πηγές πρώτων υλών και ενέργειες. Ως ορθολογικοί δρώντες, υπολόγιζαν το κόστος του πολέμου και προέβαιναν σε αυτόν μόνον όταν προσέβλεπαν ότι τα οφέλη θα ήταν περισσότερα από τις ζημιές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Ρωσία, η οποία ενώ ήταν νικήτρια στον πόλεμο με τους Οθωμανούς (1878) αναγκάστηκε να υπογράψει, υπό την απειλή πολέμου από την Αγγλία και αναγνωρίζοντας ότι η ίδια ήταν εξαντλημένη, τη Συμφωνία του Βερολίνου ακυρώνοντας την πολύ ευνοϊκότερη Συνθήκη Αγίου Στεφάνου, σε διάστημα 4 περίπου μηνών.

3.2 Η Μεγάλη Βρετανία και οι Αποικίες της

Εξετάζοντας την παγκοσμιοποίηση του 19^{ου} αιώνα, ή την πρώτη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, πρέπει να εστιάσουμε στον κυρίαρχο ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας. Αναμφίβολα, εκείνη την περίοδο ήταν η μεγαλύτερη παγκόσμια δύναμη. Ήταν πρωτοπόρα σε όλους τους τομείς, σε πολιτικό, σε οικονομικό, στην καινοτομία, στις ένοπλες δυνάμεις με το ναυτικό σε ιδιαίτερα ισχυρή θέση. Η Μ.

Βρετανία, ίσως είναι η μόνη χώρα παγκοσμίως, που διαθέτει τόσο μακρινή παράδοση στην προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων και τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

Από τον 11^ο αιώνα η κοινωνία ήταν φεουδαρχική, με την ιεραρχία να ξεκινά από τον βασιλιά, μετά ήταν οι αριστοκράτες ή ευγενείς και ακολουθούν οι βαρόνοι, στους οποίους ανήκει και η κατώτερη κατηγορία, αυτή των ιπποτών. Ενώ τη μεγάλη μάζα αποτελούσαν οι ελεύθεροι αγρότες - χωρικοί και οι δουλοπάροικοι. Από τον 14^ο αιώνα καταγράφονται τίτλοι ιδιοκτησίας και δικαιώματα εκμίσθωσης ή υποθήκης και καθιερώνονται θεσμικά εργαλεία, όπως ο δανεισμός ζώων ή εξοπλισμού⁹⁸.

Η πολιτική οργάνωση του κράτους χαρακτηρίζεται ως «Βασιλευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία». Ήδη από το 1295 συγκροτείται το πρώτο κοινοβουλευτικό σώμα, αποτελούμενο από 49 λόρδους και 292 λοιπούς εκπροσώπους. Ενώ «το 1341 ο Εδουάρδος ο Γ' διαχώρισε το κοινοβούλιο σε "άνωτερο", αυτό των Λόρδων και των κληρικών και σε "κατώτερο" αυτό των Κοινοτήτων, όπου συμμετείχαν οι ιππότες και οι εκπρόσωποι των κομητειών, και αυτή η βασική θεσμική δυϊκή δομή διατηρείται μέχρι σήμερα» (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2015). Το έτος 1688, χαρακτηρίζεται ως κομβικό στη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού στην Αγγλία, καθώς μέχρι τότε συναθροίζονταν και διαλυόταν σύμφωνα με τη προσωπική βούληση του βασιλιά, καταγράφοντας αρκετές εντάσεις μεταξύ κοινοβουλίου και στέμματος. Όπως η περίπτωση του Ριχάρδου Β' (1377-1399), ο οποίος μετά από μία σειρά αποτυχημένων στρατιωτικών επιχειρήσεων και τη δυσβάστακτη φορολογία που επέβαλε στους πολίτες του, κλήθηκε να απολογηθεί, με τελική απόφαση του κοινοβουλίου ο ισόβιος περιορισμός του και η άμεση αντικατάστασή του, ενώ ένας εύπορος ευγενής είχε ζητήσει ακόμα και την θανατική καταδίκη του. Κάτι το οποίο δεν απέφυγε ο βασιλιάς Κάρολος Α', οποίος αρνούσανται επιδεικτικά τη σύγκληση του κοινοβουλίου, ήθελε να επιβάλει την απόλυτη προσωπική εξουσία του, με αποτέλεσμα τη δυναμική αντίδραση του κοινοβουλίου και τις εμφύλιες

⁹⁸ ΚΥΡΙΑΖΗΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, 2015, σελ 260 «Ήταν σε ισχύ ένα καθεστώς εκμίσθωσης της γης, όπως μαρτυρείται από τη περίπτωση του Δούκα της Κορνουάλης, ο οποίος το 1337 επέτρεψε την εκμίσθωση γης με σύναψη επταετούς σύμβασης.»

συγκρούσεις (1642-1651). Τελική πράξη των πολεμικών συγκρούσεων ήταν η ήττα του Καρόλου Α΄ από τις δυνάμεις του Κρόμγουελ, η σύλληψη, η καταδίκη και θανάτωσή του (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2015).

Από το 1688 η Αγγλία λειτουργεί μέσα σε ένα ευνομούμενο και δημοκρατικό περιβάλλον, με αυξημένες αρμοδιότητες του κοινοβουλίου και το βασιλικό στέμμα σε ρόλο θεσμικού ρυθμιστή του πολιτεύματος. Αυτή η δομή διατηρείται μέχρι σήμερα, όχι μόνο ως μηχανισμός διατήρησης του ανταγωνισμού των αριστοκρατικών κύκλων, αλλά κυρίως εκφράζει την ανάγκη της κοινωνίας να εκφραστεί περισσότερο με όρους πολιτικού φιλελευθερισμού. Η μακράιωνη πολιτισμική παράδοση των άγγλων τους «επιβάλλει» να επιθυμούν να ζουν δημοκρατικά και να αγωνίζονται για αυτά τους τα πιστεύω.

Στις προηγούμενες παραγράφους, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο πολίτευμα της Αγγλίας, διότι διαπιστώνεται ότι είναι ίσως η μακροβιότερη κοινοβουλευτική δημοκρατία που λειτούργησε αδιαλείπτως ακόμα και στην περίοδο των δύο παγκοσμίων πολέμων. Το πολίτευμα της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας με τις ελευθερίες που παρείχε έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη, στην ιδιωτική πρωτοβουλία, στο προσωπικό όφελος και στην καινοτομία, ενώ παράλληλα με τον διακριτό ρόλο και έλεγχο των εξουσιών, απέφευγε τις υπερβολές και τις καταχρήσεις εξουσίας από τους ανώτατους πολιτικούς ηγέτες. Επίσης, κάθε φορά που υπήρχε η τάση να συμβεί κάτι τέτοιο, είχε τις διαδικασίες για επαναφορά της κανονικότητας με την εγρήγορση των αντανεκλαστικών της κοινωνίας. Παράλληλα καθόριζε ρεαλιστικούς εθνικούς στρατηγικούς στόχους τέτοιους ώστε να της επιτρέπουν να είναι πάντα ένας από τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος. Η ανώτατη κυβερνητική ελίτ της Μεγάλης Βρετανίας κατανοούσε απόλυτα το άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, παρακολουθούσε τους άλλους δρώντες του συστήματος, αναγνώριζε ποιες είναι οι πραγματικές ανάγκες της χώρας για την επιβίωση της και δεν δίσταζε να αναλάβει δύσκολες πρωτοβουλίες για την ικανοποίησή τους.

Στον τομέα της οικονομίας, όπως επιγραμματικά αναφέρθηκε παραπάνω, η Μεγάλη Βρετανία έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ιδιωτική πρωτοβουλία, στην ευρεσιτεχνία και στην ανακάλυψη νέων τεχνολογιών και προϊόντων. Κάθε εφαρμόσιμη εφεύρεση προωθούνταν στη βιομηχανία για μαζική παραγωγή.

Κατανοούσε πολύ καλά ότι η αύξηση των οικονομικών μεγεθών έχει άμεση σχέση με την αναπτυσσόμενη βιομηχανία και την παραγωγή πλούτου και έτσι φρόντιζε ώστε όλοι συντελεστές ισχύος να είναι σε πλήρη αρμονία. Αν και απώλεσε τις αποικίες στις Πολιτείες της Αμερικανικής Ομοσπονδίας (ΗΠΑ), δεν την εμπόδισε να επεκταθεί σε άλλες ηπείρους με χρήση στρατιωτικών μέσων, αρχικά και με τις εταιρείες βρετανικών συμφερόντων στη συνέχεια, για την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των αποικιών. Για τη διακίνηση των προϊόντων δημιούργησε ένα ισχυρό πλέγμα συναλλαγών εντός και εκτός της αυτοκρατορίας.

Συγκεκριμένα, η Βασιλική Αφρικανική Εταιρεία, βρετανικών συμφερόντων που δραστηριοποιούνταν από το 1672, αντάλλαξε ευρωπαϊκά με αφρικανικά προϊόντα, αλλά έκανε συναλλαγές ακόμα και με σκλάβους που μετέφερε προς τις Δυτικές Ινδίες. Η συγκεκριμένη εταιρεία διαλύθηκε το 1752, παρόλα αυτά το σκλαβοπάζαρο συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό από τον 16^ο έως τον 19^ο αιώνα, συγκεκριμένα στην Αμερική, μόνον μεταφέρθηκαν πάνω από έντεκα εκατομμύρια Αφρικανοί σκλάβοι. Τα κέρδη από κάθε δραστηριότητα έτσι και από το εμπόριο σκλάβων μεταφερόταν στη μητροπολιτική Βρετανία, όπου γινόταν συσσώρευση κεφαλαίου, όπως το ίδιο έπρατταν και οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Η πρόοδος της τεχνογνωσίας και τεχνολογίας στη Βρετανία, βρισκόταν σε τέτοιο σημείο που μπορούσε να εξάγει και σε άλλες χώρες. Έτσι «Βρετανοί επιχειρηματίες μετανάστευσαν στη Ρωσία, όπου συνέβαλαν σημαντικά στην εκβιομηχάνιση, ιδιαίτερα στους τομείς της κλωστοϋφαντουργίας, των μηχανών και του σιδηροδρομικού υλικού, αλλά και στη Γαλλία, στους τομείς της υφαντουργίας και της σιδηρουργίας και στο Βέλγιο, όπου η πιο σημαντική περίπτωση ήταν του William Cockerill, ο οποίος εγκατέστησε το 1807 μηχανουργία στη Λιέγη» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010). Όλες οι παραπάνω βιομηχανικές δραστηριότητες συνέβαλαν στην αύξηση των παραγόμενων αγαθών, τα οποία σε συνδυασμό με ένα πυκνό εμπορικό δίκτυο ανταλλαγών μεταξύ Ευρώπης, Ασίας, Αφρικής και Αμερικής, βελτίωσαν τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών και επέφεραν οικονομική άνθιση στην ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά πλέον και στη νέα αναδυόμενη αμερικάνικη δύναμη, τις ΗΠΑ. Δημιουργείται μία παγκόσμια αγορά ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών, που εξελίσσεται σε όλες τις ηπείρους.

Η έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης αλλάζει τις μέχρι τώρα ισορροπίες και τις συνθήκες στην παραγωγική διαδικασία, καθώς ο παράγοντας «ανθρώπινα χέρια» αντικαθίσταται από τη μηχανή⁹⁹. Η Μεγάλη Βρετανία, χαρακτηρίζεται ως η πρώτη χώρα που αξιοποιεί τη δυναμική της τεχνολογίας και γίνεται η μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη παγκοσμίως. Τα προϊόντα παράγονται σε βιομηχανική κλίμακα και είναι πιο ανταγωνιστικά από τα προϊόντα άλλων χωρών, όπως συνέβη με τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα από την Κίνα και την Ινδία, οι οποίες πλέον ήταν εκτός ανταγωνισμού με τις χειροκίνητες μεθόδους που συνέχιζαν να εφαρμόζουν. Από τη άλλη πλευρά η βιομηχανία χρειαζόταν προϊόντα και πρώτες ύλες τα οποία δεν τα διέθετε το βρετανικό έδαφος, συνεπώς ήταν αναγκαία πρόσβαση και η μεταφορά τους από χώρες που ήταν διαθέσιμα ή μπορούσαν να παραχθούν σε καλύτερες συνθήκες¹⁰⁰. Άρα το εμπόριο θα εντατικοποιηθεί καθώς και η παραγωγή των προϊόντων στις άλλες χώρες και ηπείρους. Όπως επίσης, παρατηρήθηκε με την περίπτωση της κλωστοϋφαντουργικής βιομηχανίας, όπου το μη διαθέσιμο από τη βρετανική αγορά βαμβάκι μεταφερόταν μέσω της Ινδίας, Καραϊβικής και τις νότιες Πολιτείες των ΗΠΑ. Οι τομείς της βιομηχανίας, ως αλληλένδετα τμήματα μεταξύ ενός ολοκληρωμένου συνόλου, συμπαρασύρουν στην ανάπτυξη¹⁰¹ ο ένας τον άλλον. Έτσι, μετά το 1850 έχουμε μεγέθυνση της βιομηχανίας στη μεταποίηση, στα προϊόντα άνθρακα, σιδηρομεταλλευμάτων, χαλκού και ψευδαργύρου κ.α. Η βιομηχανοποίηση καθορίζει και νέο τρόπο ζωής, οπότε πληθυσμοί μετακινούνται από την ύπαιθρο προς τις βιομηχανικές περιοχές. Ως αποτέλεσμα της βιομηχανοποίησης το διεθνές εμπόριο αυξάνεται συνεχώς σημειώνοντας μέσο όρο περίπου 3,5% από το 1820 έως το 1900. Αύξηση μεγεθών διαπιστώνεται σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, από αυτά του πρωτογενούς τομέα έως και τα μεταποιημένα προϊόντα. Θετικά στην αύξηση του διεθνούς εμπορίου συνέβαλαν οι επιτυχημένες και εφαρμόσιμες ανακαλύψεις, οι οποίες αξιοποιήθηκαν άμεσα από τον επιχειρηματικό παράγοντα, σε συνδυασμό με το φιλελεύθερο μοντέλο ανάπτυξης και την υιοθέτηση των

⁹⁹ Η μετακίνηση του επιβατικού κοινού μέσω αμαξοστοιχιών αυξήθηκε έως και 1,5 δισεκατομμύριο επιβάτες για το έτος 1910. Μετά, λόγω και των πολέμων, μειώθηκε και εν συνέχεια την ανάπτυξη της αεροπορικής και αυτοκινητοβιομηχανίας μειώθηκε στα 600 εκ. επιβάτες (1980), ενώ σήμερα (2019) το επιβατικό κοινό μέσω του σιδηροδρόμου ανέρχεται 1,75 δισ. επιβάτες.

¹⁰⁰ Άμεση εφαρμογή των θεωριών του Απόλυτου και του Συγκριτικού Πλεονεκτήματος.

¹⁰¹ Ανάλογα συμβαίνει και σε περιόδους κρίσης, όπου η κρίση στον ένα κλάδο μεταφέρεται και σε άλλους συναφείς κλάδους.

αρχών του A. Smith «για την ελεύθερη λειτουργία των αγορών και τον περιορισμό του κράτους στο ρόλο του θεματοφύλακα των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, της διατήρησης της τάξης και της εθνικής ασφάλειας» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Μαζί με τη μαζική παραγωγή αγαθών, αυξάνονται και οι εμπορεύσιμες ποσότητες και τα έσοδα για τη μητρόπολη χώρα. Συγκεκριμένα τα προϊόντα βαμβακιού από 6% του συνολικού εμπορικού προϊόντος την περίοδο 1784-1786, ανέρχεται σε ποσοστό 48,5 την περίοδο 1834-1836, ενώ την περίοδο 1854-1856 το ποσοστό της συγκεκριμένης κατηγορίας προϊόντων ήταν 34,1% επί του συνόλου. Στις αντίστοιχες περιόδους τα έσοδα από 12,69 εκατομμύρια λίρες ανήλθαν σε 46,193 εκ. και 102,501 εκατομμύρια λίρες. Ανάλογη ήταν και η πορεία των εσόδων το επόμενο διάστημα. Το εξαγόμενο βιομηχανικό προϊόν αυξάνεται κατά 10.000% (από 2 σε 200 μονάδες βάσης) από το 1700 έως το 1913. Παράλληλα βελτιώνεται σημαντικά ο μέσος μισθός των βρετανών και από το 1800 έως το 1860 αυξάνεται κατά 40%. Ενώ, για το ίδιο χρονικό διάστημα ο πληθυσμός αυξάνεται αισθητά από 10 εκατομμύρια το 1800 διπλασιάζεται έως το 1860. Και αυτό είναι η μεγαλύτερη επίτευξη της βιομηχανικής επανάστασης · η αύξηση του πληθυσμού χωρίς καμία έκπτωση στα πρότυπα διαβίωσης. Υπάρχει μετακίνηση των εργαζομένων από την ύπαιθρο προς τις αστικές βιομηχανικές μεγαλουπόλεις, καθώς το ποσοστό του πληθυσμού που απασχολούταν με αγροτικές εργασίες από το 61% το 1700, μειώνεται στο 53% το 1760 και το 1841 μόνον το 29% απασχολούταν στον αγροτικό τομέα (ROURKE 2009).

Η παγκόσμια κυριαρχία των βρετανών, ως η ισχυρότερη δύναμη στον πλανήτη εκείνη την εποχή, γινόταν αποδεκτή ως Pax Britannica (ανάλογα με το Pax Romana της ελληνορωμαϊκής εποχής), καθώς εμφανιζόταν ως η ηγεμονική δύναμη που μπορούσε να κυριαρχήσει στον πλανήτη. «Για τους Βρετανούς είχε αποδειχτεί με αδιάσειστα στοιχεία ότι το διεθνές εμπόριο αποτελούσε μια ολότητα, η οποία ανθούσε ή κατέρρεε στο σύνολό της. Εν τούτοις, αυτή η υποτιθέμενη διεθνής αρμονία των συμφερόντων φαινόταν κοροϊδία σε εκείνα τα φτωχά έθνη των οποίων η κατώτερη θέση και το μικρό μερίδιο στο διεθνές εμπόριο καθαγιαζόνταν από αυτή. [...] Οικονομικά, η Μεγάλη Βρετανία τον 19ο αιώνα ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να κάνει μια τολμηρή απόπειρα να επιβάλει στον κόσμο τη δική της αντίληψη περί διεθνούς οικονομικής ηθικής. Όταν ο ανταγωνισμός όλων εναντίον όλων αντικατέστησε την κυριαρχία της παγκόσμιας αγοράς από μία μόνο

δύναμη, οι αντιλήψεις περί διεθνούς οικονομικής ηθικής έγιναν αναγκαστικά συγκεχυμένες» (CARR 2011).

Η Μεγάλη Βρετανία, ως ορθολογικό κράτος, για την προστασία των βρετανικών εταιρειών και κατά συνέπεια των εθνικών της συμφερόντων, ανέπτυξε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, κυρίως ισχυρό πολεμικό ναυτικό, όπως αναφέρθηκε. Θεωρούνταν η μεγαλύτερη ναυτική δύναμη του 19^{ου} αιώνα. Οι νικηφόρες επιχειρήσεις που διεξήγαγε σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, η κατάληψη και διατήρηση των περιοχών, δικαιολογούν αυτή τη θέση. Από το 1806, απέσπασαν από τους Ολλανδούς το ακρωτήριο στην υπο-Σαχάρια Αφρική. Δημιουργεί ναυτικές βάσεις στη Δυτική Αφρική και στην πόλη Freetown της Σιέρα Λεόνε, από όπου το βασιλικό ναυτικό επιχειρεί να αποτρέψει το εμπόριο των σκλάβων και να τους ελευθερώσει. Η επέκταση στην αφρικανική ήπειρο είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των εξαγωγών προς τις χώρες αυτές και από το ποσοστό του 3% που βρισκόταν τα μέσα του 19^{ου} αιώνα να ανέλθει στο 8,3% το 1906 (ROURKE 2009).

Το 1820 έλεγχε όλη την Ινδία. Το 1819 η Σιγκαπούρη εντάσσεται στις βρετανικές αποικίες ενώ το 1824 η Μελάκα (περιοχή της Μαλαισίας). Το 1826, μετά τον πρώτο αγγλο-βερμανικό πόλεμο και η Βερμανία γίνεται βρετανική αποικία. Το 1842 καταλαμβάνει το Χονγκ Κονγκ και ελέγχει πέντε λιμάνια της Κίνας για το εμπόριο οπίου (ROURKE 2009). Έτσι, αν και η Βρετανία απώλεσε τις αποικίες στη Β. Αμερική, παρόλο αυτά διατήρησε και αύξησε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τις αποικίες σε άλλες περιοχές άλλες όπως Ασία, Αφρική και Ωκεανία, λεγόμενες και λευκές κατακτήσεις, σε σημείο που στις αρχές του 19^{ου} αιώνα (1913) ο πληθυσμός της αυτοκρατορίας ανερχόταν σε 400 εκατομμύρια κατοίκους, όταν στα Βρετανικά Νησιά ήταν 45 εκατομμύρια (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010). Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Μ. Βρετανίας και των Δυτικών Ευρωπαϊκών δυνάμεων ανερχόταν στο 33% του παγκόσμιου ΑΕΠ, ενώ των ΗΠΑ ήταν στο 19% με αυξητική τάση και της Κίνας στο 10% με φθίνουσα τάση.

Πολυεθνικές εταιρίες βρετανικών συμφερόντων δραστηριοποιούνται στη εξόρυξη προϊόντων στις ΗΠΑ (1880-1904) και συγκεκριμένα για το 25% της συνολικής ποσότητας χαλκού στην ίδια χώρα. Επίσης, έως το 1914 οι πολυεθνικές εταιρείες βρετανικών συμφερόντων, διατηρούν την πρωτοκαθεδρία με 200 στον

αριθμό συνολικά, ενώ ακολουθούσαν η Ελβετία με 160, η Γερμανία με 51 και οι ΗΠΑ με 39. Κύρια επιχειρηματική δραστηριότητα είναι η μεταποίηση, ενώ οι γερμανικές επιχειρήσεις, δίνουν έμφαση στη χημική βιομηχανία (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

3.3 Η Έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Ενώ η Μεγάλη Βρετανία είχε αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό που να μπορεί να ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου, οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις παρακολουθούσαν με ανησυχία την υπερβολική της μεγέθυνση. Η Γερμανία προσπαθούσε να ενδυναμώσει την οικονομία της ενισχύοντας τις διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις με την Αυστροουγγαρία, τη Ρωσία και την Ιταλία. Ειδικά με τη Γαλλία, την οποία χαρακτήριζε στρατηγικό εμπορικό εταίρο, προχώρησε στη μείωση των δασμών σε συγκεκριμένα είδη προϊόντων όπως κρασί, μπράντι, μεταξωτά κ.α. και εφάρμοσε την ίδια δασμολογική πολιτική και για εισαγωγές από άλλα κράτη. Η Γαλλία προχωρά σε μειώσεις δασμών σε μεταποιημένα προϊόντα από τη Βρετανία και στη σύναψη εμπορικών συμφωνιών με άλλα κράτη. Παράλληλα, ο Ρήνος, ο Δούναβης, ο Έλβας γίνονται ελεύθερα για τη ναυσιπλοΐα για τα πλοία όλων των εθνικοτήτων (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Μετά την άνοδο του εθνικισμού (1880), οι δασμοί αναπροσαρμόζονται στις εισαγωγές ξένων προϊόντων, για την προστασία της εσωτερικής βιομηχανίας χώρας. Μόνον η Βρετανία, η Ολλανδία και η Δανία ακολουθούν φιλελεύθερη πολιτική στο διεθνές εμπόριο. Ακόμα και «οι Λευκές Κτήσεις του βρετανικού στέμματος (Dominions), όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, ο Καναδάς και η Νότια Αφρική, στις οποίες είχε παραχωρηθεί αυτονομία στη χάραξη εσωτερικής, συνεπώς και οικονομικής, πολιτικής μετά τα μισά του 19^{ου} αιώνα, αποσύρθηκαν από το προτιμησιακό εμπορικό σύστημα εντός της βρετανικής αυτοκρατορίας και προχώρησαν στην επιβολή προστατευτικών δασμών της εγχώρια παραγωγής τους» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Όπως αναφέρθηκε, στις μητροπολιτικές ευρωπαϊκές χώρες υπήρχε συσσώρευση αποθεμάτων, ως αποτέλεσμα των ιμπεριαλιστικών δραστηριοτήτων από τις αποικίες αλλά και την αλματώδη ανάπτυξη τις προηγούμενες δεκαετίες με την αξιοποίηση της τεχνολογίας και την αποτελεσματική εφαρμογή των οικονομικών μοντέλων που ενίσχυαν την παραγωγή και το διεθνές εμπόριο. Οι

ΗΠΑ ήταν σε συνεχή ανοδική πορεία. Ενώ η Ιαπωνία, που από το 1889 λειτουργεί ως σύγχρονο συνταγματικό κράτος, νίκησε το ρωσικό στόλο στη ναυμαχία της Τσουσίμα (1904-1905), διαμηνύοντας στις ευρωπαϊκές δυνάμεις ότι διεκδικεί πρωταγωνιστικό ρόλο στη γειτονιά της, ελέγχοντας την Κορεατική Χερσόνησο και την περιοχή της Μαντζουρίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες, διακρίνουμε τους φιλελεύθερους, τους ιδεαλιστές έως και τους μαρξιστές να αποκλείουν κάθε πιθανότητα πολέμου. Η ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων που ήταν σε όλα σχεδόν τα αναπτυσσόμενα κράτη, δημιουργούσε ισχυρούς δεσμούς και συμφέροντα για τις οικονομικές ελίτ. Με την παγκοσμιοποίηση να εξελίσσεται σε όλους τους τομείς (οικονομικό, μετανάστευση, τουρισμός¹⁰², αθλητισμός) και μία σειρά γεγονότων όπως η ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (1863) από τον Ερρίκο Ντυνάν, η σύγκληση του πρώτου Παγκόσμιου Κοινοβουλίου Θρησκειών στο Σικάγο (1893), η αλληλεγγύη προς τους λαούς που έδειχνε το αναπτυσσόμενο σοσιαλιστικό κίνημα, η εδραίωση της διπλωματίας για την επίλυση των διακρατικών διαφωνιών κ.α. ο πόλεμος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων φάνταζε ως το πλέον απίθανο γεγονός.

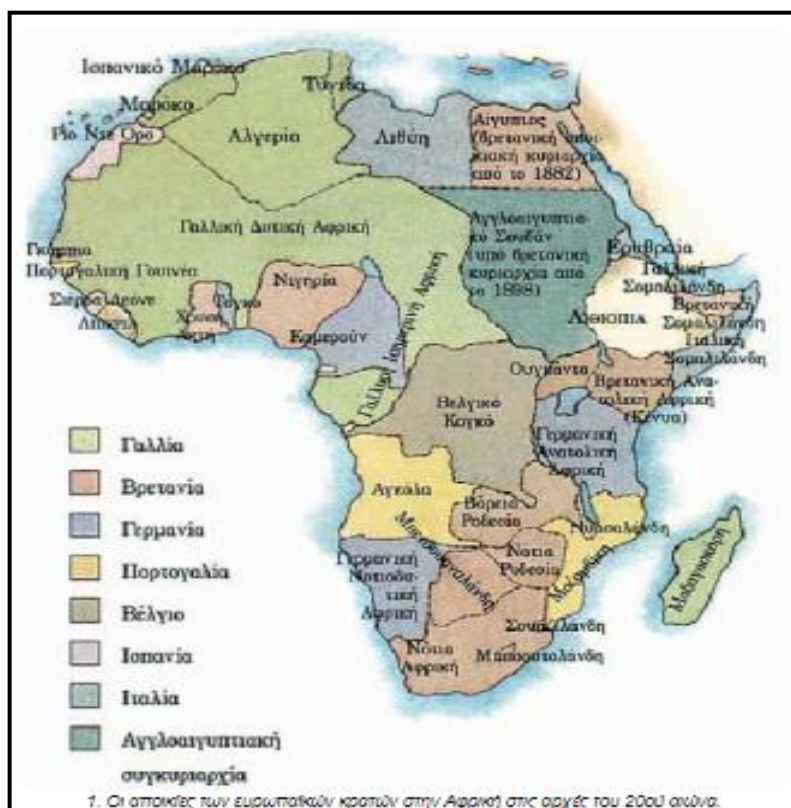
Από την πλευρά των ρεαλιστών όμως, η μεγάλη συγκέντρωση ισχύος, το γεγονός ότι τα κράτη είναι ανεξάρτητα και χαράζουν αυτόνομη πολιτική, ότι έχουν την τάση να εξαπατούν και να είναι καχύποπτα για τις κινήσεις των υπολοίπων κρατών, σε συνδυασμό με τις κινήσεις των τελευταίων ετών, όπου τόσο η Γερμανία όσο και οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις αυξάνουν σημαντικά τις αμυντικές τους δαπάνες, καταδεικνύουν ότι η έκρηξη του Μεγάλου Πολέμου¹⁰³ είναι θέμα χρόνου. Ήδη από τις συνεργασίες που είχαν συναφθεί, διαφαινόταν και τα αντίπαλα στρατόπεδα. Από τη μία πλευρά Γερμανία είχε συνάψει με Ιταλία και Αυστροουγγαρία τη συμφωνία συνεργασίας «Τριπλής Συμμαχίας» από το 1882,

¹⁰² Η λέξη τουρισμός χρησιμοποιείται για πρώτη φορά, τον 19^ο αιώνα, για να περιγράψει τα ταξίδια των άγγλων στην Ευρώπη.

¹⁰³ Μέχρι και τον Β΄ΠΠ, ο Α΄ΠΠ ήταν γνωστός ως ο Μεγάλος Πόλεμος και με αυτήν την ονομασία τον συναντάμε σε πολλά βιβλία της εποχής. Επίσης, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, ενώ εκδηλώθηκε κυρίως στην Ευρώπη, χαρακτηρίζεται ως Παγκόσμιος, καθώς συμμετείχαν οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, οι οποίες ανήκαν στη Γηραιά Ήπειρο, οι αποικίες τους, αλλά και η Ιαπωνία που επιτέθηκε σε γερμανικές αποικίες σε κινεζικά εδάφη. Οι ΗΠΑ έλαβαν μέρος προς το τέλος του αγώνα, με το μέρος της ANΤΑΝΤ. Επίσης, η λήξη επηρέασε πολλά κράτη του πλανήτη, είτε συμμετείχαν στον πόλεμο είτε όχι.

ενώ στο άλλο μέτωπο ήταν η Μ. Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία που είχαν υπογράψει την «Τριπλή Συνεννόηση» ή «ANTANT» από το 1907.

Και εδώ εντοπίζεται το οξύμωρο σχήμα στις διεθνείς σχέσεις, από τη μία πλευρά οι πολυεθνικές συνέχιζαν «αμέριμνες» τις επενδύσεις και τους οικονομικούς σχεδιασμούς, (π.χ. τράπεζες γαλλικών συμφερόντων χρηματοδοτούσαν κατασκευαστικά έργα στη Γερμανία), ενώ από την άλλη τα κράτη τους είχαν επιδοθεί σε έναν «μαραθώνιο» εξοπλισμού και προετοιμασίας για τον Μεγάλο Πόλεμο.

Εικ.2. Οι Ευρωπαϊκές Αποικίες στην Αφρική στις Αρχές του 20^{ου} Αιώνα

Η εξήγηση έγκειται στο γεγονός ότι τα κράτη έχουν τα δικά συμφέροντα τους και στόχους και παραμένουν οι κύριοι δρώντες τους διεθνούς συστήματος. Ναι μεν η Γερμανία επένδυε στην εσωτερική ενδυνάμωση, στην αναβάθμιση της παιδείας, όπου εκείνη τη στιγμή διέθετε ένα εξαιρετικό εκπαιδευτικό σύστημα, αναγνωρισμένο από άλλους λαούς, ωστόσο ανησυχούσε για την οικονομική γιγάντωση της Μ. Βρετανίας. Επίσης, οι γαλλικές επιχειρήσεις δημιουργούσαν συμφέροντα στη γερμανική επικράτεια, ωστόσο η Γαλλία πάντα νοσταλγούσε τις περιοχές της Αλσατίας και της Λωρραίνης που έχασε λίγες δεκαετίες πριν.

Επιπλέον, στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή και στη Β. Αφρική, η συρρίκνωση και η διαφαινόμενη πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιουργούσε ένα κενό που οι Μεγάλες Δυνάμεις θα ήθελαν να το καλύψουν και να το έχουν υπό την επιρροή τους¹⁰⁴. Η Ρωσία επιδίωκε να έχει πρόσβαση στη Μεσόγειο θάλασσα, κάτι που έθιγε τα συμφέροντα της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας. Ακόμα, ενώ η δημιουργία της Βουλγαρίας ήταν επιδίωξη της Ρωσίας με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος 1878), η κυριαρχία της περιορίστηκε με τη Συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος 1878) κατόπιν έντονης αντίδρασης των ευρωπαϊκών δυνάμεων, μεταξύ των οποίων η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία. Στον Α΄ ΠΠ η Βουλγαρία πολέμησε στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, αντίπαλες της Ρωσίας. Η Ιταλία ενώ είχε υπογράψει τη συμφωνία της Τριπλής Συμμαχίας, από το 1915 συμμετείχε στο πόλεμο στο πλευρό της ANTANT. Για τους ρεαλιστές, τα παραπάνω είναι φυσιολογικά γεγονότα, γιατί μεταξύ των κρατών δεν υπάρχουν συμπάθειες και αντιπάθειες, αλλά μόνον συμφέροντα, ή όπως θα έλεγε και ο CARR για τη σχέση της ηθικής με την ουτοπία, «Ο ουτοπιστής διατυπώνει ένα ηθικό κριτήριο, το οποίο ισχυρίζεται ότι είναι ανεξάρτητο από την πολιτική, και επιχειρεί να κάνει την πολιτική να συμμορφωθεί με αυτό. Ο ρεαλιστής δεν μπορεί να δεχτεί καμία σταθερή αξία πέρα από το γεγονός. Κατά την άποψή του το απόλυτο κριτήριο του ουτοπιστή επηρεάζεται και υπαγορεύεται από την κοινωνική τάξη πραγμάτων και είναι, κατά συνέπεια, πολιτικό. Η ηθική δεν μπορεί παρά να είναι μόνο σχετική, όχι οικουμενική. Οι ηθικές αρχές πρέπει να ερμηνεύονται με όρους της πολιτικής και η αναζήτηση μιας ηθικής νόρμας έξω από την πολιτική είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Η ταύτιση της υπέρτατης πραγματικότητας με το υπέρτατο καλό, που ο χριστιανισμός επιτυγχάνει μέσα από έναν τολμηρό δογματισμό, επιτυγχάνεται από τον ρεαλιστή μέσα από την υπόθεση ότι δεν υπάρχει κανένα άλλο καλό πέρα από την αποδοχή και την κατανόηση της πραγματικότητας». Συνεπώς, ανάμεσα στη ηθική και στο συμφέρον, για τα κράτη υπερτερεί το συμφέρον.

Αφορμή για την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν η δολοφονία του αρχιδούκα της Αυστρίας στο Σαράγιεβο της Βοσνίας, στις 28 Ιουνίου 1914 από έναν νεαρό οπαδό της πανσλαβικής κίνησης. Η Αυστρία απέστειλε τελεσίγραφο με

¹⁰⁴ PETER HART, THE GREAT WAR, 2013.

όρους ταπεινωτικούς για τη Σερβία. Η τελευταία απάντησε στις 25 Ιουλίου 1914, ότι αποδεχόταν σχεδόν όλες τις απαιτήσεις του τελεσιγράφου, παρόλα αυτά στις 28 Ιουλίου 1914, η Αυστρία επιτίθεται κατά της Σερβίας και η Γερμανία κηρύσσει την ίδια μέρα, γενική επιστράτευση. Το ίδιο κάνει και η Ρωσία δύο μέρες αργότερα. Η Γερμανία εξαπολύει επίθεση κατά της Ρωσίας (1 Αυγούστου) και κατά της Γαλλίας (3 Αυγούστου)¹⁰⁵. Οπότε η σύρραξη γενικεύεται έως τέλος Αυγούστου και η έναρξη του Α΄ΠΠ αποτελεί ιστορικό γεγονός.

Εικ. 3 Η Ευρώπη κατά τον Μεγάλο Πόλεμο (Α΄ ΠΠ)

Με την κήρυξη του πολέμου, τελειώνει και μία περίοδος μακράς ευημερίας, τεχνολογικής και οικονομικής ανάπτυξης. Ο μακρύς 19^{ος} αιώνας της παγκοσμιοποίησης τελειώνει. Το διεθνές σύστημα μεταβάλλεται. Πάντα μετά από τέτοια σημαντικά ιστορικά γεγονότα, αναδεικνύονται νέες δυνάμεις και νέοι συσχετισμοί. Μπορεί ως μορφή της δομής του διεθνούς συστήματος να μην άλλαξε, ωστόσο άλλαξαν οι πόλοι του. Το μέγεθος της κατανάλωσης ισχύος επηρεάζει και τη θέση του κάθε κράτους στο νέο διεθνές σύστημα.

¹⁰⁵ Στο ίδιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

4.1 Η Περίοδος του Μεσοπολέμου

Τον Νοέμβριο 1918, με τις συνθήκες ανακωχής του Μούδρου και Κομπιέν τερματίζεται ο Α΄ ΠΠ, με τον πληθυσμό του πλανήτη να συρρικνώνεται σημαντικά, αφού 9,7 εκατομμύρια στρατιώτες σκοτώθηκαν, ενώ 21 εκατομμύρια τραυματίστηκαν και από την πλευρά των αμάχων υπήρχαν 950 χιλιάδες νεκροί από άμεσες στρατιωτικές ενέργειες και 5,9 εκατομμύρια περίπου ως παράπλευρες απώλειες ή συνέπειες του πολέμου¹⁰⁶. Ο μεγάλος ηττημένος ήταν η Γερμανία, στην οποία επιβλήθηκαν δυσβάστακτοι όροι, με σημαντικότερους τη μείωση του ενεργού στρατού¹⁰⁷ σε 100.000 άνδρες και στόλο σε δυναμικότητα 108.000 τόνων, την παραχώρηση εδαφών σε Γαλλία και Πολωνία, των αποικιών στην Αγγλία και το 90% του εμπορικού της στόλου. Ο άλλος ηττημένος τους πολέμου, η Αυστρία¹⁰⁸ αναγκάστηκε να παραχωρήσει εδάφη σε Ιταλία, Πολωνία και Τσεχοσλοβακία, όπως και η Ουγγαρία σε Τσεχοσλοβακία, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία¹⁰⁹, ενώ η Βουλγαρία παραχωρεί στην Ελλάδα, Κομοτηνή και Αλεξανδρούπολη. Τέλος με τη Συνθήκη των Σεβρών (10 Αύγουστου 1920) συμφωνήθηκε ο διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δημιουργία νέων κρατών. Επαληθεύεται πάλι η φράση ότι τα «κράτη κάνουν τον πόλεμο, και ο πόλεμος τα κράτη»¹¹⁰.

Πρωταγωνιστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις είχαν οι ΗΠΑ, που δείχνει ότι το κράτος της Β. Αμερικής, εξέρχεται των συνόρων και του περιβάλλοντος της Αμερικανικής Ηπείρου και πλέον διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις. Γίνεται ένας νέος ισχυρός πόλος του Νέου Διεθνούς Συστήματος. Η άλλη μεγάλη δύναμη είναι η Μεγάλη Βρετανία, όχι όμως οικονομικά ισχυρή όπως ήταν πριν. Ο πόλεμος την εξάντλησε οικονομικά. Όσον αφορά τις αποικίες, απέκτησε τις αποικίες της ηττημένης Γερμανίας, διατήρησε κάποιες δικές τις σε Ινδία,

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

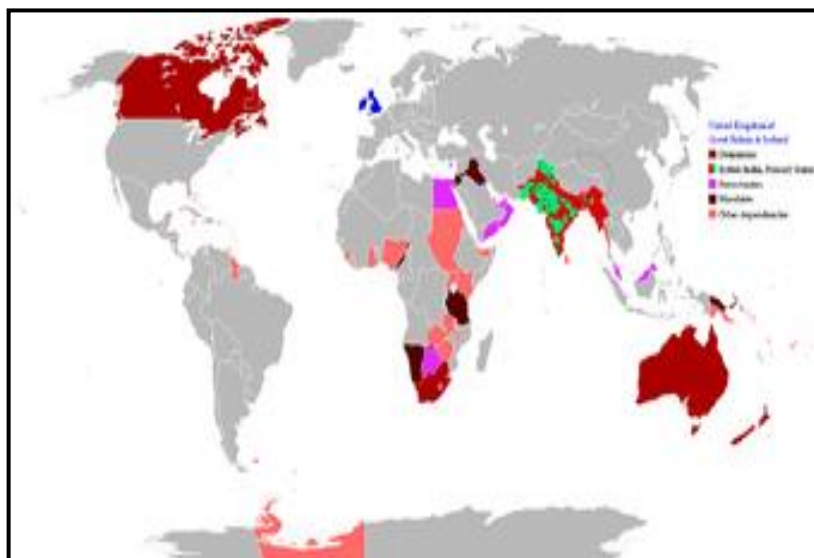
¹⁰⁷ Οι Ένοπλες Δυνάμεις αποτελούν συντελεστή σκληρής ισχύος, βασικό στοιχείο για να θεωρηθεί μια χώρα Μεγάλη Δύναμη.

¹⁰⁸ Διασπάστηκε με την Ουγγαρία και έγιναν δυο διαφορετικά κράτη.

¹⁰⁹ Η Γιουγκοσλαβία όπως και η Τσεχοσλοβακία, δημιουργήθηκαν μετά τον Α΄ΠΠ.

¹¹⁰ Charles Tilly: «war made the state, and the state made war»

Ωκεανία, Καναδά κ.λπ. αλλά απώλεσε και κάποια σημαντικά εμπορικά κέντρα όπως αυτά της Κίνας, μετά και την κατάληψη εδαφικών περιοχών από την Ιαπωνία. Σε χειρότερη κατάσταση ήταν η Γαλλία, η οποία είχε υποστεί περισσότερες ζημιές λόγω και εγγύτητας και άμεσης συμμετοχής στις πολεμικές επιχειρήσεις. Οι οικονομίες τους (Μ. Βρετανίας και Γαλλίας) ήταν στο στάδιο της ανοικοδόμησης και τα εσωτερικά προβλήματα δεν τους επέτρεπαν να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο, όπως πριν τον πόλεμο.

Εικ. 4. Η Βρετανική Αυτοκρατορία το 1920

Ως άλλο σημαντικό ιστορικό γεγονός χαρακτηριστικό του Α΄ ΠΠ, είναι ότι με την Οκτωβριανή Επανάσταση 1917 και την πτώση του τσαρικού καθεστώτος στη Ρωσία, εφαρμόζεται ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης στα πρότυπα της μαρξιστικής θεωρίας, με κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας και της παραγωγής, ενώ παράλληλα καταργείται η ιδιωτική περιουσία. Υπάρχουν μόνον κρατικές επιχειρήσεις, η ιδιωτική πρωτοβουλία και το προσωπικό κέρδος δεν υφίστανται πια. Τα πάντα σχεδιάζονται από το κράτος, το οποίο ελέγχει όλα τα μέσα παραγωγής. Δεν αναγνωρίζει τα χρέη του τσαρικού καθεστώτος προς τα άλλα κράτη και απομακρύνει από την επικράτεια της ξένες πολυεθνικές εταιρείες. Ενδεικτικά, στην τσαρική Ρωσία έως το 1914 ήταν εγκατεστημένες το μεγαλύτερο μέρος των γαλλικών και βελγικών ξένων επενδύσεων, σε ποσοστό 66%¹¹¹. Επηρεάζει και ενώνει σε ένα νέο και ενιαίο κρατικό μόρφωμα, με πρωτεύουσα τη

¹¹¹ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010.

ρωσική Μόσχα, συνολικά 15 γειτονικές χώρες που ασπάζονται τις ιδέες του κομμουνισμού.¹¹² Αλλάζει τη θέση της χώρας ως προς τον πόλεμο και γίνεται ουδέτερη¹¹³. Το μέγεθος της νέας ομοσπονδιακής χώρας, κυρίως στους συντελεστές σκληρής ισχύος και η τάση της ΕΣΣΔ να επηρεάσει και άλλα κράτη στην αλλαγή του πολιτεύματος, δημιουργεί έναν νέο πόλο του Διεθνούς Συστήματος. Καθιερώνει ως κύρια πολιτική της θέση την πάλη των τάξεων και έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τους δυτικούς ιμπεριαλιστές και το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα ανάπτυξης. Συνεπώς η τεράστια αυτή περιοχή τέθηκε εκτός της παγκόσμιας οικονομίας και «εισήγαγε μία εναλλακτική πολιτική αντίληψη για την παγκοσμιοποίηση» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Μετά τη λήξη του Α΄ ΠΠ, τα ανείπωτα γεγονότα κατά της ανθρωπότητα και την οικονομική καταστροφή των ευρωπαϊκών οικονομιών, το διεθνές περιβάλλον εισέρχεται σε μία νέα κατάσταση, πολυπολική και φαινομενικά¹¹⁴ σταθερή, ή όπως χαρακτηριστικά επισημάνεται «Το σύστημα, αν μπορεί υπό αυτές τις συνθήκες να χαρακτηριστεί σύστημα, είναι ιδιαιτέρως ρευστό. Η έλλειψη ηγετικής δύναμης ή δυνάμεων, η απουσία μηχανισμών, ο ρεβανσισμός της Γερμανίας μετά την ταπεινωτική γι' αυτήν Συνθήκη των Βερσαλλιών, η αφέλεια των ιδεαλιστών της εποχής και για μία ακόμη φορά η ταχύτατη διαφοροποίηση ισχύος οδήγησαν στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο» (ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ 2010). Και αυτό γιατί στις δημόσιες συζητήσεις και στην προσπάθεια διαμόρφωσης του νέου κόσμου κυριαρχούν οι ιδεαλιστές, με προεξάρχουσα προσωπικότητα τον 28^ο Πρόεδρο των ΗΠΑ, Γούντροου Γουίλσον. Βασικός τους στόχος είναι η καθιέρωση ενός πλαισίου αρχών¹¹⁵ όπου στην επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών, θα επικρατούσε η λογική και η συζήτηση αντί της βίας και του πολέμου. Ήταν ο εμπνευστής, με την υποστήριξη του υπουργού εξωτερικών της Μ. Βρετανίας, Έντουαρντ Γκρέι, της

¹¹² Οι χώρες που αποτελούσαν την Ένωση Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) ήταν Ρωσία (ως επικεφαλής δύναμη), Ουκρανία, Αρμενία, Γεωργία, Ουζμπεκιστάν, Αζερμπαϊτζάν (ή Αζερία), Καζακστάν, Κιργιζία, Τουρκμενιστάν, Τατζικιστάν, Λευκορωσία, Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία, Μολδαβία.

¹¹³ Οι μπολσεβίκοι δήλωσαν ότι δεν θα συμμετάσχουν στον πόλεμο εναντίον των Κεντρικών Δυνάμεων, οπότε η Γερμανία μπορούσε να πάρει στρατεύματα από το ανατολικό μέτωπο και να τα διοχετεύσει στο δυτικό. Αυτή η εξέλιξη προκάλεσε τη δυσaráσκεια της ANΤANT και ήταν μία από τις κύριες αιτίες της κήρυξης του Κριμαϊκού Πολέμου το 1919, από τη Γαλλία, με τη συμμετοχή της Ελλάδας, Νικητές αυτού του πολέμου ήταν οι Ρώσοι.

¹¹⁴ Λέγεται φαινομενικά, γιατί όπως αποδείχτηκε 20 χρόνια μετά, η κατάσταση ήταν ρευστή
¹¹⁵ 14 ή 18 αρχές (δεν έχει καμία σημασία) τις οποίες παρουσίασε ο Γουίλσον στην ομιλία κατά την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών (1919).

δημιουργίας της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), του πρώτου διεθνούς οργανισμού που στόχευε συντονισμό και τη συνεργασία όλων των εθνών για οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Δύο ήταν η βασικοί στόχοι της ΚτΕ, πρώτον η διατήρηση της ειρήνης μέσω της συλλογικής δράσης και δεύτερον, οι επίλυση των διενέξεων μεταξύ των κρατών μέσω της διαμεσολάβησης του Συμβουλίου της ΚτΕ, το οποίο θα μπορούσε να επιβάλει οικονομικές και στρατιωτικές κυρώσεις. Αρχικά εντάχθηκαν 42 κράτη, εκ των οποίων τα 16 ήταν ευρωπαϊκά και ο μέγιστος αριθμός των κρατών ανήλθε στα 57. Ωστόσο, ο οργανισμός αυτός δεν μπόρεσε ποτέ να εκπληρώσει το έργο του, γιατί το ηθικό του κύρος ήταν ανεπαρκές και τα κράτη, που είχαν συνηθίσει στην ανεξαρτησία τους, δεν ήταν πρόθυμα να συνεργαστούν. Κάτι που ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι ίδιες οι ΗΠΑ δεν εντάχθηκαν ποτέ στην ΚτΕ¹¹⁶, καθώς και οι άλλες μεγάλες δυνάμεις, όπως η Γερμανία συμμετείχε μόνον για επτά χρόνια, η ΕΣΣΔ για πέντε, ενώ Ιταλία και Ιαπωνία, απομακρύνθηκαν κατά τη δεκαετία του 1930. Οι οικονομικά αποδεδειγμένες Γαλλία και Μ. Βρετανία δεν μπορούσαν να σηκώσουν μόνες τους το βάρος ενός τόσο σημαντικού Οργανισμού¹¹⁷.

Αυτές τις παραφωνίες εντόπισε ο ρεαλιστής Edward Carr, ο οποίος γράφει «Ο Woodrow Wilson, το τελειότερο σύγχρονο παράδειγμα διανοουμένου στην πολιτική, “διέτρεψε στην έκθεση βασικών αρχών. Η πολιτική μέθοδός του [...] ήταν να βασίζει τις εκκλήσεις του σε ευρείες και απλές αρχές, αποφεύγοντας να δεσμευτεί για κάποια συγκεκριμένα μέτρα” Μια υποτιθέμενα γενική αρχή, όπως η “εθνική αυτοδιάθεση”, το “ελεύθερο εμπόριο” ή η “συλλογική ασφάλεια” (τις οποίες ο ρεαλιστής αναγνωρίζει εύκολα ως συγκεκριμένες εκφράσεις ειδικών συνθηκών και συμφερόντων), εκλαμβάνεται ως απόλυτο κριτήριο και πολιτικές κρίνονται καλές ή κακές ανάλογα με τον βαθμό κατά τον οποίο συμμορφώνονται ή αποκλίνουν από αυτή». Όλη την περίοδο του μεσοπολέμου, ο Carr την ονόμασε, μέσω του βιβλίου του, «Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939».

Ανεξάρτητα από την αποτελεσματικότητα και τη διάρκεια ζωής της, η ΚτΕ ωστόσο αποτελεί σταθμό στην ιστορία της παγκοσμιοποίησης, καθώς είναι ο

¹¹⁶ Λόγω μη έγκρισης από το Κογκρέσο.

¹¹⁷ https://unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26272&Itemid=10&limitstart=2

πρώτος πολιτικός υπερεθνικός οργανισμός. Είναι το πρώτο βήμα για τη πολιτική συνεννόηση των κρατών-εθνών. Οι αρχές και τα όποια λάθη ή παραλείψεις των ιδεαλιστών, αποτελούν φωτεινό φάρο για τους μετέπειτα αναλυτές του διεθνούς συστήματος και λήπτες αποφάσεων, σε επίπεδο κρατών και οργανισμών. Αυτές οι αρχές, μεταξύ των οποίων της ελευθερίας και αυτοδιάθεση των λαών, της άρσης των οικονομικών εμποδίων, της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στην ανοιχτή θάλασσα και άλλες, θα εμπνεύσουν και τις άλλες χώρες οι οποίες θα διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους και την θέσπιση συνταγματικών κοινωνιών, όπως αργότερα η Ινδία και άλλες αποικίες. Ο Ιδεαλισμός του Γουίλσον, ως μοντέλο διακυβέρνησης ήταν σε διαφορετικό μήκος κύματος από τα άλλα δύο αναδυόμενα μοντέλα στον ευρωπαϊκό χώρο, τον φασισμό και τον κομμουνισμό. Ο φασισμός, όπως ο εθνικισμός του Μουσολίνι και ο γιαπωνέζικος υπερεθνικισμός, περιείχαν στην ιδεολογία τους μεγαλεπήβολα ιμπεριαλιστικά σχέδια, για μια νέα παγκόσμια κοινωνική τάξη, σε αντίθεση με τους φιλελευθέρους και τους κομμουνιστές. Ενώ η Μόσχα, υπό την ηγεσία του Στάλιν στην ΕΣΣΔ, είχε επιδοθεί στην εκπαίδευση μια διεθνούς ομάδας επαναστατών¹¹⁸.

Στο επίπεδο της οικονομίας, όλα σχεδόν τα κράτη που συμμετείχαν στον πόλεμο ήταν υπερχρεωμένα, γιατί ως γνωστόν οι πολεμικές επιχειρήσεις είναι πολυδάπανες¹¹⁹. Αυτό όμως αποτελούσε και μία νέα ευκαιρία να τεθεί η νέα παγκόσμια οικονομία στις σωστές βάσεις, κάτι που ουσιαστικά δεν έγινε. Για την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων χωρών, επικράτησε η κεϋνσιανή θεωρία¹²⁰, που προέβλεπε την αναδιανομή των κερδών προς τα κατώτερα οικονομικά στρώματα, ώστε να αυξάνεται η εσωτερική αγοραστική δύναμη και να αποφεύγονται εσωτερικές εντάσεις. Η παγκόσμια οικονομική κρίση ή το χρηματιστηριακό κραχ του 1929 που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και επεκτάθηκε σε όλες τις χώρες του δυτικού κόσμου, είχε διάρκεια από ένα έως δέκα χρόνια, ανάλογα με την οικονομία και την αντίδραση της χώρας. Για αρκετούς αναλυτές η κρίση διήρκεσε έως τον Β΄ ΠΠ. Το ΑΕΠ των ΗΠΑ μειώνεται συνεχώς από το 1929

¹¹⁸ JURGEN OSTERHAMMEL & NEILS P. PETERSON, ιστορία της παγκοσμιοποίησης, 2013

¹¹⁹ Σουν Τζου, Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, 2013. Τα κράτη οφείλουν να κάνουν πόλεμο, μόνο από τον διακυβεύονται σοβαρά εθνικά ζητήματα.

¹²⁰ Πήρε το όνομα της από τον βρετανό οικονομολόγο John Maynard Keynes (1883-1946), Τα ίδια υποστήριζε και ο John Hobson (1858-1940).

έως το 1933 και από τα \$800 δισ. περίπου φτάνει τα \$600 δισ, έκτοτε ακολουθεί ανοδική πορεία (Patton 2014). Από την οικονομική κρίση επηρεάστηκαν όλοι σχεδόν οι τομείς της οικονομίας, ξεκίνησε από τον τραπεζικό κλάδο και επεκτάθηκε στη βιομηχανία, στον αγροτικό έως και τις κατασκευές. Από το συγκεκριμένο γεγονός διαπιστώνεται η αρνητική πλευρά της παγκοσμιοποίησης, όπου η κρίση από μία χώρα μεταφέρεται στις άλλες.

Σε κυβερνητικό επίπεδο, αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες προστασίας της εγχώριας βιομηχανίας και παραγωγής, έλεγχος των φυσικών πόρων και αμφισβήτηση της οικονομικής ολοκλήρωσης και της παγκόσμιας αγοράς. Με δασμολογικά μέτρα έθεταν εμπόδια στην ελεύθερη αγορά και το διεθνές εμπόριο. Ακόμα και οι αποικίες, έδειχναν να απομονώνονται από τις μητροπολιτικές χώρες, καθώς λόγω του πολέμου και τη διακοπή αποστολής βιομηχανικών προϊόντων, ανέπτυξαν τη μεταποίηση και άλλους τομείς, οπότε έδειχναν αν είναι πιο ανεξάρτητες. Το ίδιο έκαναν και οι ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες ήθελαν να προστατευτούν από παρόμοιες εξωγενείς οικονομικές κρίσεις αλλά και να ενισχύσουν τη εσωτερική ανάπτυξη, ώστε να επουλώσουν τις πληγές του πολέμου. Συγκεκριμένα, η Βρετανία το 1932 επέβαλε δασμούς 10% επί της αξίας των εισαγωγών, σε όλα τα προϊόντα που προερχόταν από χώρες εκτός της Αυτοκρατορίας¹²¹.

Τα εθνικοσοσιαλιστικά κράτη της Γερμανίας, Ιταλίας και αργότερα της Ισπανίας του Φράγκο, ως ολοκληρωτικά καθεστώτα όπως και οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ανέλαβαν τα ίδια τον έλεγχο της παραγωγής και την κατανομή των αγαθών, περιορίζοντας σημαντικά την ελεύθερη αγορά. Οι παραπάνω ενέργειες, με την οπισθοχώρηση της παγκοσμιοποίησης, τη μη ολοκλήρωση της αγοράς και την άνοδο του προστατευτισμού της από τις κυβερνήσεις, ευνόησε την άνοδο των cartels. Από την άλλη πλευρά, οι επιχειρήσεις επιδίωκαν να σχηματίσουν cartels γιατί είχαν αποκλειστικά προνόμια και σημαντικό μερίδιο στην αγορά¹²². Αυτό περιορίζε τον ανταγωνισμό και την ανάπτυξη ΑΞΕ, η παραγωγή και διάθεση των αγαθών ήταν ελεγχόμενη από το

¹²¹ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010

¹²² Στο ίδιο.

κράτος¹²³ ή τα cartels, δεν εφαρμοζόταν οι κανόνες προσφοράς και ζήτησης, με αποτέλεσμα οι πολίτες να μην έχουν πρόσβαση σε φθηνά και ποιοτικά προϊόντα.

Κατά τον μεσοπόλεμο, η παγκοσμιοποίηση περιθωριοποιήθηκε σημαντικά. Η Μεγάλη Ύφεση ήταν το κυριότερο αίτιο, καθώς όχι μόνο μειώθηκε η παραγόμενη ποσότητα αγαθών, με τον όγκο του παγκόσμιου εμπορίου να μειώνεται κατά δυο τρίτα, από το 1929 έως το 1935, αλλά αποτέλεσε την αφορμή η πολιτική να υπερισχύσει έναντι της οικονομικής αλληλεξάρτησης. Όλες οι χώρες προσπαθούσαν να αναζωογονήσουν την εγχώρια οικονομία, όπως οι ΗΠΑ με το New Deal, καθώς και οι Γαλλία - Βρετανία με τις αποικίες, στήνοντας εμπόδια στις εισαγωγές και την παγκόσμια αλληλεπίδραση. Για τους ιστορικούς αναλυτές, η περιρρέουσα οικονομική κατάσταση που προκαλούσε απογοήτευση στους πολίτες, ο νέος γύρος εξοπλισμού των κρατών, η μεγέθυνση των συντελεστών ισχύος, η προσπάθεια δημιουργίας σφαιρών επιρροής, αποσυνδεδεμένες από την παγκόσμια οικονομία και την παγκόσμια πολιτική, σήμαιναν τον ερχομό ενός νέου παγκόσμιου πολέμου (PETERSSON 2013).

4.2 Η Περίοδος του Ψυχρού Πολέμου

Ο Β΄ ΠΠ διήρκησε από το 1939 έως το 1945, με αντιπάλους τις Μ. Βρετανία, Γαλλία, ΕΣΣΔ και ΗΠΑ (από 1941 και μετά), Κίνα, Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία, Ολλανδία, Πολωνία, Βέλγιο, Ινδία, Καναδάς και Αυστραλία από το στρατόπεδο των Συμμαχικών Δυνάμεων και Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία, Αυστρία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Φιλανδία, Ουγγαρία, Σλοβακία και Κροατία με τις Δυνάμεις του Άξονα. Τα αίτια του πολέμου αναζητούνται ακόμα και στον Α΄ ΠΠ και τους υπερβολικούς όρους που επιβλήθηκαν στη Γερμανία, σε συνδυασμό με τη εθνικοσοσιαλιστική πολιτική του Χίτλερ¹²⁴ και την οικονομική κρίση του 1929. Οι πολεμικές επιχειρήσεις ξεκινούν με την επίθεση της Γερμανίας κατά της Πολωνίας την 1 Σεπτεμβρίου 1939, ενώ από 17 Σεπτεμβρίου η ΕΣΣΔ επιτίθεται και καταλαμβάνει την ανατολική Πολωνία. Γαλλία και Βρετανία κηρύσσουν το πόλεμο κατά της Γερμανίας, στις 3 Σεπτεμβρίου 1939 και γρήγορα ο πόλεμος γενικεύτηκε, με την είσοδο και των άλλων μεγάλων δυνάμεων σε αυτόν.

¹²³ Η Γερμανία και η Ιαπωνία, εφάρμοζαν τη πολιτική της αυτάρκειας.

¹²⁴ Διαπιστώνουμε ότι η πρώτη εικόνα, κατά τον Wlatz, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην πολιτική του κράτους και τη συμμετοχή σε πόλεμο.

Ο πόλεμος έληξε με νίκη των συμμαχικών δυνάμεων. Οι άμεσες συνέπειες ήταν ότι στη διάρκεια των έξι αιματηρών χρόνων έχασαν τη ζωή τους πάνω από 60 εκατομμύρια άνθρωποι, στρατιώτες και άμαχος πληθυσμός. Έλαβε πράγματι παγκόσμιες διαστάσεις, καθώς πολεμικές συγκρούσεις εκδηλώθηκαν σε όλες τις ηπείρους, με την Ευρώπη να γίνεται για άλλη μία φορά το πιο αιματηρό θέατρο πολέμου. Πέραν των έμψυχων απωλειών και τις ζημιές σε υποδομές, δρόμους, λιμάνια, αεροδρόμια, βιομηχανίες ήταν ανυπολόγιστες. Οι οικονομίες των ευρωπαϊκών χωρών καταστράφηκαν ολοσχερώς. Η Βρετανία, στα όρια της χρεοκοπίας, αναγκάζεται να απολέσει τις αποικίες της.

Η Κοινωνία των Εθνών, δεν είχε πια λόγο ύπαρξης καθώς απέτυχε σχεδόν σε όλους τους στόχους της. Η διεθνής κοινότητα, πιο σοφή αυτή τη φορά, προχωρά στην ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), στις 24 Οκτωβρίου 1945, με 51 χώρες ως αρχικά μέλη, με ουσιαστικότερο έργο και αποτελεσματικότερη δομή. Τα κράτη, πλέον επιδιώκουν την ένταξή τους σε αυτόν τον οργανισμό, καθώς τους προσθέτει κύρος και διεθνής αναγνώριση, ενώ σήμερα ο ΟΗΕ αριθμεί 193 κράτη μέλη. Παράλληλα, ιδρύονται και άλλοι διεθνείς οργανισμοί. Το Διεθνές Σύστημα αλλάζει ριζικά. Ο κόσμος και κυρίως η Ευρώπη μοιράζεται σε δύο νέους μεγάλους πολιτικούς συνασπισμούς, τα καπιταλιστικά κράτη της δύσης με τις φιλελεύθερες οικονομίες (ΝΑΤΟ), από τη μία πλευρά και το σοσιαλιστικό μπλοκ της ανατολής με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα και την κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία (Σύμφωνο της Βαρσοβίας), από την άλλη. Είναι η πιο σημαντική πολιτική διάρθρωση του πλανήτη, στη νεότερη ιστορία, με τον διαχωρισμό του σε δύο ιδεολογικούς χώρους. Για περίπου μισό αιώνα, το διεθνές σύστημα θα παραμείνει διπολικό και σταθερό, με πόλους τις ΗΠΑ για τον πρώτο συνασπισμό και την ΕΣΣΔ για το δεύτερο. Σε αυτήν την κατάσταση, η οποία θα χαρακτηριστεί ως ψυχρός πόλεμος, θα παραμείνει έως την πτώση του Τείχους του Βερολίνου.

Επίσης, ο Β΄ ΠΠ «επέφερε καθολική αλλαγή στην οικονομία, στην κοινωνία και στον πολιτισμό που συνέβη ποτέ σε διάστημα λίγων δεκαετιών. Σε συνδυασμό με αυτήν την αλλαγή αναπτύχθηκαν πολυάριθμες νέες μορφές ενοποίησης, θεσμοθετήθηκαν διακρατικοί χώροι αλληλεπίδρασης και, σε ολόκληρο τον κόσμο, η παραγωγή και η πολιτική οργάνωση σταδιακά ομογενοποιήθηκαν» (PETERSSON 2013). Ο διαχωρισμός έγινε ανάλογα με τη δυνατότητα ελέγχου και

επηρεασμού από κάθε συνασπισμό. Στο εσωτερικό των χωρών που δεν είχε καθοριστεί ακόμα ο ιδεολογικός προσανατολισμός, εκδηλώθηκαν εμφύλιες συγκρούσεις, όπως στην Ελλάδα (έως το 1949) που επικράτησαν οι φιλελεύθερες δημοκρατικές δυνάμεις, στην Κορέα (1950-1953) που διαχωρίστηκε σε Βόρεια (κομμουνιστική) και Νότια (Δημοκρατική) κ.λπ.

Εικ. 5. Η Ευρώπη Χωρισμένη σε Ιδεολογικά Στρατόπεδα

Ένα άλλο γεγονός που συνέβη κατά τον Β΄ ΠΠ, είναι η ανακάλυψη, η κατασκευή και χρησιμοποίηση των πυρηνικών όπλων. Το νέο αυτό όπλο μαζικής καταστροφής που χρησιμοποιήθηκε σε Χιροσίμα και Ναγκασάκι, 6 και 9 Αυγούστου 1945, αντίστοιχα, μεταβάλλει απότομα τους συντελεστές σκληρής ισχύος και το ενδεχόμενο ή η απειλή χρησιμοποίησής της, θέτει σε νέες βάσεις ισορροπίας το διεθνές σύστημα. Ήδη δύο φορές, Βερολίνο (1958) και Κούβα (1962), οι κρίσεις ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα έφτασε σε τέτοιο σημείο όπου εξεταζόταν σοβαρά το ενδεχόμενο χρήσης των πυρηνικών όπλων. Από την άλλη πλευρά, ο φόβος που προκαλούσε η χρήση του πυρηνικού όπλου ανάγκαζε την επιστημονική κοινότητα να εξετάζει το ενδεχόμενο ότι ίσως η κατοχή πυρηνικών όπλων από όλα τα κράτη, θα λειτουργούσε προς την παύση πολεμικών συγκρούσεων, ως αμοιβαία πυρηνική αποτροπή¹²⁵.

¹²⁵ Ένας από του διεθνολόγους επιστήμονες, που υποστήριζαν κάτι τέτοιο, ήταν ο Hedley Bull στο Άναρχη Κοινωνία, 2001

Στον οικονομικό τομέα και στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, στο δυτικό ημισφαίριο ιδρύονται αρκετοί διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί που στόχευαν κυρίως στην ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων χωρών. Οι συμφωνίες του Bretton Woods (1944), στις οποίες συμμετείχαν 44 χώρες, καταλήγουν στην ίδρυση των οικονομικών οργανισμών Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund - IMF) και της Τράπεζας για την Ανοικοδόμηση και την Ανάπτυξη (The International Bank for Reconstruction and Development - IBRD), γνωστή και ως Παγκόσμια Τράπεζα. Στη δεκαετία 1950 ιδρύονται και άλλοι οικονομικοί οργανισμοί όπως η Διεθνής Εταιρεία Χρηματοδότησης (International Finance Corporation - IFC), ο Διεθνής Οργανισμός Οικονομικής Ανάπτυξης (International Development Association - IDA) και ο Οργανισμός Εγγυήσεως Πολυμερών Επενδύσεων (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA). Οι 4 αυτοί οικονομικοί οργανισμοί (μαζί με την IBRD), θα αποτελέσουν τον όμιλο της Παγκόσμιας Τράπεζας. Σήμερα, οι δύο αυτοί κολοσσιαίοι οργανισμοί αριθμού 186 χώρες - μέλη¹²⁶.

Στην Αβάνα της Κούβας, άλλος ένας διεθνής οργανισμός υπογράφεται το 1947, από αντιπρόσωπους 23 χωρών. Πρόκειται για τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT). Στόχος της ήταν η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου μεταξύ των χωρών αυτών. Το Δεκέμβριο του 1994, λίγο πριν εξελιχθεί στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ), η GATT είχε υπογραφεί από 128 χώρες. Η Γραμματεία της GATT ήταν εγκαταστημένη στη Γενεύη της Ελβετίας.

Επίσης το 1960, ιδρύεται ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), με έδρα το Παρίσι. Αρχικά είχε 16 χώρες - μέλη που στη μεγάλη πλειοψηφία τους ήταν χώρες τις Δυτικής Ευρώπης. Στις αρχές του 2002 ο ΟΟΣΑ είχε 30 χώρες - μέλη, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕΠ, The European Investment Bank - EIB) ιδρύθηκε το 1958 με την υπογραφή της Συμφωνίας της Ρώμης, με έδρα το Λουξεμβούργο και μέλη τις εκάστοτε χώρες - μέλη της ΕΕ που συνεισφέρουν στο μετοχικό κεφάλαιό της (ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 2003).

¹²⁶ <https://blogs.imf.org/?s=members>, www.worldbank.org/en/about/leadership/members, για να γίνει κάποια χώρα μέλος της Παγκόσμιας Τράπεζας, πρέπει να είναι μέλος τους ΔΝΤ.

Ένας άλλος σημαντικός οργανισμός, ο οποίος ξεκίνησε ως οικονομικός και εξελίσσεται σε πολιτικός είναι η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ-1957). Ξεκίνησε ως Ένωση Κοινοτήτων Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ-1951) που ενώνει οικονομικά και πολιτικά τον ευρωπαϊκό χώρο, με στόχο την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων ευρωπαϊκών οικονομιών και την εξασφάλιση διαρκούς ειρήνης.¹²⁷ Αν και οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί έχουν παγκόσμιο αντίκτυπο, λόγω οικονομικού μεγέθους της αγοράς και της συμμετοχής σε αυτούς, μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Για την ανοικοδόμηση των χωρών, οι κυβερνήσεις εφαρμόζοντας πάλι τις αρχές της κεϋνσιανής θεωρίας περί κρατικής παρέμβασης στην απασχόληση, δημιουργούσαν κρατικές επιχειρήσεις σε κρίσιμους τομείς της βιομηχανίας και κοινής ωφέλειας ώστε να τονώσουν και την απασχόληση. Επέβαλαν ελεγχόμενη είσοδο των ΑΞΕ ώστε να παράγεται εγχώριο προϊόν, μέρος του οποίου θα εξάγεται και θα δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις στον περιορισμό των ΑΞΕ ήταν η Γαλλία και η Μ. Βρετανία, μέχρι την περίοδο της Θάτσερ, ενώ οι ΗΠΑ και Δ. Γερμανία ήταν πιο φιλελεύθερες ως προς τις ΑΞΕ, αλλά σε ελεγχόμενους τομείς¹²⁸.

Την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, πέραν από τις πολιτικές κρίσεις, η διεθνής κοινότητα βίωσε και σημαντικές οικονομικές. Το 1973, το οποίο θεωρείται έτος καμπί για την παγκόσμια οικονομία, ο ΟΠΕΚ αποφασίζει, και ως αντίδραση για τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ να ασκήσει οργανωμένη παρέμβαση στην παραγωγή του πετρελαίου, με μείωση της παραγωγής, τετραπλασιασμό της τιμής, και εμπάργκο σε ορισμένες χώρες. Οι συνέπειες για την οικονομία της δύσης ήταν άμεσες, τόσο σε οικονομικό όσο και σε γεωπολιτικό επίπεδο. Η ακριβή ενέργεια επιβράδυνε την ανάπτυξη, εκτίναξε τον πληθωρισμό και τελικά συνέβαλε στην εμφάνιση μονιμότερων διαρθρωτικών προβλημάτων στις δυτικές οικονομίες. Με ακόμη μεγαλύτερη σφοδρότητα επλήγησαν οι πιο αδύναμες οικονομίες των αναπτυσσόμενων κρατών - ιδίως του Τρίτου Κόσμου (ΧΟΥΡΧΟΥΛΗΣ 2019). Η

¹²⁷ https://europa.eu/european-union/about-eu/history_el. Η Συνθήκη για την ΕΚΑΧ υπεγράφη στις 18 Απριλίου 1951 και μέλη της ήταν: Γαλλία, Ολλανδία, Δ. Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο και Λουξεμβούργου. Με την συνθήκη αυτή, υπήρχε και ένας έμμεσος έλεγχος της βιομηχανίας της Δ. Γερμανίας. Η Συνθήκη για την ΕΟΚ υπεγράφη το 1957 στη Ρώμη.

¹²⁸ Οι ΗΠΑ απαγόρευαν σε ομοσπονδιακό επίπεδο την είσοδο των ΑΞΕ σε τομείς ακτοπλοΐας, ραδιοτηλεόρασης, παραγωγής πυρηνικής ενέργειας κ.λπ. (ΚΥΡΚΙΛΗΣ, 2010)

επόμενη κρίση του πετρελαίου σημειώθηκε το 1979, με την έναρξη του πολέμου Ιράν - Ιράκ, με ανάλογες συνέπειες.

Είχε προηγηθεί η κρίση από την εκτέλεση έργων στη διώρυγα τους Σουέζ το 1966, το κλείσιμο αρχικά και τη διαπλάτυνση έως 160 μ και μέσο βάθος τα 63 μ, ώστε να δέχεται μεγαλύτερης δυναμικότητας πλοία. Η θέση της διώρυγα και η μεγάλη σημασία της για το διεθνές εμπόριο, δεν αφήνει κανέναν αδιάφορο, κυρίως τις Μεγάλες Δυνάμεις που προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να έχουν το έλεγχο ή την επιρροή. «Τον Οκτώβριο του 1956 Γαλλία και Βρετανία, με την υποστήριξη του Ισραήλ, επιτέθηκαν στην Αίγυπτο, αλλά υπό την πίεση των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης αναγκάστηκαν τελικά να αποχωρήσουν. Έκτοτε η Μέση Ανατολή παραμένει χώρος επιρροής των μεγάλων δυνάμεων, αλλά όχι των Ευρωπαίων» (Κνιπ 2019).

Στο σοσιαλιστικό μπλοκ, πέραν ενιαίας αγοράς στην ΕΣΣΔ δεν παρατηρείται κάποια έντονη προσπάθεια για συνεχή λειτουργία ενιαίας αγοράς ή εμβάθυνση των εμπορικών σχέσεων. Σε αυτές τις χώρες, επειδή η οικονομία ήταν πάντα κεντρικά κατευθυνόμενη, οι εμπορικές συναλλαγές ήταν συνάρτηση των πολιτικών σχέσεων¹²⁹. Η συνεργασία των χωρών αυτών ήταν κυρίως στον αμυντικό εξοπλισμό, καθώς δεν είχαν άλλη επιλογή μπροστά στο φόβο που προκαλεί σε κάθε ορθολογικό κράτος η αύξηση της σκληρής ισχύος του γείτονα. Στον τομέα αυτό, της αμυντικής βιομηχανίας, ήταν προσανατολισμένες και οι περισσότερες έρευνες. Τα όποια μαθηματικά μοντέλα, οι όποιες ανακαλύψεις εμπορικού ενδιαφέροντος και οι όποιες μελέτες σε συστήματα παραγωγής ήταν δύσκολο να εφαρμοστούν στην πράξη, καθώς συναντούσαν μεγάλα εμπόδια, τα γραφειοκρατικά γρανάζια μιας καλοβολεμένης νομενκλατούρας. Η πολιτική των κλειστών συνόρων, η απόλυτα ελεγχόμενη εκπαίδευση σε εξωτερικά ιδρύματα, η πάλη των τάξεων διέυρυναν την αναξιοκρατία και τη δυσαρέσκεια των πολιτών

¹²⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Αλβανία, όπου μέχρι το 1948 διατηρούσε καλές σχέσεις με Γιουγκοσλαβία και ΕΣΣΔ. Μετά την σύγκρουση Τίτο-Στάλιν, επέλεξε τη διατήρηση των σχέσεων με τη ΕΣΣΔ και διακοπή με τη Γιουγκοσλαβία. Την εποχή του Χρουστσόφ υπήρξε δυσαρέσκεια ως προς τους χειρισμούς της Μόσχας και στράφηκε προς την Κίνα, η οποία ανέλαβε την κατασκευή σημαντικών εργοστασίων και έργων υποδομής στην Αλβανία. Αργότερα για πολιτικές διαφωνίες, διέκοψε τις εμπορικές σχέσεις και με τους κινέζους. Συνεπώς, οι πολιτικές και κατά συνέπεια οι εμπορικές σχέσεις ήταν συνάρτηση των προσωπικών φιλοδοξιών των ηγετών τους. Η πρώτη εικόνα, κατά τον Waltz, επιβεβαιώνεται για μία ακόμα φορά στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων, κυρίως σε αυτά τα απολυταρχικά κράτη.

προς το σύστημα. Η διαφθορά, η οικογενειοκρατία και οι διαπροσωπικές σχέσεις υπερίσχυαν κάθε κανονιστικής θεσμικής διάταξης¹³⁰. Η ευημερία των πολιτών έπεται των πολιτικών ιδεοληψιών των ληπτών αποφάσεων. Γι' αυτό και το κομμουνιστικό σύστημα κατέρρευσε από μόνο του, μην αντέχοντας τον ανταγωνισμό της δύσης και όχι ως αποτέλεσμα κάποιας πολεμικής σύγκρουσης.

4.3 Μετά την Πτώση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού

Η πτώση του τείχους του Βερολίνου (9 Νοεμβρίου 1989), το τέλος του Ψυχρού Πολέμου με τη διάλυση του συμφώνου της Βαρσοβίας και της ΕΣΣΔ (1991) αλλάζουν τη δομή του διεθνούς συστήματος. Πλέον από διπολικό γίνεται ηγεμονικό, με μόνη υπερδύναμη τις ΗΠΑ¹³¹. Οι άλλες μεγάλες δυνάμεις, Ρωσία και Κίνα δεν διέθεταν, πλέον την οικονομική και στρατιωτική ισχύς των ΗΠΑ. Το ΝΑΤΟ, αν και δεν υπάρχει στρατιωτικός αντίπαλος, όχι απλώς παραμένει ενεργό, αλλά διευρύνεται συνεχώς με την ένταξη σε αυτό και πρώην κομμουνιστικών χωρών. Η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ (1990) και η απάντηση της διεθνούς κοινότητας (1991) σε συνδυασμό με άλλες τρομοκρατικές ενέργειες, όπως η επίθεση της Αλ Κάιντα στις ΗΠΑ την 11 Σεπτεμβρίου 2001, ενίσχυσε την ιδέα διατήρησης και επέκτασης της νατοϊκής συμμαχίας. Ο κίνδυνος διασποράς των πυρηνικών όπλων αποτελεί τη μεγαλύτερη ανησυχία της διεθνούς κοινότητας.

Η ΕΕ, με τη Συνθήκη του Μάαστριχ (1993) και την καθιέρωση των ελευθεριών διακίνησης κεφαλαίων, αγαθών, υπηρεσιών και προσώπων καθίσταται ενιαία αγορά, που λόγω του οικονομικού και πληθυσμιακού μεγέθους της όλοι οι διεθνείς φορείς (κράτη, οργανισμοί και επιχειρήσεις) επιθυμούν να έχουν εμπορικές συναλλαγές. Σε οικονομικό επίπεδο, η ΕΕ οδεύει προς μία ενιαία ομοσπονδιακή οικονομική κοινότητα, με κοινούς ευρωπαϊκούς κανόνες και οι προϋπολογισμοί των χωρών-μελών να ελέγχονται από κοινό όργανο. 19 χώρες από τις 28, χρησιμοποιούν το ευρώ (€) ως κοινό νόμισμα. Σε πολιτικό επίπεδο, όμως και παρά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999) για την προστασία του

¹³⁰ Κάτι τέτοιο διαπιστώνεται ακόμα και σήμερα στις χώρες αυτές που χαρακτηρίζονται ως μεταβατικές και ας έχουν περάσει 3 δεκαετίες από την πτώση του καθεστώτος.

¹³¹ Ο Francis Fukuyama, θεωρεί ότι το τέλος του Ψυχρού πόλεμου φέρνει την παγίωση της αμερικανικής ηγεμονίας και το τέλος της ιστορίας, κάτι που αμφισβητήθηκε με το τραγικό συμβάν της 11ης Σεπτεμβρίου, όταν οι τρομοκράτες της Αλ Κάιντα έπληξαν για πρώτη φορά το εσωτερικό των ΗΠΑ. (Σπ. Λίτσας).

περιβάλλοντος, την κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας, οι εξελίξεις δεν είναι οι αναμενόμενες. Αν και η ανάγκη υφίσταται¹³², οι ηγέτες των κρατών δυσκολεύονται να προχωρήσουν σε αυτό το τολμηρό βήμα, που επιβάλλει την παραχώρηση κύριων αρμοδιοτήτων στα όργανα των Βρυξελλών.

Οι πρώην κομμουνιστικές χώρες, της Νοτιοανατολικής Ευρώπης είναι σε μεταβατική κατάσταση και από κεντρικά σχεδιαζόμενες οικονομίες εξελίσσονται σε φιλελεύθερες ακολουθώντας τους νόμους της αγοράς. Λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας με την ΕΕ, κεφάλαια και ΑΞΕ εισήλθαν σε αυτές τις χώρες, συμβάλλοντας στην οικονομική τους ανάπτυξη. Επίσης, στις χώρες αυτές εισρέει συνάλλαγμα και από τον μεγάλο αριθμό μεταναστών προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Το πλεόνασμα κεφαλαίων στη δύση και η παρθένα αγορά των σοσιαλιστικών δημοκρατιών με το φθινό εργατικό δυναμικό, αποτέλεσε ιδανική συνθήκη για την ανάπτυξη ΑΞΕ στις χώρες αυτές. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών στο σύνολο των αναπτυσσόμενων χωρών ήταν ελλειμματικό με μέσο ετήσιο έλλειμμα \$12,9 δισ. ΗΠΑ την πενταετία 1995-1999, ενώ την πενταετία 2000 -2004, ήταν πλεονασματικό με μέσο ετήσιο πλεόνασμα \$212,6 δισ. ΗΠΑ και την τριετία 2005-2007, \$608,1 δισ. ΗΠΑ. Τα πλεονάσματα προέκυψαν από την ελεύθερη μετακίνηση των κεφαλαίων και την ανάπτυξη των ΑΞΕ στις χώρες αυτές με αιχμή την Κίνα. Οπότε, μεγάλο μέρος των πλεονασμάτων τοποθετούνται πάλι στις αναπτυσσόμενες χώρες¹³³. Ειδικά, για την Κίνα πρέπει να τονιστεί ότι αξιοποίησε στο έπακρο τον παραγωγικό συντελεστή «ανθρώπινο δυναμικό» και ακολουθώντας μία πολιτική ελκυστική προς τις ΑΞΕ, έγινε το «παγκόσμιο βιομηχανικό πάρκο». Όλες σχεδόν οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες επιδίωξαν να εγκαταστήσουν μία τουλάχιστον παραγωγική μονάδα στη σινική χώρα. Με την (υπερ)παράγωγή αγαθών στο έδαφος της, η Κίνα ακολουθεί μία επιθετική πολιτική στο διεθνές εμπόριο, κυριαρχεί στην παγκόσμια αγορά και η οικονομική της δύναμη μεγαλώνει σε σημείο που οι μεγάλες δυνάμεις δείχνουν να ενοχλούνται. Την ίδια περίοδο ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Τράπεζα για την Ανοικοδόμηση και την Ανάπτυξη (The European Bank for Reconstruction and Development — EBRD, 1991) με έδρα το

¹³² Πέραν από τα φυσικά φαινόμενα, όπως οι κλιματική αλλαγή, υπάρχουν και κοινωνικά φαινόμενα, όπως οι τρομοκρατία, η μετανάστευση κ.λπ. που απαιτούν συλλογική προσπάθεια.

¹³³ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, 2010.

Λονδίνο. Τα ιδρυτικά μέλη, τα οποία αποτελούν και τους μετόχους EBRD, ήταν 39 χώρες και δύο διεθνείς οργανισμοί: η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ΕΤΕπ. Στις αρχές του 2002 ο αριθμός των χωρών - μετόχων είχε ανέλθει στις 62.

Η κατάρρευση, από εσωτερικά αίτια, του υπαρκτού σοσιαλισμού έφερε στην επιφάνεια την οικονομική ανισότητα μεταξύ των κρατών. Οι οικονομίες των χωρών αυτών δεν ήταν ανταγωνιστικές, δεν υπήρχε το προσωπικό όφελος - κίνητρο για επιπλέον παραγωγή¹³⁴, η αξιολόγηση και οι μηχανισμοί διοίκησης - ελέγχου ήταν με ταξικά κριτήρια και απαρχαιωμένοι. Αναφερόμενοι στην ανισότητα μεταξύ των πολιτών διαφορετικών κρατών δεν αναφερόμαστε μόνο σε απόλυτους αριθμούς αλλά κυρίως σε Ισοδύναμη Αγοραστική Δύναμη (ΙΑΔ). Αναλύοντας την παγκόσμια ανισότητα με το συντελεστή Gini διαπιστώνουμε από το 1988 έως το 2008 μειώθηκε από το 72,2 στο 70,5 ενώ για το 2011 η τιμή φθάνει γύρω στο 67, με κάποιες επιφυλάξεις για τα ακριβή στοιχεία, αφού « δεν μπορούμε να ξέρουμε την ακριβή ημερομηνία κατά την οποία η παγκόσμια ανισότητα έφθασε στη μέγιστη τιμή της' θα μπορούσε να είναι οποτεδήποτε ανάμεσα στο 1970 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990» (MILANOVIC 2019).

Η ελεύθερη μετακίνηση κεφαλαίων, αγαθών και ανθρώπων στην νέα παγκόσμια κοινότητα οδηγεί σε σύγκλιση των αποδόσεων ομοειδών τοποθετήσεων κεφαλαίων, στην τάση για περιορισμό της ανισότητας και την ανάπτυξη των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών. Παράλληλα, με την ελεύθερη μετακίνηση προσώπων, μεταφέρονται και τρομοκρατικά στοιχεία τα οποία προβαίνουμε απάνθρωπες εγκληματικές ενέργειες, σκορπώντας το θάνατος σε απλούς, αθώους και ανυποψίαστους συμπολίτες μας, προκαλώντας σοκ στην κοινωνία. Τέτοιες περιπτώσεις έχουμε την επίθεση με αεροπλάνα πολιτικού τύπου στους Δίδυμους Πύργους και σε κυβερνητικά κτίρια των ΗΠΑ (11 Σεπτεμβρίου 2001), βομβιστική επίθεση σε τρία τρένα στη Μαδρίτη (2004 και 2006), επιθέσεις αυτοκτονίας στη Μόσχα (2010-2011), διπλή επίθεση στη Νορβηγία (2011), τρομοκρατική επίθεση στο Παρίσι (2015) και στη Νίκαια (2016) της Γαλλίας, βομβιστική επίθεση σε συναυλιακό χώρο στο Μάντσεστερ (2017) και σε πολλά άλλα σημεία του πλανήτη. Ένα άλλο αρνητικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης

¹³⁴ Στις χώρες αυτές επικρατούσε η άποψη: Αυτοί (για τους κυβερνώντες) κάνουν πως μα πληρώνουν και εμείς κάνουμε πως δουλεύουμε.

είναι η ευκολία μεταφοράς της κρίσης από μία χώρα σε άλλη, όπως συνέβη με την κρίση των ΗΠΑ (2008) που άσκησε μεγάλη πίεση στα κέρδη των πολυεθνικών¹³⁵, αλλά και οι χειρισμοί των ελληνικών κυβερνήσεων στην οικονομική κρίση να προκαλούν αμηχανία στη ευρωπαϊκή ελίτ και ανησυχία στις άλλες χώρες της ΕΕ¹³⁶. Συνέπεια των παραπάνω, είναι να περιοριστούν οι βαθμοί ελευθερίας, πολιτών και κρατών, με ενίσχυση των δεσμών αλληλεξάρτησης.

Η παρούσα ενότητα κλείνει με το πλέον σημαντικό γεγονός, κατά την άποψη του συντάκτη, που συνέβαλε και συμβάλει όσο κανείς άλλος οργανισμός, στην εδραίωση της παγκοσμιοποίησης. Ο Γύρος της Ουρουγουάης που ξεκίνησε το 1986 κατέληξε στην ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου-ΠΟΕ (World Trade Organization - WTO), υπογράφηκε στο Μαράκες του Μαρόκου, στις 15 Απριλίου 1994, ενώ η επίσημη έναρξη της λειτουργίας του έγινε τον Ιανουάριο 1995. Η έδρα του Οργανισμού βρίσκεται στη Γενεύη. Σε αντίθεση με την GATT, ο ΠΟΕ έχει νομική υπόσταση και διέπεται από νομικό καθεστώς όμοιο με αυτό του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Οι χώρες που καταφεύγουν στον ΠΟΕ για τη διευθέτηση των διαφορών τους, είναι υποχρεωμένες να εφαρμόσουν τη συμβιβαστική λύση που επεξεργάζεται και προτείνει το Σώμα Διευθέτησης Διαφορών. Η αποστολή του ΠΟΕ περιλαμβάνει την επίτευξη των στόχων GATT καθώς και την εφαρμογή των αποφάσεων του Γύρου της Ουρουγουάης. Επιπλέον, η αποστολή του ΠΟΕ συμπεριλαμβάνει την ελαχιστοποίηση των εμποδίων και φραγμών στις άμεσες ξένες επενδύσεις καθώς και τη βελτίωση του βαθμού προστασίας της νέας τεχνολογίας και γενικά της πνευματικής ιδιοκτησίας και των πνευματικών δικαιωμάτων στο διεθνή οικονομικό χώρο. Από 29 Ιουλίου 2016, τα μέλη του ΠΟΕ ανέρχονται στα 164¹³⁷, ενώ αρχικά ήταν τα 80 από τα 128 της GATT. Η ένταξη γίνεται κατόπιν επιθυμίας της χώρας, αλλά και της υποχρέωσης να σέβεται τις αρχές και τις αποφάσεις τους οργανισμού. Ο μεγάλος αριθμός των μελών, δηλώνει ότι τα κράτη έχουν όφελος να συμμετάσχουν σε αυτόν τον μεγάλο διεθνή οικονομικό οργανισμό.

¹³⁵ Τα κέρδη των πολυεθνικών μειώθηκαν κατά \$100 δισ. μεταξύ 2007-08 (ΚΥΡΚΙΛΗΣ). Ενώ το παγκόσμιο ΑΕΠ μειώθηκε από τα \$80 στα \$75 περίπου τρισ.

¹³⁶ Χαρακτηριστικές περιπτώσεις η πρόθεση για διενέργειας δημοψηφίσματος (2011) και διενέργεια του (2015), αναγκάζουν τα συλλογικά όργανα της ΕΕ να συνεδριάζουν εκτάκτως.

¹³⁷ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ – ΔΙΑΦΟΡΕΣ)

5.1 Γενικά

Όπως προκύπτει από την ανάλυση των παραπάνω κεφαλαίων, η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα εξελικτικό ανθρώπινο - κοινωνικό φαινόμενο, και αυτό γιατί είναι έμφυτη η επιθυμία του ανθρώπου να συναναστρέφεται και να συνεργάζεται με τους άλλους συγκατοίκους του στον πλανήτη Γη. Το ίδιο και η κοινωνία, όπου για την επιβίωση της, νιώθει την ανάγκη να συναλλάσσεται με τα άλλα οργανωμένα κοινωνικά σύνολα, να επεκτείνεται, αλλά και να διευρύνει τα όρια και την επιρροή της, εις βάρος των υπολοίπων. Για την αποτελεσματική της λειτουργία, η κοινωνία καθορίζει την εσωτερική της δομή, κατανέμει ρόλους και εξουσίες στα όργανα της και χαράσσει τους στρατηγικούς της στόχους, ώστε να εξακολουθεί να υπάρχει στο άναρχο και ανταγωνιστικό Διεθνές Σύστημα. Στην ιστορική διαδρομή της ανθρωπότητας, διακρίνουμε πολλές προσπάθειες ενοποίησης υπό ενιαία κεντρική διοίκηση ή τη δημιουργία κοινής αγοράς, που να διέπεται από ενιαίους κανόνες. Προέκυψαν αυτοκρατορίες, συμμαχίες και συνομοσπονδίες κρατών, άλλες βραχύβιες και άλλες μακροχρόνιες. Συνήθως οι βραχύβιες αυτοκρατορίες, βασιζόμενες στις ατομικές ικανότητες του ηγέτη, μεγάλωναν απότομα, αλλά μετά είτε λόγω της ανικανότητας και της διχόνοιας μεταξύ των διαδόχων είτε διότι δεν άντεχε στην υπερ-εξάπλωση, έπεφτε πάλι απότομα. Ενώ οι μακροχρόνιες αυτοκρατορίες στηριζόταν σε συλλογικά όργανα όπου έλεγχαν και συμπλήρωναν τις αδυναμίες του ηγέτη. Η πτώση τους, συνήθως δεν ήταν απότομη, αλλά αποτέλεσμα ευρείας διαφθοράς και ανικανότητας στο μεγαλύτερο μέρος του συλλογικού οργάνου είτε απότομη μεγέθυνση άλλης δύναμης, χωρίς να γίνει αντιληπτή. Αυτοκρατορίες έπεφταν και άλλες αναδυόταν μετά από σφοδρές πολεμικές συγκρούσεις.

Για όσο χρονικό διάστημα, οι κοινωνίες συνεργάζονταν αρμονικά και ανταλλάσσαν αγαθά, υπηρεσίες και κεφάλαια σε κοινό και αποδεκτό κανονιστικό πλαίσιο, υπήρχε ανάπτυξη και αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου. Όταν υπήρχε άδικη ανισοκατανομή του πλούτου, ευημερία μόνον των μητροπολιτικών κρατών και εκμετάλλευση μερίδας κοινωνικού στρώματος, υπήρχαν εξεγέρσεις,

επαναστάσεις με εσωτερική ανατροπή της άρχουσας τάξης ή διεκδίκηση αυτονομίας όπως κατά την περίοδο της αποαποικιοποίησης. Επίσης, ο ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών, για περισσότερη ισχύς και αναβάθμιση της θέσης στο διεθνές σύστημα, είναι η κύρια αιτία των πολεμικών συγκρούσεων.

Τους δύο τελευταίους αιώνες, διακρίνουμε δύο μακροχρόνιες προσπάθειες εγκαθίδρυσης ενιαίας παγκόσμιας αγοράς. Η πρώτη υπό την ηγεμονία της βρετανικής αυτοκρατορίας, που σταμάτησε βίαια το 1914, ενώ η δεύτερη σήμερα, υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ δείχνει να έχει βρει τα σημεία ισορροπίας και συνεχώς διευρύνεται, παρόλο που μεσολάβησε μισός περίπου αιώνας με τον πλανήτη να είναι χωρισμένος σε δύο μεγάλα στρατόπεδα. Οι βαθιές ιδεολογικές τους διαφορές, δεν επέτρεπαν την ανάπτυξη ελεύθερων οικονομικών σχέσεων και εμπορικών συναλλαγών μεταξύ τους. Μετά την πτώση του κομμουνισμού, η στρατιωτική και οικονομική δύναμη των ΗΠΑ της επέτρεψαν να δημιουργήσει τη δικιά της αυτοκρατορία. Μεταξύ των δύο αυτών προσπαθειών (19^{ου} και σήμερα) της παγκοσμιοποίησης, διακρίνουμε ομοιότητες αλλά και διαφορές.

5.2 Ομοιότητες και Διαφορές της Παγκοσμιοποίησης του Μακρού 19^{ου} Αιώνα με τη Σύγχρονη Παγκοσμιοποίηση

Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει επεκτατική - ιμπεριαλιστική πολιτική. Ο ισχυρός αναζητάει νέες πλουτοπαραγωγικές πηγές για να έχει φθηνές πρώτες ύλες και νέες αγορές. Η διαφορά είναι ότι, στην παγκοσμιοποίηση του μακρού 19^{ου} αιώνα, η ισχυρή χώρα αποκτούσε δια της βίαιης εισβολής και είχε υπό τον απόλυτο έλεγχο τις αποικίες, ενώ σήμερα, μετά και την αποαποικιοποίηση, επιδιώκεται η εθελοντική συμμετοχή του σε έναν συνασπισμό κρατών ή στη σφαίρα επιρροής κάποιας μεγάλης δύναμης, αφού έχει αντισταθμίσει τα οφέλη και τις ζημιές. Σήμερα, οι μικρές χώρες έχουν τη δικιά τους αυτόνομη κυβέρνηση και καθορίζουν τους δικούς τους στόχους και τις δικιές τους πορείες. Αυτό δεν σημαίνει ότι η όποια πολιτική θα ακολουθήσει δεν θα έχει συνέπειες, καθώς η ισχυρή δύναμη που θέλει να εντάξει τη μικρή χώρα στο δικό της «στρατόπεδο» θα ασκήσει κάθε είδους πίεση, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, για να πετύχει τους στόχους της.

Και στις δύο περιπτώσεις (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας) διαπιστώνουμε ότι ο ηγεμόνας εναρμονίζει όλους τους συντελεστές ισχύος ώστε να διατηρείται στην κυρίαρχη θέση του Διεθνούς Συστήματος και να το επηρεάζει σύμφωνα με τα συμφέροντα του. Επιδιώκει να έχει περισσότερη ισχύς από τους άλλους, δηλαδή στοχεύει στην αύξηση της σχετικής ισχύος. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών συνέβαινε και τότε, συμβαίνει τώρα. Όλοι επιδιώκουν να αναβαθμίσουν τη θέση τους, είτε πρόκειται για μεγάλη δύναμη που θέλει να γίνει ηγεμόνας, είτε είναι μικρότερη δύναμη και θέλει να ενισχύσει τη θέση της. Αυτή είναι φυσιολογική αντίδραση κάθε ορθολογικής κρατικής οντότητας η οποία θέλει να επιβιώσει στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα. Η αρχή της αυτοβοήθειας ισχύει για όλα τα κράτη. Ακόμα, διαπιστώνεται ότι η ηγεμονική δύναμη παρακολουθεί με καχυποψία τις μεγάλες δυνάμεις.

Μια άλλη ομοιότητα μεταξύ των δύο εποχών, είναι η συνάφεια που παρατηρείται μεταξύ παγκοσμιοποίησης και τεχνολογίας. Η πρώτη και λίγο η δεύτερη βιομηχανική επανάσταση αξιοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τη Μ. Βρετανία, ενίσχυσαν την οικονομία της και τη βοήθησαν να γίνει υπερδύναμη. Η τρίτη και η τέταρτη αξιοποιήθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις ΗΠΑ, αυξήθηκε η παραγωγή των καινοτόμων προϊόντων, οι αμερικανικές επιχειρήσεις ήταν ανταγωνιστικές, νέες γεύσεις και αγαθά μεταφέρθηκαν σε άλλες ηπείρους. Από τη άλλη πλευρά, οι χώρες, που δεν μπόρεσαν, για διάφορους λόγους, να εκμεταλλευτούν τα ευεργετήματα της τεχνολογίας έμειναν υποβαθμισμένες. Αυτό αποδείχθηκε περίτρανα, όταν κατέρρευσε ο κομμουνισμός καθώς επίσης και σε χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, όπου οι υποδομές των χωρών αυτών και το βιοτικό επίπεδο υστερούσαν κατά πολύ από τις χώρες του δυτικού κόσμου. Η παγκοσμιοποίηση αναδεικνύει αυτές τις διαφορές με το να φέρνει τις κοινωνίες σε απόσταση συναλλαγής και συμβάλει στην άμβλυνσή τους, με τη μεταφορά αγαθών, κεφαλαίων, τεχνολογίας και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Αναδυόμενες δυνάμεις υπάρχουν και στις δύο περιπτώσεις, όπως τότε η Γερμανία μεγάλωσε και αμφισβήτησε την πρωτοκαθεδρία της Μ. Βρετανίας, έτσι και τώρα η Κίνα, με κατά μέσο όρο 10% αύξηση του ΑΕΠ, την ταχύτερη διαρκής

επέκταση, με 850 εκ. κατοίκους να έχουν φύγει από το όριο της φτώχειας¹³⁸ και με την επιθετική πολιτική στο εμπόριο, τείνει να αμφισβητήσει την οικονομική δύναμη των ΗΠΑ¹³⁹. Η διαφαινόμενη τάση για αμοιβαία προσπάθεια αποφυγής άμεσης αντιπαράθεσης με όρους σκληρής ισχύος μπορεί να ερμηνευτεί είτε διότι τα ορθολογικά κράτη υπολογίζουν το κόστος του πολέμου και αναγνωρίζουν ότι στο διεθνές σύστημα υπάρχουν και άλλες μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες θα επωφεληθούν από τη μείωση της ισχύος τους, δηλαδή οι λήπτες των τελικών αποφάσεων έχουν διδαχθεί από τους προηγούμενους πολέμους, το μέγεθος της ζημιάς της εγχώριας οικονομίας και για νικητές και για ηττημένους, είτε οι διεθνείς οργανισμοί και η κοινή γνώμη ασκούν αποτελεσματική πίεση προς ειρηνική διευθέτηση των διαφορών¹⁴⁰.

Η ανάπτυξη πολυεθνικών εταιρειών και ΑΞΕ, αποτελεί κοινό στοιχεί και για τις δύο περιόδους της παγκοσμιοποίησης. Καταγράφονται αρκετές περιπτώσεις όπου επιχειρήσεις αναπτύσσονται κατόπιν κρατικών εγγυήσεων και πολιτικών αποφάσεων, ως μέσον οικονομικής διπλωματίας. Ενώ η φυσιολογική συνθήκη είναι, οι ΑΞΕ να εγκαθίστανται σε αναπτυσσόμενες χώρες, όπου υπάρχει φθηνό εργατικό δυναμικό και πρώτη ύλη, τα κράτη με την επιβολή δασμών, όπως έγινε κυρίως κατά τον μεσοπόλεμο, προσέλκυσαν ΑΞΕ για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής. Η επιχειρηματική δραστηριότητα των πολυεθνικών εντατικοποιείται κατά τη περίοδο της παγκοσμιοποίησης, όπου υπάρχει ελευθερία κινήσεων κεφαλαίων και αγαθών. Αν και με τους γύρους της GATT, τα κράτη πιέζονταν για μείωση των δασμών, ωστόσο αυτό δεν γινόταν σε όλα τα είδη αγαθών, καθώς «η προστασία που απολάμβαναν τα αγροτικά προϊόντα ακόμα και στις αναπτυγμένες χώρες ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που είχαν πριν από το 1913» (ΚΥΡΚΙΛΗΣ 2010).

Μία σημαντική διαφορά αποτελούν τα γεωγραφικά όρια της ενιαίας αγοράς και του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων. Η παγκοσμιοποίηση του μακρού 19^{ου} αιώνα ήταν ουσιαστικά ο ανταγωνισμός μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, που

¹³⁸ <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>

¹³⁹ Αν και παραδοσιακός αντίπαλος των ΗΠΑ είναι η Ρωσία, η οποία είναι πυρηνική δύναμη και διαθέτει μεγάλα αποθέματα ενεργειακών πόρων, παρόλα αυτά λόγω του μεγέθους της οικονομίας της και των περιφερειακών ζητημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει, δεν προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία στους βορειοατλαντικούς συμμάχους.

¹⁴⁰ Δηλαδή, η δεύτερη εικόνα, κατά τον Waltz, υπερισχύει της πρώτης.

η καθεμία είχε τις δικές της αποικίες. Η Μ. Βρετανία είχε αναπτύξει τη θαλάσσια ισχύς για να ελέγχει τα δρομολόγια των πλοίων, να υπερασπίζεται τις αποικίες της, αλλά και να πλήττει τα λιμάνια και τις αποικίες των αντιπάλων δυνάμεων. Οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις (Γερμανία, Γαλλία, Ρωσία) έδωσαν περισσότερη έμφαση στις χερσαίες δυνάμεις και προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν τον αναγκαίο ζωτικό χώρο για την επιβίωση τους. Ενώ στην παγκοσμιοποίηση του 20^{ου} αιώνα εμπλέκονται και διεκδικούν πρωταγωνιστικό ρόλο όλες οι Ήπειροι. Αρχικά οι ΗΠΑ, με τη συμμετοχή τους στους δύο μεγάλους πολέμους, διεκδικούν και αποκτούν πρωταγωνιστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα. Το ίδιο και η Ιαπωνία με την επεκτατική πολιτική. Η Κίνα έκανε αισθητή την παρουσία της ως μεγάλη δύναμη, μετά τον Β΄ ΠΠ, τη συμμετοχή στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και την τεράστια οικονομική ανάπτυξη των τελευταίων δεκαετιών. Η Ινδία με τον πληθυσμό της να πλησιάζει την Κίνα, απασχόλησε τη διεθνή κοινότητα μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας από τους Άγγλους (1947) όπως και οι άλλες πρώην αποικίες που διεκδίκησαν και απέκτησαν την αυτονομία τους. Όσον αφορά τη σκληρή ισχύς των μεγάλων δυνάμεων, διαπιστώνουμε ότι η ΕΣΣΔ αναδείχθηκε ως ισχυρή πυραυλική δύναμη, ώστε να μπορεί να πλήξει από το έδαφος της μακρινούς στόχους όχι μόνο σε ευρωπαϊκό αλλά και αμερικάνικο έδαφος, ενώ οι ΗΠΑ με τις αεροπορικές βάσεις που είχαν σε ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και στην ανατολική Ασία, ανέπτυξε το πολεμικό αεροσκάφος ως μέσο αντιποίνων.

Άλλη μία διαφορά στις δύο εποχές της παγκοσμιοποίησης αποτελεί η σχεδόν απόλυτη απαγόρευση μετακίνησης του πληθυσμού από τα κράτη του κομμουνιστικού μπλοκ προς τα άλλα κράτη, αντίθετο με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Ενώ συνήθως τα κράτη προστατεύουν τα σύνορα τους (χερσαία και θαλάσσια) από την παράνομη είσοδο μεταναστών στο έδαφος τους, σε αυτές τις χώρες¹⁴¹ όποιος αποφάσιζε να μετακομίσει σε δυτική χώρα, αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον, θεωρούταν εχθρός του λαού και έχανε όλα τα προνόμια του πολίτη του κράτους αυτού. Σε οικονομικό επίπεδο, αυτό είχε δύο αρνητικές κυρίως συνέπειες για τη χώρα, καθώς η ίδια στερούταν τη δυνατότητα εισροής άδελων κεφαλαίων από τους μετανάστες, κάτι που θα ενίσχυε την τοπική οικονομία, αλλά

¹⁴¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Αλβανία με τα ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα στα σύνορά της.

και την εισαγωγή αγαθών που δεν παρήγαγε η ίδια χώρα και τα οποία θα βελτίωναν τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών της.

Μία ακόμα ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δύο παγκοσμιοποιήσεων αποτελεί η ανάδειξη και επικράτηση των πλουραλιστών (ιδεαλιστών, φιλελευθέρων κ.α.), κατά τον 20^ο αιώνα, στο πολιτικό επίπεδο και η ίδρυση διακρατικών οργάνων και οργανισμών με ουσιαστικό ρόλο στην ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών. Αν και η Κοινωνία των Εθνών απέτυχε να υλοποιήσει το όραμα του Woodrow Wilson και ο πλανήτης οδηγήθηκε στον Β΄ ΠΠ, ωστόσο αποτελεί το θεμέλιο λίθο για τους επόμενους διεθνείς οργανισμούς. Ο ΟΗΕ τέθηκε σε πιο ρεαλιστικές βάσεις, με πιο ευέλικτη και αποτελεσματική δομή¹⁴², σε βαθμό που τα κράτη επιδιώκουν να είναι μέλη του. Καθιερώνεται το διεθνές δίκαιο και ιδρύεται το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για την τήρηση του. Άλλοι πολιτικο-στρατιωτικοί διακρατικοί οργανισμοί είναι το NATO (1949 που συνεχίζει έως σήμερα να υπάρχει και να διευρύνεται) και ο αντίπαλος του, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (1955-1991). Η ΕΕ, που αποτελεί την μετεξέλιξη της ΕΚΑΧ (1951) και ΕΟΚ (1993), θεωρείται ως ένας ιδιότυπος οικονομικό-πολιτικός οργανισμός, με περισσότερο βάρος να δίνεται στον οικονομικό τομέα και λιγότερο στον πολιτικό. Η ΕΕ συνίσταται από κράτη της Γηραιάς Ηπείρου, όπου μεταξύ τους έχουν αναπτύξει πολύ καλές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις, καθιστώντας την ευρωπαϊκή ήπειρο ως ενιαία αγορά¹⁴³. Σημαντική ώθηση στην εδραίωση της παγκοσμιοποίησης του 20^{ου} αιώνα, έδωσαν οι οικονομικοί οργανισμοί, όπως το ΔΝΤ (1944) με την προώθηση της οικονομικής σταθερότητας και νομισματικής συνεργασίας, να παρέχει άμεση οικονομική στήριξη στα υπό πτώχευση κράτη σε οικονομική βοήθεια αλλά και σε συμβουλευτικό επίπεδο. Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας (1944 ως IBRD) με στόχο να περιορίσει τη φτώχεια και να βοηθήσει στην ευημερία των αναπτυσσόμενων χωρών. Ενώ η εγκαθίδρυση της παγκοσμιοποίησης του 20-21^{ου} αιώνα, γίνεται αναμφίβολα με την εξέλιξη της GATT στο Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (WTO), ο οποίος αποκτά

¹⁴² https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=10
«Ο ΟΗΕ δεν είναι μια παγκόσμια κυβέρνηση και δεν νομοθετεί. Παρέχει ωστόσο τα μέσα για την επίλυση διεθνών συγκρούσεων και διαμορφώνει πολιτικές σε θέματα που μας αφορούν όλους».

¹⁴³ Το ενδεχόμενο του BREXIT, που υφίσταται τη στιγμή της συγγραφής της παρούσας εργασίας, ανάλογα με την εξέλιξη του, θα επηρεάσει και θα περιορίσει την δυναμική της ΕΕ, ωστόσο με τη διατήρηση αρμονικών εμπορικών σχέσεων και την ένταξη στην Ένωση, νέων χωρών, εκτιμάται ότι θα συνεχίσει να αποτελεί σημαντική οικονομική αγορά.

νομικό πλαίσιο, όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα, που επιβάλλουν κυρώσεις στα κράτη όταν αυτά δεν τηρούν τα συμφωνημένα. Αναμφίβολα ο ΠΟΕ έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη των ΑΞΕ, στη συνεργασία και την αλληλεξάρτηση των κρατών, καθώς «Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το εμπόριο να πραγματοποιείται σε μία μη μεροληπτική βάση (nondiscriminatory basis), μέσα σε ένα μεθοδικό-πειθαρχημένο πολιτικό πλαίσιο. Μόνο τότε το εμπόριο θα προάγει τη συνεργασία με βάση το εθνικό συμφέρον και θα δίνει έμφαση στην παραγωγή και όχι στον πόλεμο» (ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ 2010).

Ακόμα, στο διεθνές στερέωμα, υπάρχει πληθώρα άλλων, διεθνών και μη, οργανισμών, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κ.α., που συνδράμουν στο έργο των κρατών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών, την προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ. Αμφιλεγόμενος, όμως, είναι ο ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), καθώς αρκετές από αυτές διαδραματίζουν αξιέπαινο έργο, βοηθώντας τα κράτη και τους αδύναμους συμπολίτες μας, μέσω της τεχνογνωσίας και του εθελοντισμού. Ωστόσο, πολλές φορές παρατηρείται το φαινόμενο της αδιαφάνειας στις χρηματοδοτήσεις των ΜΚΟ, στην υπονόμηση κυβερνητικών έργων διεκδικώντας πολιτικό (κυβερνητικό) ρόλο ή να λειτουργούν ως κρατικά εργαλεία προπαγάνδας, ελέγχου και πλουτισμού¹⁴⁴. Παρόλα αυτά και όσον αφορά τους οργανισμούς, διαπιστώνουμε, ότι ως θεσμοί, στη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, αποκτούν καθοριστικό ρόλο και συνδράμουν στην εδραίωση της ειρήνης, αφού όπως πιστεύουν και οι φιλελεύθεροι «οι διεθνείς θεσμοί, μετά το τέλος της ηγεμονίας κάποιας μεγάλης δύναμης στο διεθνές σύστημα, εξακολουθούν να λειτουργούν και να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των κρατών-μελών τους, πιο ανεξάρτητα από την περίοδο της ηγεμονίας» (ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ 2010).

Ένα από τα αρνητικά στοιχεία που λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις και ενισχύεται με την σχετικά ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων και κεφαλαίων, είναι η εξάπλωση της ιδεολογικής και θρησκευτικής τρομοκρατίας. Εγκληματικά στοιχεία, εμποτισμένα με μίσος για το διαφορετικό, προβαίνουν σε απάνθρωπες πράξεις

¹⁴⁴ ΜΚΟ: "Κρατικά" Εργαλεία Προπαγάνδας, Ελέγχου και... Πλουτισμού, Μάριος Λ. Ευρυβιάδης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Μάρτιος 2011.

τυφλής βίας, σκοτώνοντας αθώους πολίτες και προκαλώντας τρόμο στους υπόλοιπους. Ρατσιστικά στοιχεία και φαινόμενα μισαλλοδοξίας, υπήρχαν διαχρονικά σε περιθωριοποιημένες ομάδες της κοινωνίας, όπως στην περίπτωση της Κου Κλουξ Κλαν (ΗΠΑ) από τα μέσα του 19^ο αιώνα έως και τον 20^ο, τα εθνικιστικά ναζιστικά και φασιστικά κινήματα, την Αλ Κάιντα και τον ISIS, κ.λπ. τα οποία προέβαιναν σε βιαιότητες κατά άλλων ατόμων και ομάδων, διαφορετικού χρώματος δέρματος, ιδεολογίας, ή θρησκευτικών πεποιθήσεων. Σήμερα, γίνεται λόγος για «εξαγωγή» τρομοκρατία, αφού τα πλήγματα γίνονται μακριά από την έδρα των τρομοκρατικών οργανώσεων και επιλέγονται μεγαλουπόλεις και πολυπληθείς χώροι. Για την εξάλειψη του ρατσιστικού φαινομένου, η διεθνής κοινότητα και κυρίως ο δυτικός κόσμος έχει θεσπίσει κανόνες που καταδικάζουν τέτοιες πράξεις. Η εκπαίδευση¹⁴⁵, η αποδοχή της διαφορετικότητας και αλληλοσεβασμός, μαζί με την υποβοήθηση των αναπτυσσόμενων χωρών και η εξάλειψη της φτώχειας, αποτελούν βασικές προτεραιότητες για την αντιμετώπιση της βίας, στη νέα παγκόσμια κοινωνία.

Η παγκοσμιοποίηση δεν απηχείται μόνο σε πολιτικό ή οικονομικό επίπεδο, αλλά ενισχύεται και με τον πολιτισμό και τον αθλητισμό. Από επιφανειακή ανάλυση, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι λόγω των διαφορετικών κοινωνικών καταβολών και διαφορετικών στοιχείων, ο πολιτισμός αποτελεί στοιχείο όξυνσης και δημιουργίας εμποδίων στις σχέσεις και τις συνεργασίες, μεταξύ των λαών, εντούτοις ο καλλιτεχνικός κόσμος μέσω της συνθέσεως έχει αποδείξει ότι ο πολιτισμός μπορεί να ενώσει τους λαούς. Το ίδιο συμβαίνει και με τον αθλητισμό, με κορυφαία διοργάνωση τους ολυμπιακούς αγώνες, που ως δραστηριότητα αναβίωσε στα τέλη της πρώτης παγκοσμιοποίησης και συνεχίζει έως σήμερα.

Η γλώσσα είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής καθώς η αγγλική γλώσσα μιλιέται ως δεύτερη γλώσσα από το μεγαλύτερο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού. Συγκεκριμένα, ενώ ως κύρια γλώσσα ομιλείται η κινεζική από 1,39 δισ. ανθρώπους, λόγω της μεγάλης πληθυσμιακής μάζας της Κίνας και τα αγγλικά από 527 εκ. ανθρώπους, τα αγγλικά διδάσκονται σε 1,5 δισ. σπουδαστές (Τσάβαλος 2015) Σχεδόν όλες οι εφαρμογές της πληροφορικής, οι περισσότερες

¹⁴⁵ Κατά Martin Wight, αρχή των ρασιοναλιστών είναι ότι ο άνθρωπος δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός, μπορεί όμως να εκπαιδευτεί.

εμπορικές συμφωνίες και επικοινωνίες, γίνονται πλέον στην αγγλική γλώσσα. Ακόμα και τα μεγάλα μέσα ενημέρωσης, όπως DW, RT, Al Jazeera κ.α., χωρών δηλαδή που δεν μιλούν ως κύρια γλώσσα τα αγγλικά διαθέτουν προγράμματα στη γλώσσα αυτή. Αυτό συμβάλλει στην άμεση επικοινωνία των πολιτών, στη μεταξύ τους κατανόηση και στη διευκόλυνση των μεταξύ τους συναλλαγών.

Τέλος, ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο και των δύο περιόδων της παγκοσμιοποίησης είναι η νομισματική πολιτική και συνεχής αλλαγή της. Το μέγεθος των διεθνών εμπορικών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών και ο μεγάλος αριθμός εθνικών νομισμάτων, καθιστά απολύτως απαραίτητη την ύπαρξη ενός, θεσμικού πλαισίου που θα διέπει και ενός μηχανισμού που θα διασφαλίζει τον καθορισμό των συναλλαγματικών ισοτιμιών και την ομαλή διεξαγωγή των διεθνών συναλλαγών. Από το 1879-1914, ίσχυε ο κανόνας του χρυσού, όπου οι τράπεζες είχαν το δικαίωμα να εκδίδουν τραπεζογραμμάτια τα οποία θα είχαν αντίκρισμα σε χρυσό. Στην ασταθή περίοδο του Μεσοπολέμου (1918-1939) διακρίνουμε την έξοδο από τον κανόνα του χρυσού (1933), συνέπεια της προγενέστερης οικονομικής κρίσης (1929) και επιστροφή πάλι στον κανόνα του χρυσού (από 1934) με ισοτιμία \$35 ανά ουγκιά χρυσού και πάλι στο κυμαινόμενο επιτόκιο (από 1939). Με τη συμφωνία του Bretton Woods (1944) επανέρχεται ο κανόνας του χρυσού και οι χώρες που συνυπέγραψαν δεσμεύονται να παρεμβαίνουν για τη διατήρηση της ισοτιμίας, ώστε αυτή να διακυμαίνεται σε ένα εύρος $\pm 1\%$ για συγκεκριμένο διάστημα. Τον Δεκέμβριο 1971 καθιερώθηκε νέα ισοτιμία στα \$38 ανά ουγκιά χρυσού, ορίσθηκαν νέες ανατιμημένες ισοτιμίες νομισμάτων των χωρών αυτών σε σχέση με το δολάριο και ταυτόχρονα αποφασίστηκε νέο και ευρύτερο επιτρεπόμενο διάστημα διακύμανσης των ισοτιμιών ίσο με $\pm 2,5\%$ ¹⁴⁶. Σήμερα ακολουθείται η πολιτική της ελεύθερης διακύμανσης των ισοτιμιών ώστε τα νομίσματα να ανταποκρίνονται στις πραγματικές συνθήκες της αγοράς.

¹⁴⁶ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ, 2003.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας τη συγκριτική εξέταση των δύο φάσεων της παγκοσμιοποίησης τους δύο τελευταίους αιώνες, διαπιστώνουμε ότι η συνεργασία σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο μεταξύ των κρατών, στηριζόμενη σε κανόνες δικαίου και διαφάνειας, συμβάλει στην ανάπτυξη και ευημερία όλων των πολιτών των κρατών που συμμετέχουν στην ενιαία «κοινοπολιτεία». Η προάσπιση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, πρέπει να αποτελούν βασικό μέλημα των κρατών και των διεθνών οργανισμών. Η εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας με επίκεντρο τον άνθρωπο, αναβαθμίζει την ποιότητα διαβίωσης και καταπολέμησης της φτώχειας. Ο αλληλοσεβασμός της διαφορετικότητας και η αλληλοκατανόηση του συνανθρώπου, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την αρμονική συνύπαρξη.

Από την άλλη πλευρά, τα κράτη οφείλουν να γνωρίζουν ότι υπάρχουν μέσα σε ένα άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον, όπου η αρχή της αυτοβοήθειας αποτελεί την κύρια στρατηγική τους επιλογή. Συνυπάρχουν με άλλους κρατικούς δρώντες, που ποτέ δεν μπορούν να είναι σίγουροι για τις προθέσεις τους. Αυτό, όμως, δεν εμποδίζει τα κράτη να δημιουργούν συμμαχίες μεταξύ τους, εφόσον θα έχουν κέρδος. Κατά τον Mearsheimer, οι συμμαχίες μεταξύ των κρατών είναι γάμοι συμφερόντων και οι σημερινοί συνεταίροι, ενδέχεται αύριο να είναι εχθροί και το αντίθετο. Επίσης, τα ανεξάρτητα κράτη διατηρούν το αποκλειστικό δικαίωμα να καθορίζουν αυτόνομη εσωτερική και εξωτερική πολιτική, αλλά δεν σημαίνει ότι, σε ένα διαδραστικό διεθνές σύστημα, δεν θα υπάρχουν επιπτώσεις, θετικές ή αρνητικές, για την όποια επιλογή τους. Τα κράτη είναι αυτοδύναμα αλλά δεν είναι παντοδύναμα και μπροστά στις σύγχρονες απειλές που δεν γνωρίζουν σύνορα, όπως η διεθνής τρομοκρατία, η μόλυνση του περιβάλλοντος και τα ακραία καιρικά φαινόμενα, μπορούν να τις αντιμετωπίσουν καλύτερα όταν συνεργάζονται με άλλα κράτη ή/και άλλους οργανισμούς.

Οι διακρατικοί πολιτικοί οργανισμοί, με τις όποιες αδυναμίες τους και σύμφωνα με το καταστατικό λειτουργίας του καθενός, έχουν αποδείξει ότι μπορούν συμβάλλουν στην άμβλυνση των διαφορών των κρατών, να ενισχύσουν το διάλογο και να αποφευχθεί η ένοπλη σύγκρουση. Δεν διαθέτουν υπερεθνικές εξουσίες, μπορούν όμως να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο αρμονικής συνύπαρξης

και συνεργασίας των κρατών. Στο ίδιο μήκος κύματος και η μη κρατικοί διεθνείς οργανισμοί, όπως και οι ΜΚΟ, με την καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των λαών, τη διαρκή και αντικειμενική ενημέρωση της κοινής γνώμης, ώστε να ασκεί πίεση στην κυβερνητική ελίτ σε λάθος αποφάσεις, μπορούν να συνεισφέρουν στη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου. Οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί, πολυεθνικές επιχειρήσεις όπως και οι ΑΞΕ συμβάλουν στην ενίσχυση των αναπτυσσόμενων χωρών, στη διάδοση της τεχνολογίας, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την καταπολέμηση της φτώχειας. Η οικονομική ανισότητα δεν παρατηρείται μόνον στο εσωτερικό του κράτους, αλλά και μεταξύ των κρατών, και αυτό οφείλεται στις εσφαλμένες και ανορθολογικές στρατηγικές πολιτικές επιλογές του κράτους. Η πολιτική των ανοιχτών συνόρων, της ελεύθερης μετακίνησης ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων, όπως και η μη απομόνωση και περιθωριοποίηση των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, συμβάλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων αυτών και την αποφυγή συγκρούσεων.

Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, με τις ΗΠΑ σε ρόλο ηγεμόνα και πολλές μεγάλες περιφερειακές δυνάμεις (ΕΕ, Ρωσία, Κίνα κ.λπ.), με τις περισσότερες χώρες να διέπονται από δημοκρατικά πολιτεύματα, τους διεθνείς οργανισμούς και τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και ΑΞΕ να δημιουργούν πλέγμα αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών, με τη δύναμη της πληροφορίας να φτάνει σε άμεσο χρόνο από το ένα άκρο της γης στο άλλο, την κοινή γνώμη ευαισθητοποιημένη και ενεργή, δείχνει να είναι πιο ανθεκτική και ότι θα μπορέσει να αποφύγει ένα βίαιο συνταρακτικό γεγονός που θα επιφέρει την κατάρρευσή της. Δεν είναι νομοτελειακό η αποφυγή του πολέμου, μπορεί όμως να μεγιστοποιηθεί η περίοδος της ειρήνης.

Εν κατακλείδι, η επιβίωση ενός συστήματος/καθεστώτος ή η καταστροφή του, εξαρτάται από τις προκλήσεις που δέχεται και τις απαντήσεις που μπορεί να δώσει (challenge and response). Αν οι απαντήσεις αντέχουν στις προκλήσεις τότε το σύστημα επιβιώνει, αν όχι καταστρέφεται (TOYNBEE 1974). Συνεπώς για να αντέχει το σύστημα θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται, να μεταλλάσσεται και να προσαρμόζεται ανάλογα με τις προκλήσεις των καιρών και τις ανάγκες των ανθρώπων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Allitt, Patrick. *The Industrial Revolution*. Virginia: THE GREAT COURSES, 2014.

Andressen, Curtis. *A Short History Of Japan*. Australia: Allen and Unwin, 2002.

bankofgreece.gr. *Το Διεθνές Περιβάλλον μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. ΑΘΗΝΑ, 1978.

BRENNAN, TERESA. *Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΝΑΛΙΟΣ, 2003.

Britannica_Encyclopedia.

<https://www.britannica.com/search?query=religion+rate+world>. 03 10 2019.

Bull, Hedley. *ΑΝΑΡΧΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2009.

CANNY, NICHOLAS. *THE ORIGIN OF BRITISH EMPIRE*. OXFORD: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2001.

CARR, EDWARD. *Η ΕΙΚΟΣΑΕΤΗΣ ΚΡΙΣΗ 1919-1939*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2011.

CNN_Greece. «CNN Greece.» *Ίσος αριθμός Χριστιανών και Μουσουλμάνων παγκοσμίως μέχρι το 2050*. 26 04 2016.

<https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/30179/isos-arithmos-xristianon-kai-moysoylmanon-pagkosmios-mexri-to-2050> (πρόσβαση 09 09, 2019).

COY, JASON. *A BRIEF HISTORY OF GERMANY*. NEW YORK: Facts on File, 2011.

DOMINIQUE URVOY & MARIE-THERESE URVOY,. *ΙΣΛΑΜ*. ΑΘΗΝΑ: ΚΕΔΡΟΣ, 2009.

GARETH, RUSSELL. *THE EMPERORS*. NEW HAVEN: Amberley Publishing, 2014.

HART, PETER. *THE GREAT WAR*. NEW YORK: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2013.

HEYWOOD, ANDREW. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΠΟΧΗ. ΚΡΙΤΙΚΗ, 2013.

Masters, Gábor Ágoston and Bruce. *Encyclopedia of the OTTOMAN EMPIRE*. New York: Facts on Files, 2009.

MEARSHEIMER, JOHN. *Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2011.

MILANOVIC, BRANKO. *ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ*. ΗΡΑΚΛΕΙΟ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ, 2019.

pancanal.com. <http://www.pancanal.com/eng/pr/press-releases/2019/10/09/pr683.html>. PANAMA, 08 10 2019.

Patton, Mike. *A Historical Look At The Components Of U.S. GDP: 1929 to 2011*. 30 12 2014. <https://www.forbes.com/sites/mikepatton/2014/12/30/a-historical-look-at-the-components-of-u-s-gdp-1929-to-2011/#1a604ae37a6d> (πρόσβαση 09 15, 2019).

PETERSSON, JURDEN OSTERHAMMEL - NIELS. *Ιστορία της παγκοσμιοποίησης*. ΑΘΗΝΑ: ΑΙΩΡΑ, 2013.

ROURKE, RONALD FINDLAY - KEVIN H. O'. *POWER and PLENTY*. New Jersey: Princeton University Press, 2009.

RUSSEL, BERTRAND. *ΙΣΧΥΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΥΡΑΣΙΑ, 2001.

Scwhab, Klaus. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2016.

Seager, Richard Huges. *The World's Parliament Of Religions*. CHICAGO: THE PUBLISHING PARLIAMENT COMPANY, 1893.

Smith, Oliver. «telegraph.co.uk.» *Mapped: The world's most (and least) religious countries*. 14 01 2018. <https://www.telegraph.co.uk/travel/maps-and-graphics/most-religious-countries-in-the-world/> (πρόσβαση 09 09, 2019).

SMITHSONIAN. *THE AMERICAN REVOLUTION*. NEW YORK: PENGUIN RANDOM HOUSE, 2016.

Stuart, Martin. *A Short History Of China and Southeast Asia*. Australia: Allen and Unwin, 2003.

suezcanal.gov.eg. <https://www.suezcanal.gov.eg/English/Pages/default.aspx>.
Ismailia Egypt, 08 10 2019.

Thornton, Richard C. «Truman and the "Wed ge" Strategy in 1949.» Στο *Odd Man Out Truman, Stalin, Mao, and the Origins of the Korean War*, του/της Thornton, σελ 15. Washington D C: Brassey's, Inc., 2000.

TOYNBEE, ARNOLD. *A STUDY OF HISTOSRY*. NEW YORK: DELL PUBLISHING Co, 1974.

WALTZ, KENNETH. *ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2011.

Waltz, Kenneth. *Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2011.

WHALEY, JOACHIM. *Germany and the Holy Roman Empire. Volume 1. From Maximilian to the Peace of Westphalia 1493-1648*. OXFORD: UNIVERSITY PRESS, 2012.

—. *Germany and the Holy Roman Empire. Volume 2. The Peace of Westphalia to the Dissolution of Reich 1648-1806*. OXFORD: UNIVERSITY PRESS, 2012.

WIGHT, MARTIN. *ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΩΡΙΑ, ΤΑ ΤΡΙΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΣΚΕΨΗΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2011.

www.greeklaws.com. *ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ*. ΑΘΗΝΑ, 10 09 2019.

www.newsbeast.gr. «www.newsbeast.gr.» *Τα παγκόσμια πρωτοσέλιδα του 19ου αιώνα*. 28 02 2015. <https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/793031/ta-pagosmia-protoselida-tou-19ou-aiona> (πρόσβαση 09 12, 2019).

www.sansimera.gr. www.sansimera.gr. <https://www.sansimera.gr/articles/61>
(πρόσβαση 10 11, 2019).

Zizek, Slavoj. «Η Κίνα δεν πολεμά τη θρησκεία.» *Καθημερινή*, 2007.

Ανδριανόπουλος, Ανδρέας. «Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΡΑΤΟΥΣ.»
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ. 11 2017.
<https://www.acg.edu/wp-content/uploads/2017/11/hEpistrofiThsPolisKratous.pdf>
(πρόσβαση 09 14, 2019).

Βιτόπουλος, Πέτρος. <http://ejournals.lib.auth.gr/iti/article/view/6374/6118>
(πρόσβαση 09 22, 2019).

ΕΥΘΥΜΙΟΥ, ΜΑΡΙΑ. *Παγκόσμια Ιστορία*. ΗΡΑΚΛΕΙΟ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2016.

ΖΕΡΒΟΣ, ΓΡΗΓΟΡΗΣ. «Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ.» ΚΕΦ 2(1). ΑΝΟΙΧΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ, ΜΑΝΟΣ. «www.kathimerini.gr.» *Η Πρόκληση του Νέου Πολιτικού
Ισλάμ*. 08 01 2018. <https://www.kathimerini.gr/942208/article/k-blogs/security-bulletin/h-proklshsh-toy-neoy-politikoy-islam> (πρόσβαση 08 23, 2019).

ΚΑΡΟΥΝΗ, ΣΟΦΙΑ. *ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟ, ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ
ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ*. ΒΟΛΟΣ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, 2011.

Κνιπ, Κέρστεν. «www.naftemporiki.gr.» *150 χρόνια Διώρυγα του Σουέζ*. 17 11
2019. <https://www.naftemporiki.gr/story/1533955/150-xronia-dioruga-tou-souez>
(πρόσβαση 11 17, 2019).

ΚΟΥΣΚΟΥΒΕΛΗΣ, ΗΛΙΑΣ. *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ*. ΑΘΗΝΑ:
ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2010.

Κουτσοπέτρος, Ι. Βαρουφάκης - Τ. Πατώκος - Λ. Τσερκέζης - Χρ. *Η οικονομική
κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*. Αθήνα: ΙΝΕ, 2011.

ΚΥΡΚΙΛΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ. *ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΚΡΙΤΙΚΗ,
2010.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ. *Οικονομία και Κατασκοπεία*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2010.

ΛΕΝΙΝ, Β. Ι. *ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ*. ΑΘΗΝΑ: ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, 1917/2012.

ΛΙΤΣΑΣ, ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. *ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ, 2010.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ. «ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ.» Στο *ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ*, του/της ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 2019.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ. *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΟΛΟΓΙΑΣ, 2005.

Νάκα, Αικατερίνη Χαϊδή. *Εποχικότητα και κατοίκηση στην Παλαιολιθική Εποχή*. ΑΘΗΝΑ: ΕΚΠΑ, 2018.

https://unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=10
ΟΗΕ. *unric.org*. (πρόσβαση 10 27, 2019).

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ν. ΚΥΡΙΑΖΗΣ - Ε. Μ. *ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΝΑΛΙΟΣ, 2015.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΘΑΝΑΣΗΣ Ι. *ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ*. ΙΩΑΝΝΙΝΑ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, 1987.

ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ. *Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ, 1925.

Προέδρου, Χρήστος Φραγκονικολόπουλος & Φίλιππος. *ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ*. ΑΘΗΝΑ: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ, 2015.

ΠΩΠ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. *ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΑΛΒΑΝΙΑ*. ΑΘΗΝΑΙ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ, 1946.

Συλλογικό. *Οι σύγχρονες σχολές των Διεθνών Σχέσεων*. <https://openeclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMB231/Current%20schools%20of%20international%20relations.pdf> (πρόσβαση 09 17, 2019).

ΤΑ_ΝΕΑ. «Το μέσο προσδόκιμο ζωής διεθνώς αυξήθηκε εντυπωσιακά κατά περίπου 22 χρόνια μεταξύ 1950 και 2017.» *ΤΑ ΝΕΑ*, 9 Νοεμβρίου 2018.

ΤοΒΗΜΑ. *Η πρώτη 11/9 του «πολέμου των πολιτισμών»*. 12 09 2009. <https://www.tovima.gr/2009/09/12/world/i-prwti-11-9-toy-polemoy-twn-politismwn/> (πρόσβαση 09 16, 2019).

Τσάβαλος, Κωνσταντίνος. «*www.in.gr.*» *o-pagkosmios-xartis-twn-glwsswn-grafimata*. 07 05 2015. <https://www.in.gr/2015/05/07/plus/features/o-pagkosmios-xartis-twn-glwsswn-grafimata/> (πρόσβαση 10 14, 2019).

Τσιμπλάκη, Κάτια. 02 09 2016. <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/44877/neo-anoigma-toy-papa-pros-tin-orthodoxi-ekklisia-eplexe-to-egkomio-toy-vartholomaioy> (πρόσβαση 10 05, 2019).

ΥΠΕΠΘ. *Ελληνική Ιστορία, Σημαντικοί Σταθμοί από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. ΑΘΗΝΑ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, 2008.

ΦΛΩΡΟΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. *ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*. ΑΘΗΝΑ: ΣΕΘΑ, 2009.

ΧΑΡΙΣΟΥΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. «ΤΑ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΑ ΚΡΑΤΗ ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.» ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΔΜΠΣ/ΠΑΜΑΚ, 01 2017.

ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ. *ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ*. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΑΝΙΚΟΥΛΑ, 2003.

ΧΟΥΡΧΟΥΛΗΣ, ΔΙΟΝΥΣΗΣ. «*kathimerini.gr.*» *Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση*. 26 08 2019. <https://www.kathimerini.gr/1039669/gallery/epikairothta/kosmos/h-prwth-petrelaikh-krish> (πρόσβαση 10 24, 2019).